

Буряад литературын үндэнэ һуури табигша Хоца НАМСАРАЕВАЙ түрэнһөөр 12 н. 125 жэлэй ойдо

Гэртэхинэй олзо - «АЛТАН ТҮЛХЮУР» 13 н.

1921 оной декабриин 21-һээ гарана

Буряад ҮНЭН

Эхэ нюутагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2014 оной майн 22 Четверг

№ 18 (21968) (883)

Гарагай 5 www.burunen.ru

Буряад Үнэн

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

“ХҮН ЗААБОЛ НАҲАН СООГОО МОДО ТАРИХА ЁНОТОЙ”

2 н.

Уважаемые читатели! Завершается подписка на II полугодие 2014 года. Спешите подписаться на наши издания!

Наименование издания	Выход	Условия	Подписная цена на 6 месяцев	на 1 месяц
 «Бурятия» Индекс - 50908	вторник, среда, пятница	а) ЧЕРЕЗ ПОЧТУ: 1. Подписка через УФПС 2. До востребования	1005,18 руб. 624,84 руб	167,53 руб. 104,14 руб.
		б) ЧЕРЕЗ РЕДАКЦИЮ: с получением в редакции	400 руб.	66,70 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	450 руб.	75 руб.
 Газета «Буряад Үнэн» Индекс - 50901	среда	а) ЧЕРЕЗ ПОЧТУ: 1. Подписка через УФПС 2. До востребования	527,34 руб. 339,60 руб.	87,79 руб. 56,60 руб.
		б) ЧЕРЕЗ РЕДАКЦИЮ: с получением в редакции	265 руб.	44,20 руб.
		в) с доставкой в организацию (по городу)	275 руб.	45,90 руб.

ПОЧТА РОССИИ

ВСЕРОССИЙСКАЯ АКЦИЯ

ПОДПИСКА на газеты и журналы на 2-полугодие 2014г.

с 15 по 30 мая

во всех отделениях почтовой связи Республики Бурятия

НА РЯД ИЗДАНИЙ СНИЖЕНЫ ЦЕНЫ

“ХҮН ЗААБОЛ НАҢАН СООГОО МОДО ТАРИХА ЁНОТОЙ”

гэж үрээл үгэнүүд соогоо хэлдэг, хүсэдэг гэжээ. Наяхан майн 16-да Ой модо тарилгын бүхэроссийн үдэрые угтуулан, Тарбагатайн районой Заудинска лесничествэдэ республикын Толгойлогшо Вячеслав Навицын түрүүтэй дарганар, харьяата эмхинүүдэй ажалшад, хургуулийн хурагшад бишыханууд нархануудые тариһан байна. Энэ гүн удхатай үйлэ хэрэгтэ – тусхай акцида Ой модоной ажахын республиканска агентство, Росийн мэдэлэй Буряад ороной МЧС-эй управлени, Эколого-биологическа түб, Ой модо хамгаалгын түб, Заудинска лесничествэ, Мариинска хургуулийн басагад хабаадажа, модо тарилсаһан байна.

Бүхэроссийн һайндэрэй угтамжада зорюулагдаһан, ой соо эмхидхэгдэһэн баяр ёһололой жагсаалда зогсоһон зоние Вячеслав Владимирович халуунаар амаршалжа, хүнэй ажабайдалда, элүүр энхые хамгаалгада гол үүргэ бэелүүлдэг ой модые хамгаалхые уриба, гүнзэги удхатай энэ акци республикада ажаһуугшадта, бултанда һайн жэшээ болохонь болтогой” гэжэ хүсэбэ. Тиихэдэ модо тарихаяа ерэхэн зоние Ой модоной ажахын республиканска агентствын хүтэлбэрилэгшэ **Алексей Щепин**, Ой модо хамгаалгын түбэй директор **Александр Середкин**, ой модоной ажахын хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай түрүүлэгшэ **Святослав Дашиев**, Заудинска лесничествын леснич **Дмитрий Дрыгин** гэгшэд амаршалаа. “Түймэртэ шатаһан газарые сэбэрлэжэ, танаарта бэлдэбди, хахалаабди. Мүнөө үедэ республика соогоо 1000 гектарта элдэб янзын модонуудые тарихабди, харин 30 мянган гектарта ургажа эхилһэн ойн модонуудые дэмжэхэбди”, гэжэ Алексей Щепин тодорхойлоно һэн.

Республикын Толгойлогшо Ой модоной ажахын республиканска агентствын хүтэлбэрилэгшэтэй хамта жэжээн модонуудые бүхэли утанууд рядуудаар бэлдэгдэһэн, хахалагдаһан газарнуудаар

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

һуулгаба: нэгэниинь хурса жада шэнги хүрзөөр газар һэндэнэ, нүгөөдэнь тэдэ нүхэнүүд соонь бишыхан нархануудые 70-70 сантиметр холо зайда тарина... “Энэ тарихаяа байһан газар дээрэ ургаһан модон ой соо ори ганса монсогор тамхинай носоһон узуур, үлэгдэл хаябал, дары носожо, гал түймэрһөө хуу шатажа байна бшуу. Хүн бүхэнэймнай нэгэ модо тарибаль, миллион модон ургаха болоно х юм”, гэжэ РБ-гэй Правительствын Түрүүлэгшэ һэргылнэ һэн. Тээ саанахана МЧС-эй (хүтэлбэрилэгшэнь - гол управлениин начальни, генерал-майор Виктор Михайлов) ажалшад, дээдэ нэрлэгдэшэ түбүүдэй хүдэлмэрилэгшэд, Мариинска интернат-хургуулийн

тусхай улаан-хубсаһатай, 10-дахи классай басагад туха сүлөөгүй ажаллажа байба. “Хүн ба байгаали”, “Флорист” гэхэн кружогуудые хүтэлдэг биологийн багша Лариса Лубсановна Дашибылова, классна хүтэлбэрилэгшэ Соёлма Владимировна Жанчипова гэгшэдэй ударидалга доро тэдэнэр оролдосотойгоор хүдэлжэ гараба. “Жэл бүри модонуудые тариха байдагбди, нёдондо Ивалгын лесничествэдэ хүдэлөө һэмди. Манай Саяна Ангановагай бэлдэһэн “Зелёная планета” гэхэн эко-түлэб республиканска конкурсдо шалгаржа, бүхэроссийн конкурсдо зууршалагдаа, тиин уласхоорондын конкурсын диплом абаһан юм”, гэжэ Лариса Лубсановна омо-

горхон хөөрэнэ һэн. Мантай суг хүдэлдэг Лопсон Лопсон-Нимачай эндэ модо һуулгалсажа байһан басагантай, Намсалма Гергеноватой, бусад хани басагадтайнь танилсабаб.

Эндэ газарта зоогдонхой плакат дээрэһээ “Посади свой лес” гэхэн уржалтай танилсабаб, ой соо түймэр үүсхэгшэдтэй, хуули хазагайруулагдаһадтай тэмсэхын тула тэдэнэй элдэб ааша, муу хэрэгүүд тухай дуулгаха ойн харуулай “сэхэ утаһанай” телефон уншагшадтаа мэдүүлнэб: **8800010009400**, тиихэдэ этигэл найдалай телефон баһал бэшээтэй байна: **20-44-44**. Түймэрһөө, галай аюулһаа ой модоёо аршалаал, хамгаалаал! Ган гасуурһаа ой шатажа, амилха агаарыемнай муухай болгоно.

Хариин олон оронуудаар ябахандаа, хото город соошье, хүдөө нутагташье байгаалидаа ехэшүүлшье, багахан хүүгэдшье адли, тон һайн хандасатай, оршон тойронхиёо нангинаар сахин, сэбэр байлгана гэжэ тэмдэглэхээр. Тиимэһээ “Хүн болохо багаһаа” гэхэн оһон үгэ мартангүйгөөр, үхибүүдэ ой модондоо, оршон тойронхи байгаалидаа һайнаар хандахые хургаал, хүн бүхэн энэ наһан соогоо модонуудые, сэсэгүүдые тариха, амилха, ажамидарха агаараа сэбэрлэг лэ, ажабайдалаа арюудхаг лэ гэжэ бултанда хүсэе!

Бэлигма ОРБОДОЕВА, Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото.

АЛТАН “ГАНЖУУРТАЙ” ХЭРЭНЭЙ ДАСАН ҺЭРГЭЭЛГЭДЭ ХАНДИБ ҮРГЭЭ!

Түхэнэй аймагай Хэрэн тосхондо оршодог “Тушитын” дасан нэльбэн шэнэлэгдэхэнь. **Ная Далахай, Тооро, Туран, Мон, Хэрэн болон Хойморой хэдэн нутагуудай хүзэгтэй зон сугларжа, энэн тухай суглаа үнгэргэбэ. Хойморой дасанай шэрээтэ Даша лама Шаглахаевые «Тушита» дасанай барилгын хүтэлбэрилэгшөөр зон һунгаба.**

Даша ламын оролдолгоор 1 миллиард 300 млн тарнигай хүрдэнүүд бүтээгдэжэ байна. Эдэ хүрдэнүүдые нэгэ дахин эрьюулһэн хүн 1 млрд 300 млн тарни уншаһантай адли тоотой буян хурядаг юм.

Хэрэнэй дасан 200 жэл шахуу ехэ түхэтэй. 1817 ондо “Тушитын” дасан нээгдэһэн байна. 1906-1910 онуудта энэ дасанай шэрээтэ Гэпил

Цэбдэновэй хүтэлбэри доро 110 боти “Ганжуур” алтаар бүтээгдэһэн алдартай. Энэнэй 55 ботиинь Хуэмен Саханов гэхэн баян хүн мүнгэ, алтаар тэдхэжэ, бүтээлгэһэн буянтай юм.

Совет үедэ Захааминай аймагай Санага нутагта 1861 ондо түрэнэн гэбшэ лама Дамби Доржиев 1933 он болотор, дасанай хаагдатар, шэрээтэнь байгаа.

Шажан мүргэлэй дахин хэргээгдэжэ эхилхэдэ, 1989 ондо Түхэнэй аймагай Нуга нутагай Дулма Аюшеева 4,5м х 5м хэмжээнэй гэр, Гарма Буртигаров найман ханатай гэр, Жэмнэгэй математикын багша Сосор Дугаровна Бартаева 7м х 8м хэмжээнэй гэр “Тушитын” дасанда хандиб үргэһэн буянтай.

1990 ондо Далай лама багшын шаби Камтрул Римпоче Хойморой “Бодхидхарма”, Хэрэнэй “Тушитын”

дасануудые, Ахын аймагай Пунсэ-намдолин дасан арамнайһан юм.

Данзан-Хайбзун Самаев багшын шаби Даша лама Шаглахаев Түхэн нутагай ехэ шүтөөн болохо Хэрэнэй дасание шэнэлхэдэ туһалхые бүхы хүзэгтэй зондо хандажа уржална. Бүхы асуудалнуудаар 89085918553, 89247787888 утаһаар хонходогты.

Дасан барилгада хандиб үргэлөө доро үгтэһэн банкын хаягаар дамжуулха аргатай: 671010, Тункинский район, Республика Бурятия, с. Кырен, ул. Ленина, 120

ИНН 7707083893, КПП 380843001. БИК 042520607, Кор/счет: 30101810900000000607, Банк получателя: Байкальский Банк Сбербанка России, Иркутское ОСБ № 8586/0176, Счет № 40703810318350002143

Эмхидхэлэй хороон.

ШУБУУНАЙ ФАБРИКА БАРИГДАХАНЬ

Майн 19-дэ Буряад Республикын Правительство ба “Бурятмјаспром” гэхэн хизаарлагдал харюусалгатай нэгдэл хоёр Кабанскы аймагай Селенгинск хотодо бройлерной шэглэлэй шубуунай фабрика бариха тухай Хэлсээ баталаа.

Тус Хэлсээнэй ёһоор, шубуунай фабрика бариха хэрэгтэ 3,0 миллиард мүнгэн гаргашалагдаха. Тиихэдэ энэ барилгада шэнэ түхэлэй оһон түхээрэлгэнүүд хэрэглэгдэхэ юм. Түсэбэй ёһоор, эндэ 7,5 мянган тонно мяхан бэлдэгдэхэ аргатай. Барилгын эхилхэ болзор тусхай нэмэлтэ хэлсээгээр тогтоогдохо. Энэ Проект бэелүүлхын тула ба саашадаа сугтаа бусад ажал хэрэгүүдые ябуулхын тула Буряад Республикын Правительство “Бурятмјаспромдо” гүрэнэй зүгһөө туһа хүргэхөөр байһанаа мэдүүлэе. Гэхэтэй хамта энэ Проектын хүсөөр хүн зондо шэнэ ажалай хууринууд гаргагдаха аргатай, хууриной социально-экономическа байдал һайжарха гэжэ тоологдоно. “Селенгинское” хуури федеральна удхатай моногородуудай тоодо оронхой юм. Ушар тиимэһээ энэ Проект тэрэнэй хэмжээн соо бэелүүлэгдэхэнь.

Лопсон ГЕРГЕНОВ.

Брифинг

«ХАБАРАЙ ТАРИЛГА ТҮЛЭГ ДУНДАА»

- гэж республикмын Правительствата болохон брифинг дээр РБ-гэй хүдөө ажахын болон эдээ хоолой министрэй уялга дүүргэгшэ **Михаил Костриков** дуулгажа, республикмын 15 хүдөө ажахытай аймагта хабарай тарилга эхилэнхэй гэж онсолхон байна. Мүнөө үедэ 38,2 мянган гектар газар дээрэ орооһото ургамалнууд таригдажа, түсэбэй 42 процент тэдэнь болоно гэж тэмдэглэхээр. Тэрэ тоодо Баргажанай, Бэшүүрэй,

Зэдын, Яруунын, Захааминай, Загарайн, Мухар-Шэбэрэй, Кабанскын, Хурамхаанай, Хягтын, Прибайкалийн, Сэлэнгын, Тарбагатайн, Түнхэнэй, Хориин аймагуудта тарилгын ехэ ажал ябуулагдана. Мүнөө үедэ 112 гектар газарта эртын овош, 1,2 мянган гектар газарта эртын хартаабха таригдаба. Байгша ондо республика дотор 91,6 мянган гектарта орооһото болон орооһотобово ургамалнууд таригдаха юм. Тодорхойлбол, 60 мянган

гектарта - тэжээлэй ургамалнуудые, 14,2 мянган гектарта - хартаабха, 2,588 мянган гектарта овош ургуулха түсэбтэй.

Мүнөө үедэ республикын бюджетдээ болон Россиин хэмжээнхээ мүнгэн зөөри тарилгада, тэрэ тоодо бодо мал үсхэбэрлэн харалгада номологдонхой. Долоон хоног бүри республикын Правительствын тарилгаар республиканска штаб хүдэлжэ, аймагуудай захиргаануудай болон хүдөө ажахын таһагуудай дарганартай зүблөөнүүд саг ургэлжэ үнгэргэгдэнэ. Хабарай тарилгын хаһа, ябаса Хүдөө ажахын болон эдээ хоолой министрствын хиналта доро оронхой.

ХОЁРДОХИ асуудалаар республикын соёлой министр **Тимур Цыбиков** үгэ хэлэжэ, республикада хаяын үдэрнүүдтэ болохо соёл, искусствын талаар хэмжээ ябуулганууд тухай тодорхойгоор хөөрөбэ. Майн 23-да "Кирилло-мефодьевские чтения" гэж нэрлэгдэн эрдэмэй-практическа конференци Үндэһэтэнэй номой санда боложо, Славян бэшэгэй, Соёлой үдэртэ зорюулагдаха байна. Баледэй мэдээжэ уран бэлигтэн байһан Россиин арадай артист Петр Абашеев, СССР-эй арадай

артистка Лариса Сахьянова гэгшэдэй дурасхаалай үдэрнүүдтэ бүхы дэлхэй дээрэ мэдээжэ баледэй артист Николай Ци-скардзэ, Монголой, Уфагай, Санкт-Петербургийн, Россиин бусад хотонуудай баледэй бэлигтэй артистнууд уригданхай.

Майн 22-то «Музыка кино» гэнэн онсо проектдэ (авторынь Наталья Уланова) Монголой морин хууршадай суута ансамбль, хүршэ ороной бэрхэ дуушад, манай оперно театрай хүгжэмэй оркестр хабаадаха, аргагүй найхан аялга, дуунуудые шагнагшадта бэлэглэхэ юм. Майн 22-то Чингиз Айтматовай "И дольше века длится день..." гэнэн романай хэһэгээр табигдан, буряад арадта дүтэ болгогдоһон "Манкурт" гэнэн жүжэгтэ (суута режиссерынь Олег Юмов) Х. Намсараевай нэрэмжэтэ Буряад драмын академическэ театр урина. Библиотекын бүхэроссиин үдэртэ, Бүхэроссиин хоорой хайндэртэ (майн 24-дэ) зорюулагдаһан программнууд ехэ баян, гүн удхатай гэжэ тэмдэглэхээр. Эдэ хайндэрнүүд оперно театрай хажуудахы Театральна талмай дээрэ үнгэргэгдэхэ юм.

Бэлигма ОРБОДОВА.

Монгол морин хууршад

Үтэлхэ сагай дүтэлхэдэ,
Үнгэрхэн жэлнүүд
һанагдана.
Үлгы түрэл дайдамнай
Урин налгай –
Угнаасаа...

УГНААСААМНИ

Урадхал Баргажанай эрьедэ Угнаасаа манай хуурин. Талын дайда, талын сээсүүд Түрэн минии бууса. Үргэн Баргажанай эрьедэ, Үндэр хадануудай хормойдо,

Нархата мододой үбэртэ, Набша намаагай дэлбэртэ Түрэл нютагни Угнаасаа, Тоонто минии бууса. Ургажа гараһан гуламтам Ухаанһаам хээээш

гарахагүйл. Балшар наһанайм үе Бодолһоом хэдыдэш

һалахагүйл. Угнаасайм эхин хургуули Уншажа, бэшэжэ хургаал. Бэлигтэй олон шабинарын Буряад ороноороо

суурхаал. Арадай поэт Дамдинов, Алтан гургалдай Елбонов, Армиин генерал Цыденов, Ажалай герой Юндунов, Алтан медалист Гармаев, Мэдээжэ арадай багша Мария Чириповна Гармаева. Олон даа... тоолошогүй Омог дорюун бэрхэшүүл. Эрдэм бэлигээр элирээшэд, Габьяата нэрэ зүүгээшэд. Түрээжэ тэнжэһэн Угнаасаа нютагһаам найхан Түбидэ юумэн байхагүйл

одоо. Энхэрэн байдаг Энэ нютагһаам ондоо Энэ дэлхэйдэ найхан юумэн байхагүйл

намда. Олон жэлэй ошоһон хойно Нютагһайм булта эрхэтэн Хамтаран, нэгэдэн

сугларжа, Харюусалгата ажал бүтээбэт. Соодой Ламын заяагаар Субарга, дуган бодхообот.

Бурхандаа мүргэжэ, буянтай, Нютагаа үргэжэ, баяртай, Олон жэлдэ омогтой, Олзотой хуухатнай болтогой!

А.Д.РИНЧИНО.

АНААГАЙ ДАСАНАЙ МАРАФОН ЗОНДО АША ТУҺАТАЙ

ТЭЭМЭНДЭ Хориин болон бусад аймагуудай хүзэгтэн Буряад драмын академическэ театр соо эдэбхитэйгээр сугларжа, үнгэрхэн зуун жэлэй гушаад онуудаар Анаагай дасанда анхан байһанаа үгы хэгдэнэн Богдо Зонховын хүрэл бүтээхэ зорилготой марафондо олоороо ерэжэ, хандибай мүнгэ суглуулһан байна. Энэ ехэ бурхан анхан Анаагай дасанай Цогчен дуганда байдаг байһан байна. Эндэ яһала ехэ - 700 мянга шахуу түхэриг суглараа гэжэ тэмдэглэхээр. Мэдээжэ дуушад, продюсернууд Зоригто, Нонна Тогочиевтанай бүлэ театртаяа ехэ гоё концерт харуулба, харагшадтай зүрхэ сэдхэл ханааба.

АРАДАЙ АРТИСТ ЧИМИТ РИНЧИНОВЭЙ НЭРЭ МҮНХЭЛЭГДӨӨ

БЭЛИГТЭЙ поэт, журналист Доржо Дамбаевай бэшэнэн "Тоонто Буламаа түби дээгүүр суурхуулаа" гэнэн, нёдондо хэблэгдэнэн зохидхон ном Хориин айма-

гай 90 жэлдэ зорюулагдаһан байна. Хориингоо аймаг, Булам нютагаа холуур суурхуулһан ялас гэмэ хурса бэлигтэй артист, республикын арадай артист байһан Чимит Дарижапович Ринчиновэй найхан дурасхаалынь мүнхэлөө, бэлигтэй артистын зохёохы ажал, ажабайдал, гэр бүлэ тухайнь уянгата мүнүүдээрээ хөөрөө. Майн 27-до түрэнэн Булам нютагтань энэ номтой танилсалгын үдэшэ үнгэргэгдэхэ юм. Эндэ түрэл театрайнь артистнууд уригданхай гэжэ тэмдэглэхээр.

"АЛТАРГАНЫН" КОНКУРСДО ШҮЛЭГ БЭШЭГШЭД УРИГДАНА

БАЙГША Оной июлиин 18-һаа 21 болотор Монгол ороной Хэнтэйн аймагай Дадал сомондо болохо уласхоорондын "Алтаргана" гэнэн бүгэдэ буряадудай фестивалда уран шүлэгүүдые бэшэдэг зон хабаадаха юм. Тиимэһээ манай Үндэһэтэнэй номой санда шүлэг бэшэдэг бэлигтэн шүлэгүүдээ эмхидхэлэй комитедтэ эльгээнэ. Майн 22-то түрэл Буряад ороноо түлөөлхэ эрхим поэт элирүүлэгдэхэ байна. Түгэсхэлэй шатада ороһон поэдүүд шагнагдаха гэжэ мэдээсэнэбди.

БАНДИДА ХАМБА ЛАМА ЭТИГЭЛОВТЭ ЗОРЮУЛАГДАҺАН КОНКУРС

"ПОДНОШЕНИЕ ДЕСЯТИ ДРАГОЦЕННОСТЕЙ" гэжэ нэрлэгдэнэн, XI Бандида Хамба лама Этигэловтэ зорюулагдаһан II Оюун ухаанай болон материальна соёлоор уласхоорондын фестиваль июниин 12-13 үдэрнүүдтэ үнгэрхэ. 17 наһанһаа дээшэ наһатай, ямаршые мэргэжэлтэй зон мүрысөөндэ хабаадаха эрхэтэй. Мэдүүлгэнүүдээ иимэ электронно хаягаар ябуулыт: <http://dditiqelov@mail.ru> Үгы һаа, дээрэ нэрлэгдэнэн Үндэһэтэнэй номой сангай хаягаар шүлэгүүдээ эльгээхэ аргатайт. Эрхимүүдтэ Буддын шажанай Сангхын зүгһөө I, II, III шатын дипломууд, мүнгэн шангууд барюулагдаха. 1-дэхэ хуурида гараһан хүндэ 10 мянган түхэриг мүнгэн шан, 2-дохи хуурида гараһан хүндэ 7 мянган түхэриг шан, 3-дахи хуурида гараһан хүндэ 5 мянган түхэриг шан барюулагдаха. Тиихэдэ урмашуулгын шангууд үгтэхэ юм.

Бэлигма ОРБОДОВА.

Тобшо һонинууд

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2014 оной майн 19 - 23

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ЗҮБШЭЛЭЛЭЙ ЗҮБЛӨӨН

1. "Россиин Федерациин Музейн жаса болон Буряад Республикын дэбисхэр дээрхи музейнүүд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлгүүлгын ябаса тухай

2. "2011-2015 онуудта Буряад Республикын социальнo-экономическа хүгжэлтын программа тухай" Буряад Республикын Хуули 2013 ондо бэлгүүлгэн тухай тоосоо баталха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай" асуудалаар парламента хэлсэлгэнүүдые үнгэргэхэ тухай

3. Буряад Республикын Арадай Хуралай Аппарат тухай дүримдэ хубилалтануудые оруулха тухай

20.05 10.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ В.А.ПАВЛОВАЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮНГЭРГЭГДЭХ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

19.05 11.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжэтэ зургаадахи сессидэ хэлсэгдэхэ асуудалнууд

21.05 10.00 Бага танхим

IV. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНБЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

19.05 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ

Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Буряад Республикын хуулинуудые федеральна хуулинуудтай зохилдуулха тухай

20.05 14.00 каб.235

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй

албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Парламентын хиналта тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

19.05 14.00 каб.323

"Россиин Федерацида нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийе эмхидхэлгын юрэнхы дүримүүд тухай" федеральна хуулин 74-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" 480576-6 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

22.05 14.00 каб.322

"Россиин Федерацида нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийе эмхидхэлгын юрэнхы дүримүүд тухай" федеральна хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" 471501-6 дугаарай федеральна хуулин түлэб тухай

23.05 10.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Буряад Республикада органическа продукция үйлдбэрлэхэ тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб бэлдэхэ тухай

20.05 14.00 каб.119

"Буряад Республикада муниципальна байгууламжануудай нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн зургаануудта архиин зүйлнүүдэй жэжэ наймаанда зүбшөөрэл үгэхэ талаар гүрэнэй бүрин этигэмжнүүдые даалгах тухай" Буряад Республикын Хуулие хүсээ буураһанда тоолохо тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб бэлдэхэ тухай

21.05 10.00 каб.119

"Газарай харилсаануудта хабаатай зарим хуули ёһоной актуудта хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

22.05 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэнэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн:

"2020 он болотор физическэ культура болон спорт хүгжөөлгын гол ёһо тухай" асуудалаар парламента хэлсэлгэнүүдтэ бэлдэлгэ тухай (Улаан-Үдын Түб стадион дээрэ эрэмдэг бэетэй зоной бээ спортын зүйлнүүдээр бэлдэлгын түб нээлгын асуудал хэлсэлгэ)

20.05 13.00 Улаан-Үдэ хотын Түб стадион

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. Буряад Республикада нуралсалай байгуулгы гүрэнэй-олонийтын тала-наа хүтэлэлгэ хангалга тухай

2. Буряад Республикын нурал-салай эмхи зургаануудта нуралсалай хооллолгын эмхидхэлгы, халуун эдегээр хангалгыг хайжаруулха, шанарыень дээшлүүлхэ тухай

3. "Буряад Республикада юрэнхы нуралсалые мүнгэн зөөрээр хангалгын хуулида хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

19.05 13.00, 14.45, 15.00 каб.218

1. "Захын Хойто зүгэй аймагуудта адлидхагдаһан Буряад Республикын дэбисхэрнүүд дээрэ ажаһуудаг болон республикын бюджетдээ хангагдадаг эмхинүүдтэ хүдэлдэг хүнүүдтэ найдүүлганууд болон мүнгэн түлбэринүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

2. Россиин Федерациин Пенсион-но жасын шагналнуудаар шагнагдаһан хүнүүдтэ "Ажалай ветеран" гэнэн нэрэ зэргэ олголгын дүрим болон эрилтэнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулин 2.1. статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

22.05 10.00, 10.30 каб.218

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөнүүд:
Буряад Республикын нуралсалай эмхи зургаануудта нуралсалай хооллолгын эмхидхэлгы, халуун эдегээр хангалгыг хайжаруулха, шанарыень дээшлүүлхэ тухай

21.05 Улаан-Үдэ хото

"Буряад Республикада эрхэтэдэй элүүрые хамгаалгын зарим асуудалнууд тухай" Буряад Республикын Хуули бэлгүүлгын ябаса тухай (элүүрые хамгаалгын халбарие мэргэжэлтэдээр хангалгада хабаатай)

22.05 Хяагтын аймаг

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхые хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ хүн зоние болон гарай ашаа хүнгэн таксигаар шэрэхэ талаар ажаябуулга эмхид-

хэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалта оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

22.05 10.00 каб.211

"Буряад Республикын тусхай гэр байрын жасаһаа гэр байра үгэлгын гурим тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

22.05 14.00 каб.211

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ оршодог олон квартиратай гэрнүүд соохи хамтын зөөрийн капитална заһабари үнгэргэлгы эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

23.05 10.00 каб.211

"Буряад Республикын дэбисхэр дээрэ модо тушаан абалгын болон ашан эльгэ-элгын пунктнуудай ажал ябуулга эмхидхэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалта оруулха тухай" Буряад Республикын хуулин түлэб тухай

23.05 14.00 каб.211

V. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ДЭРГЭДЭХИ ЗАЛУУШУУЛАЙ ПАЛАТЫН НЭГЭДЭХИ СЕССИЙН ЗҮБЛӨӨН

1. Залуушуулай палатын хүдэлмэрийн гол шэглэлнүүд тухай

2. Залуушуулай палатын байгуулга тухай

3. Залуушуулай палатын комиссинууд болон Залуушуулай палатын комиссинуудай түрүүлэгшэньерые хунгаха тухай

4. Залуушуулай палатын түрүүлэгшын орлогшын тушаалда баталха тухай

5. Залуушуулай палатын Зүблэл тухай

6. Залуушуулай палатын болон Залуушуулай палатын комиссиин 2014 ондо бэлүүлхэ хүдэлмэрийн түсэбүүд тухай

7. Залуушуулай палатын нэгэдэхи сессийн хаалга

23.05 10.30 Бага танхим

VI. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

В.А.Павлов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо

19.05 14.00-17.00 каб.118/326

А.Т.Стопичев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хорооной түрүүлэгшэ

20.05 14.00-17.00 каб.118/218

Б.Н.Ботоев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хорооной түрүүлэгшэ

21.05 14.00 – 17.00 каб.118/323

«УГАЙ БУУСЫН УНТАРШАГҮЙ ГАЛ» гэнэн түрүүшын республиканска фотоконкурсын дүримүүд

1. ЮРЭНХЫ ДҮРИМҮҮД

Республиканска фотоконкурс (саашадаа – конкурс) гэр бүлын, инаг дуранай болон бэе бээдэ үнэн сэхэ байлгын үдэртэ зориулагдан, гэр бүлын баялигуудые олондо нэбтэрүүлхэ, энэ асуудалда бүгэдын анхарал хандуулха зорилготойгоор, мүн тиихэдэ гэр бүлэ зураглаһан эрхим фото-зурагуудые урмашуулхын тула эмхидхэгдэнэ.

2. КОНКУРСЫН ЗОРИЛГОНУУД:

- гэр бүлын баялигуудые хамгаалга болон хүгжөөлгэ;
- гэр бүлын дүрэ шарай фото-зурагуудаар харуулха;
- Россиин ниитэ зоной зан сэдхэлэй үндэнэ хуури нэргээлгэдэ туһалалга.

3. КОНКУРС ЭМХИДХЭГШЭД

"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан 2014 оной апрелин 1-нээ июлиин 1 болотор хугасаада тус конкурсые эмхидхэн үнгэргэнэ.

4. КОНКУРСДО ХАБААДАХА ЭРИЛТЭНҮҮД

Конкурсдо Буряад Республикын ажаһуугшад хабаадаха аргатай. Ямаршые наһанай хүн хабаадажа болохо. Нэгэ хабаадагшаһаа нэгэ номинацида 3-наа олон бэшэ хүдэлмэри абтаха. Фото-зурагууд 2014 оной июлиин 1 болотор тушаан абтаха. Хүдэлмэринүүд мэдүүлэгдэнэн номинацидаа зохисотой байха ёһотой.

Конкурсдо 1200x1600 пиксельһээ бага бэшэ хэмжүүртэй болон jpg түхэлтэй электрон фото-зурагууд хабаадаха.

Фотоколлажнууд болон компьютерээр бүтээгдэнэн хүдэлмэринүүд конкурсдо хабаадуулагдахагүй. Фото-зурагуудта удхыень тайлбарилһан тошо бэшэлгэ болон автор тухай иимэ мэдээсэл хабсаргагдаха ёһотой: нэрэ, обог, алдар (дүүрэнээр), түрэнэн үдэр, гэрэй почтово хаяг, электрон хаяг.

Фото-зурагуудые иимэ хаягаар эльгээхэ: 670000, Улаан-Үдэ хото, Каландаришвилиин гудамжа, 23-дахи гэр, "Буряад үнэн" Хэблэлэй байшан, 62-дохи кабинет; үгы гэбэл, unen@mail.ru гэнэн электрон хаягаар. Заабол "Фотоконкурсдо" гэнэн тэмдэгтэйгээр эльгээхэ хэрэгтэй.

Эрхим фото-зурагууд "Бурятия" болон "Буряад

үнэн" сонинуудай хуудаһанууд дээрэ толилогдохо, burunen.ru гэнэн сайт дээрэ табигдаха.

5. КОНКУРСЫН НОМИНАЦИНУУД

1. Үбгэн аба хүгшэн эжы хоёрнай
2. Түмэн үеын гал гуламта
3. Бага наһанай жаргалтай хаһа

6. КОНКУРС ҮНГЭРГЭЛГЫН БОЛЗОР:

2014 оной апрелин 1-нээ июлиин 1 болотор.

7. КОНКУРСЫН ЖЮРИ

"Буряад үнэн" Хэблэлэй байшангай хүдэлмэрилэгшэдһөө бүридэнэн жюри "Бурятия" болон "Буряад үнэн" сонинуудта толилогдоһон хүдэлмэринүүд сооһоо эрхимүүдые шэлэжэ абха.

8. Конкурсын илагшад болон шангай һууринуудые эзэлэгшэд 1, 2, 3-дахи шатын дипломуудаар болон дурасхаалай бэлэгүүдээр шагнагдаха.

Һонирхоһон асуудалнуудаараа 21-66-76 утаһаар хандахада болоно.

НЮУРААР НЭРЭТЭЙ, НЮТАГААР СЭНТЭЙ ЗОН

Дэлхэй дээрэ ажамидар-Даг арадуудай галабай түүхын хуудаһануудта уулзаа ушараагүй айдаһатай дайнай дүлэнэй сарагдаһаар 69 жэл үнгэрбэ. Ганса манай гүрэн дотор бэшэ, харин дэлхэйн бүхы шахуу гүрэнүүдтэ энэ ойн баяр үргэнөөр тэмдэглэгдэдэг. Манайшье Буряад ороной нютаг нуга бүхэндэ энэ найдэр угтагдан байна.

Түнхэнэй аймагай Хужар хууринай бүлэ бүхэндэ энэ аюулта дайн өөрын мур сараа үлээн юм. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай байлдаанай талмай дээрэ алдалан унаһан сэрэгшэдэй мүнхэ дурасхаалда зорюулагдан митингдэ хууринай бүхы шахуу зон суглараа. Сугларһан ветерануудта зорюулагдажа, хургуулин хураагдай болон нютагай "Мүнхэ Бадар" гэнэн уран найханай ансамблин гэшүүдэй хүсөөр үнгэргэгдэһэн концерт бултанай анхарал таа. Митингын үедэ хууринай болон аймагай захиргаануудай хүтэлбэрлэгшэд амаршалгын халуун үгэнүүдые хэлэһэн байна. Удаань хургуулин байһан соо сайлалгын үедэ хууринай саашанхи ажабайдал яагаад зүб мур руунь оруулан ябуулхаб гэнэн асуудалаар түхэрээн шэрээ үнгэргэгдөө. Эндэ урдань олон жэлэй туршада хууринай хамтын ажахын хүтэлбэрлэгшэ ябаһан уран зохиолшо **Владимир Жамсаранович Сыренов**, Түнхэнэй аймагай гулва байһан **Намсарай Балданович Манзаев**, ажалай ветеран, аймагай ветерануудай Зүблөөнэй гэшүүн **Лопсон Найданович Шагдуров** болон бусад хэлэһэн үгэнүүд соогоо мүнөөдэрэй байдалай хамаг бэрхшээлнүүдые онсолон тэмдэглэжэ, хэрэгтэй зүб талынь магтан үргэжэ, хэлтэги бузар муухайень элирүүлэн голожо, зүб мурөө шэлэн олохо тухай зүбшэн хэлсээ.

- Манай тээби, таабайнар ехэ шэрхи, бүхэ бээтэйнүүд, урагшаа, сэбэр сэхэ ханаатайнууд байһан юм. Тэрэ дайнай үедэ өөрынгөө эгээл сэнтэй ами наһые хайра гамгүй дууһан

үгэжэ, мүнөөдэр байһан байдалыемнай зохиолсоһон байна. Тэдэмнай ехэ ондоо, үндэр уялгатай зон ябаһан. Анханһаа манай нютагай зон ехэ бэрхэ зон байһан юм. Ажал хэрэгтэй талаар хүнэй хойно ябаагүй. Зүблэлтэ засагай үедэ, хамалган хашалганай үедэ аймагаймнай олон зон нюдарган гэжэ тоологдожо, сүлэлгэдэ гараһан байха. Тиэхэдэ арбан адуу малтай зоние нюдарган гэжэ хардаад, абаад ябашадаг байһан. Харин манай Хужар, Үбэлзөөн Нуга хууринһаа ори ганса айл сүлэлгэдэ

гаргагдан гэжэ түүхэтэ дансанууд соо бэшээтэй. Энэнь манай нютагта арга шадалтай хүн зон үсөөн байһан гэжэ хэлэнэ бэшэ, харин ехэ эбтэй, бэе бээдэ хайратай, айл аймагаа сэгнэдэг, хардажа хоболдоггүй, мэхэлжэ мэээрхэдэггүй зон байһан гэжэ гэршэлнэ. Муугаа дараад, найгаа үргөөд, буянтай бурхантай ажаһууһан улад зон гэшэ. Бидэшье, мүнөө үеын зон, ажалаа зүб мурөөрнь ябуулха еһотойбди. Манай эндэ жаран наһанһаа ерэ гаратар наһатайшуул аяар 62 үбгэд байна. Теэд юундэ суглаа, найр

нааданай, үргэл мүргэлэй үедэ тэдэн харагдаагүйб? Табин таабайнарай табин ашанараа дахуулан ерээ наань, аяар зуун хүн болошохол. Залуу зондоо ажал ажахыгаа найнаар ябуулхынь заажа заажа, түлхижэ туһалжа үгэжэ еһотойбди. Аймагаймнай захиргаанда ямаршыё ноён байбашье, манай хартаабха тарихагүй, үнээгымнай наахагүй-өөһэдөөл ажалаа ябуулха еһотойбди, - гэжэ нютагай үндэр наһатайшуулай зүгһөө Лопсон Найданович Шагдуров халуунаар хэлэһэн байна. Тиигээд саашанхи

ажалаа гуримшуулан ябуулхын тула наһатайшуул найма-найман хүнһөө бүридэлэн бүлэгүүдтэ хубааржа, ударидагдаадаа хунгажа, ажаллахыё хэлсэбэд. "Нюураар нэрэтэй, нютагаар сэнтэй хүнүүд ха юмбиди. Таабай, тээбиинэрэйнгээ ами наһаа, арһа мяхаа хайрлангүй, энэ энхэ тайбан байдалыё тогтооһынь ханажа, байра байдалаа үшөө зохидоор түхэрхыё оролдоебди", - гэжэ Владимир Жамсаранович Сыренов хэлээ.

Лопсон ГЕРГЕНОВ.

"МҮНХЭ БАДАР" 25 ЖЭЛ СОО БАДАРҢАН ЗАНДАА

Энэ жэл Түнхэнэй аймагай Хужар хууринай "Мүнхэ Бадар" гэнэн фольклорно ансамбль байгуулагдаһаар 25 жэлэйнгээ ойн баярыё тэмдэглэхээ байна.

- 1989 ондо Ардан Лопсонович Ангархаев манай нютагай эдэбхитэниё суглуулжа, өөрынгөө бэшэһэн "Дугы дээрэ" гэнэн пьесэ табуулаа юм. Тиэхэдэ Баатар Дашеевич Романов манай режиссёр байгаа хэн, - гэжэ ансамблин гэшүүн, багшын ажалай ветеран Дарима Жалсараевна Зарбаева хөөрэнэ. Мүнөө ансамблин хүтэлбэрлэгшөөр мүн лэ багшын ажалай ветеран Ирина Бадмаевна Таряшинова ажаллана. Харин уран найханай хүтэлбэрлэгшын үүргэ аймагай соёлой таһагай ажалшан Пархаева Оксана Александровна дүүргэнэ.

- Урдань драмын театр байһанаа, харин мүнөө фольклорно гээд ябаһабди. Аймаг дотор үнгэргэгдэдэг бүхы найр нааданууд дээрэ манай театр хабаададаг. Наяхан шэнэ буряад хубсаһа оюулаабди. Виктория Цыденовна Дашижапова оёдолшон энэ хэрэгымнай бүтээжэ үгөө. Аймагай гулвагай орлогшо Венера Сыреновна Морохоева хубсаһа оюулхамнай, мүнгөөр ехэ туһалаа. Бүхы дээрээ ансамбльдамнай 30 хүн хабаададаг. Түрэл арадайнгаа ёһо заншал харуулнабди, урданай дуунуудыё дуулажа, ёһохор наада хатарнабди. 1989 ондо манай совхоз ансамблиемнай Москва хото ошохо путёвкоор шагнаа хэн, - гэжэ Ирина Бадмаевна хөөрэнэ.

Лопсон ГЕРГЕНОВ.

БААТАРЛИГ АЖАЛЫНЬ ҮЛГЭР ЖЭШЭЭ БОЛОҮЙ ДАА

Тунга газар элдүүрилгын 60 жэлэй ойн баяр

МҮНӨӨ жэл Росси гүрэндэ целина бодхоолгын 60 жэлэй ойн баяр үргэн дэлисэтэйгэр тэмдэглэгдэнэ. Үргэн ехэ Совет гүрэн дотор энэ целина-тунга газар элдүүрилхэ хүдэлөөндэ хабаагүй газар байгаагүй бшуу. Буряад орон дотор шэнэ газар элдүүрилгын ажал аймагай ажахынуудай мэдэлдэ байгаа хаш. Харин хүршэ Шэтэ можодо ехэ олон талмайнууд хоонон, эзэгүй олон байжа, бултыень элдэжэ эхилээ бшуу. Тиигэжэ СССР гүрэнэй зүүн талын 19 регионуудта целина бодхоолго эхилээ, тэдэнэй тоодо Шэтэ можо ороо.

ХУРАМХАНАЙ БҮЛЭ АГА РУУ ТУНГА ГАЗАР БОДХООХОЁ ОШОО

УЛААН-ҮДЫН локомотив-вагон заһабарилгын заводой ажалшад Шэтэ можын Агын тойрог руу тунга газар элдүүрилхээ баһал ошоһон байна. Хурамхаанай аймагнаа уг гарбалтай Николай Сергеевэй гэр бүлэ тэрэ үедэ заводто хүдэлдэг хэн. Шэнэ тунга газар бодхоолсогшодые гүрэн түрэ ехэ дэмжэдэг байхадань, энэ залуу бүлэ удаан бодомжолжо байнгүй, Могойтын аймагай Ага-Хангил нютаг нүүжэ ябашаһан юм. Мүнөө Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг Энгельсина басаганинь балшар бага наһатай тэрэ үедэ байбашы, гэртэхинэйнгээ хөөрөөгөөр, бүхы юумэ элихэнээр һанадаг. Нютаг соо шэнэ гэр үгтөөд, нэгэ һаадаг үнэе болон ажал үгэхэдэнэ, тэдэнэр ехэ хүхиһэн юм.

- Энэ нютагайхид бидэниие илгажа байгаагүй, ехэ һайнаар угтажа абаһан юм. Ондоо нютагта байнабди гэжэ голхоржо байгаагүй. Хамтын ажалда хам ороод лэ ажаһуужа, үхибүүдтэ бултан-дань дээдэ мэргэжэл үгэжэ шадаа бшуу манай эжы аба хоёр. Наһаяа баратараа ходол Ага нютаг тухай дулааханаар дурсажа байгша хэн. Бидэшэ сур һураһан нүхэдөөрөө мүнөөшье болотороо харилсажа, хаа-яа уулзажа байдаг гэшэбди, - гэжэ Энгельсина Будаева хөөрэнэ.

ВОРОНЕЖЬОО ЕРЭНЭН ЗИНА АБГАЙ

1950-яад онуудта хабарай хагсуу, шэрүүн, хооһо нойтон үдэрнүүдтэ Воронеж хотодо нэгэ харанхы окоп соо олон бүлэнэр ажаһуугаа, гэр байра гэжэ байхагүй, дайнаа бутарһан, шатаһан байгаа бшуу. Зинаида Константиновна тэрэ үедэ оройдоол 10 наһатайхан, мүн гэр бүлэдөө олон хүүгэдтэй байгаа. Тиигэжэ Воронежхоо 5 бүлэ Агын аймагай Будалан нютаг руу эльгээгдэнэ юм.

- Анхан түрүүн ерэхэдээ, һэеы гэрхэнүүдые, буряад хубсаһатай буряадүүдые хараа нэм. Абамни эндэл бидэ одоол жаргалтай ажаһуухабди гэжэ хэлээгшэ хэн. Энэ нютагтаа һуурижаад, гэр байратай, зөөртэй, нургуули нудартай болоо нэмди, - гэжэ Зинаида Константиновна хөөрэнэ.

Наһаяа хүсөөд, Бугандын Адаг гэжэ һууринда һаалин ажалда эрхим ажаллажа ябахадань, Хубхай нютагай Ксанфи Мильниковтэй хуби заяагаа ниилүүлһэн юм. Тиигэжэ залуу бүлэ нютаг дээрээ шэнэ газар үйлэдбэрилжэ эхилхэдэнэ, түрүү ажалтадай тоодо ябажа эхилээ хэн. Носогдоогүй үргэн тала дайда халлажа, урбуулжа, үйлэдбэрилжэ, ургаса дээшлүүлхэ гэнэн ехэ ажал ябуулаа.

Аяар холын Воронежхоо ерэнэн зон түргэн буряад хэлэндэ орожо, заншалта байдалтайн ажаһуудалаа зохёожо, дараха сагтаа буряад дулаан хубсаһашье үмдөөд ябадаг хэн. Мүнөө Мильниковтэй бүлэ тон буряад бүлэ болошонхой. Түхэрээн жэлэй туршада өөһэдэнгөө мяхатай, һу тарагтай, газсагаа ургуулһан огородой эдээтэй, тахяханаа баридаг. Нютагайхидань үндэгөөр хангажа, ан-

бунхан ажаһууна. 80 наһатай Ксанфи аха газсагаа байһан трактораа унажа, үбһөө сабшадаг, зунай сагта уһаяа шэрэдэг юм. Тэдэнэр "За освоение целинных земель" гэнэн медальнуудта хүртэнхэй.

ШЭНЭ ХҮГЖЭЛТЫН МЭДҮҮЛГЭ ОРУУЛАГША ОЙДОБ ЦЫДЕНОВ

ГҮРЭНЭЙМНАЙ заха хизааргүй тунга газар хахалжа, орооһото таряануудые ехээр ургуулжа байха үе сагта Ойдоб Цыденов Дулдаргын аймагай ажахын түрүүлэгшээр ажаллажа ябаһан юм.

1954 ондо хүдөө ажахынуудые хүгжөөхэ, таряалангуудые үргэдхэжэ, таряа талха элбэгээр ургуулха гэнэн тогтоол гүрэн дотор абтагдахадань, тэрэ үедэ Ворошиловай, удаань Свердловэй нэрэмжэтэ Шандалиин колхоз бага газартай байгаа. Бүхыдөө элдэгдэнэн газарын оройдоол 30 мянган гектар хүрэдэг байгаа. Энэ газар дээрэ малыншы багтахаяа болиходонь, малаа хорооо гэжэ дурадхалшы оруулагдаһан байгаа. Зүгөөр колхозуудые нэгдүүлхэ гэнэн зорилгонууд табигдаа.

- Зүдхэлиин КИМ колхозтой нэгдэгты, үгы гэбэл, Табтаанайн Калинин колхозтой нэгдэгты гэнэн захиралта абаад лэ, нютагай зон ехэ арсаһан юм. Иимэ арсалта хээд, нютагайхид өөһэдөө аминдаа байха хүсэлтэй гэжэ партиин окружкомдо мэдүүлһэн байнаб, - гэжэ Ойдоб Жамсович хөөрбэ.

Удангүй партиин окружком Ойдоб Цыденовые дуудажа, ехэ газар дэбисхэртэй байһан Сталиной нэрэмжэтэ Согто-Хангилай болон Ждановай нэрэмжэтэ нүдэнтын колхозуудһаа 5-5 мянган гектар газар тусхай хэлсээгээр 10 жэлэй туршада үгэхэ тухай шийдхэбэри абтаһан байгаа. Тэрэ үедэ ехэ газартай ажахынууд гүрэндэ ехэ хэмжээнэй үйлэдбэрилһэн эдээнэй зүйл тушаадаг хэн. Тиимэнээ зарим юумээр түсэбөө дүүргэдэггүй байһан дээрэнхэ ажахынууд газараа суглаанай шийдхэбэрээр үгэнэн юм.

- Хоёр мянган гектар газар хахалаа бэлэйбди. Шэниисэ - нэгэ мянган гектар, обёос, ешмээн, 200 гектар курузашье тариһан байнабди. Тиигэжэ үндэр дүнгүүдые туйлажа, түрүү ажахы болоогшо нэмди, - гэжэ Ойдоб Цыденов хөөрэнэ.

ЛЕНИНГРАДЬАА БОБРИК ПАЛЬТОТОН ЕРЭНЭН ХҮБҮҮН

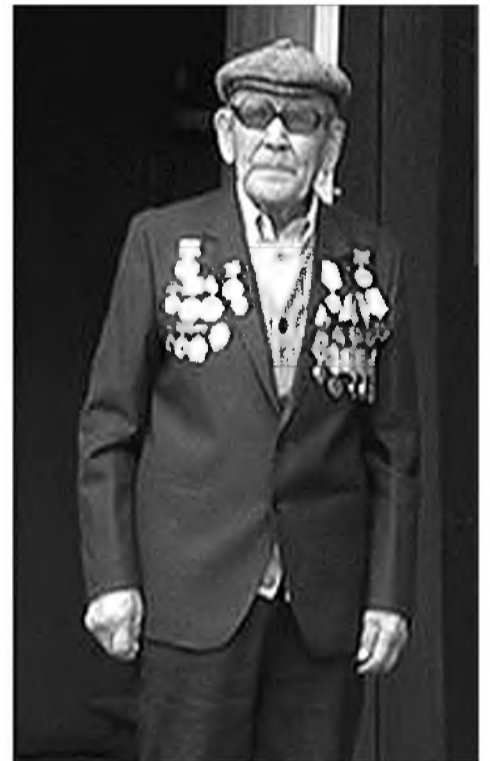
МОГОЙТО тосхондо мүнөө ажаһуудаг ажалай ветеран Иван Жужжайкин 1954

ондо парти, правительствын уряалаар Ленинградтай түмэрэй заводто ажаллажа байһанаа, танигдаа үзэгдөөгүй Забайкалийн руу мордоһон юм. Заводтонь ехэ мүнгэ үгэхэдэнэ, «бобрик (ехэ арбагар үһэтэй сэмбэ бүд) пальтотой, улаан кашне зүүгээд, ехэ моодно хүн зэрлиг дайда руу гэрэлтэ сэсэрлиг болгохо зорилготой ерээ бэлэйб» гэжэ Иван Петрович энеэнэ. Прицепшигээр, удангүй трактористаар хүдэлмэрилжэ эхилхэдээ, нэгэшые хүшэр хүндэ ажалһаа сухаряагүй, элдэб хүхюу дуунуудые дуулажал ябаа бшуу. "Зэрлиг газар - Забайкалийн сэсэрлиг болгохо ябанабди" гэжэ дуу дуулажал, поездоор дүүрэн залуушуул Сибирь руу мордоһоноо, мэнэл һаяхан болоһон мэтээр тэрэ дурсана. Буряадуудай газар Иван Жужжайкинда түрэл дайда боложо үгөөд, һөөргөө нютагаа бусаашыггүй, эндээ түбхинэжэ, мүнөө ажана тэнюун ажаһууна бшуу.

ХҮНХЭРЭЙХИД БАҢАЛ ШАЛГАРАА ХЭН

ШЭНЭ тунга газар элдүүрилэн, таряа ургуулжа, арад зоноингоо байра байдал, гүрэнэйнгөө экономика һайжаруулха гээд 1954 оной январь һарада дээдын зургаанай үүсхэлээр ойро хүртөөгүй газар элдүүрилгэ Хүнхэрэйшые нютагта эхилээ хэн. Энэ ажахынхид баһал габшагай тэмсэжэ, өөһэдэнгөө хубитые оруулаа. Таряан ажалай хүдэлмэришэд олон ааб даа, хэниинь хэншые гэлтэгүй эдэбхитэй хүдэлөө гэжэ тэмдэглэгдэбэшье, эдэнэй арбан нэгэн хүниинь медальда хүртэнэн байна. Тэдэнэй нэгэн Владимир Пурбуев гэшэ.

Владимир Мижитович 1954 ондо долоон класс дүүргээд, саашаа Агын дунда нургуулида хожомдоош, гээд абаагүй. Тиихэдэнэ түрэл колхозоо бусажа, хамтын ажалда хам ороһоһон юм. Хангилай МТС-тэ трактора курсда һураад, шэнэ тунга газар элдүүрилгын ажалнуудта хамсыгаа шаман оролсоо. 1959 ондо жолоошоной үнэмшэлгэтэй болоод, һаяхан бии болоһон автомашинануудые хүлэглэжэ эхилһэн түүхэтэй. Эгээл түрүүн "ЗИС" машинаар ажаллажа эхилээ. Удаань 51 түхэлэй машина унаа, байһаар ЗИЛ-нүүд бии боложо, тэдэ унаа баһал туршаһан байна. Онһон техникэдэ һожортой хүбүүн Совет гүрэнэй үйлэдбэрийн хүгжэлтын үрэ дүн ажалдаа эдэбхитэй нэбтэрүүлэн, эрхим ажаллаһанай түлөө баһал ажалай амжалта гэршэлһэн медальнуудаар шагнагданхай.

ГҮРЭН ТҮРЭДӨӨ БАЯРЫЕ ХҮРГЭЖЭ
ЗОГСОО БЭЛЭЙ

АГЫН тойрогто шэнэ тунга газар элдүүрилгын хүдэлөөнэй 60 жэлэй ойн баяр тэмдэглэжэ, Ага тосхоной Соёлой түбэй ордон соо ехэ эмжээ ябуулга үнгэрөө. Тэндэ 100 гаран целиннигүүд уригдажа ёһологдоо.

Хүдөө нютагта түрэжэ, 14-16 наһатайһаа эхилээд хамтын ажалай амта үзэн, таряанай ток дээрэ хүдэлжэ, пар хүүлһэн анзаһаар газар хахалжа, таряа боохо, сохихо, сэбэрлэхэ болон баһал сараа хүллэжэ, борной шэрэхэ, сараар ажаллаха, харанхыһаа харанхы хүрэтэр хүдэлжэ, гэдэһээшье үлдэхэ, хүйтэ нойтые үзэн, мүнөө наһанайнгаа амаралтада гараһан наһатайшуул, баатарлиг ажалай ветеранууд үшөөл нүдэндөө галтайханууд зогсонод. Хүндэ хүшэр ажалһаа бохишоһон хүлнүүдээ сэхэлэн зогсожо, целина бодхоолгын хүдэлөөнэй 60 жэлэй ойн баярта тэдэниие мартангүй дурсаһандань, гүрэн түрэдөө үнэнхэ зүрхэнһөө баярые хүргэн байгаа бэлэй. Иимэл саг байгаа, иимэл ажабайдалтай байгаабди, ондоо байдал мэдээгүй. Хайрата наһатайшуулаймнай ажаһуудалай түүхэтэ намтар манай үри хүүгэдтэ үльгэр жэшээ болоһой даа.

Цырегма САМПИЛОВА.
Авторай фото-зурагууд.

АМАРАЛТЫН ҮЕДЭ ХҮҮГЭДЫЕ БУРЯАД ХЭЛЭНДЭ ОРУУЛЖА БОЛОМООР

Дурадхал

Мүнөө сагта буряад хэлэмнай оршон тойрон байдалнаамнай үгы боложо байна гэжэ бултанда мэдээжэ. Ямаршые зүгөө, хаагууршые яба, юушые хаража бай – тойроод лэ ганса ород хэлэн зэдэлнэ. Тээд манай арад өөрын хэлэ амагүй, өөрын нюур шарайгүй, хии хогоосон, нэрэгүй нэхынг, нюургүй нюхата, амин голгүй бэшэ ха юм.

Түрэл хэлэтэй буряад хүн ажабайдалай хүшэртэ төөрижэ, маргажа байдаггүй, сэдхэл тэнюун, ханаа амар, бурханай урда буянтай, хүнэнэн шанга ульхатай, урагшатай, урма зүрхэтэй байдаг юм. Ород хэлэн – манай гүрэнэй гол хэлэн, гэбэшье энэ хэлэ хайн мэдэхэ, ойлгохын хажуугаар буряад үхибүүн өөрынгөө яһа уһанай түрэл хэлэ ойлгохо ёһотой гэжэ мүнөө бүхы буряадүүд ойлго-

дог болонхой. Түрэл хэлэнэй түлөө тэмсээн боложа, олонийтын ехэ хүлгөөн болоо гэжэ бултадаа мэдэнбди. Засагай талаһаа буряад хэлэ үзэлгэдэ мүнэнэн шэглүүлэгдэхэ гэжэ ехэ ноёд найдүүлнэ. Тээд үхибүүе буряад хэлэндэ оруулха гэшэ ганса хургуулиһаа дүлдүдана бэшэ ха юм даа...

Буряад орондоо хамтадаа 70 гаран үхибүүдэй зунай амаралтын зуһалангууд (лагерь) бии. Тэдэнэй нэгэнииншые буряад хэлэн дээрэ үйлэ хэрэгүүдэе үнгэргэнэгүй. Тиимэһээ хойшоодоо буряад хэлэндэ хүүгэдэе хайнаар оруулхын тула буряад хэлэнэй зунай амаралтын зуһалан эмхидхэлгэ шухала болоод байна. Эндэ, хүндэтэ манай уншагшад, танай анхаралда тиимэ амаралтын зуһаланай түлэб табинабди.

Дугуйлан (Студинууд). Дугуйланай ажал хайн шанартайгаар ябуулха мэргэжэлтэй багшанар (вожатанууд) хэрэгтэй.

Шатар. Оюун ухаанай наадануудай дугуйлан. Бизнес-наадан, шатар гэхэ мэтэ.

Аялга. Аялга дуунай студи.
Хатар. Хатарай дугуйлан.
Зураг. Уран зураашадай ба урлал бүтээгшэдэй дугуйлан.

Зохёолшон. Уран зохёолшоной дугуйлан. Оршуулга.

Сонин. Үдэрэй сонин үдэшэ бури бэшээд, үглөөгүүрнэ ханын хуудаһанда гараха. Сониной гаршаг ба зурагууд.

Зүжэг. Ээлжээнэй үедэ бүлэг бүхэн буряад хэлээр зүжэг бэлдэхэ.

Кино ба хүүхэлдэйн кино (мультифильм). Киногой дугуйлан.

Тамирай дугуйлан. Барилдаан. Гар бөмбэгэ (волейбол). Даул бөмбөгэ (футбол). Теннис. Бээ хамгаалха дамжаа (курс). Мүрысөөнүүд.

ЮРЭНХЫ ЭРИЛТЭНҮҮД

Буряад хэлэнэй зунай амаралтын зуһаланда бүхы ажал буряадаар ябуулагдаха ёһотой. Эртэ үглөөнөө орой болотор, эдэе барихадаашье, хэмжээ ябууланууд, бүхы дугуйлануудай ажал, наадан, мүрысөөнүүд буряадаар ябуулагдаха. Буряад хэлээе хайнаар шудалхын тула бүхы шэнэ үгэнүүдэе, дуунуудай, шүлэгүүдэй, зүжэгүүдэй үгэнүүдэе бэшээд, үхибүүн бүхэнэй гартань үгөөд суглуулха. Бүхы хураан юумэн, асуудал, харюу, хүйюун шогтой нааданай үедэ дабтагдаха. Багшанар (вожатанууд) болон үхибүүд хэр

зэргэ бэе бээе ойлголсожо, дэмжэжэ, суг хамта уран аргаар хүдэлнэб гэдэгтээ бүхы ажал бүридэхэ. Үхибүүд нэгэшые зэмэлхэн, али шэрүүн үгэ дуулаха ёһогүй.

ҮДЭРЭЙ ХУБААРИ

Үглөөгүүр. 7.00- 7.30 саг. Үглөөнэй ариун сэбэр (гигиенэ). Зарядка. Багашуудда – хүхюу наадан. 8.00-9.00 саг Үглөөнэй хоол. 9.00-12.00 саг Дугуйлан: студийн ажал, арга хэмжээн, экскурси, хөөрэлдөөн.

Үдэр. 12.00-13.00 саг. Үдэрэй хоол. 13.00-15.30 саг. Нойр. 15.30-16.00 саг. Хахад үдэрэй хоол. 16.00-19.00 саг. Тамир, соёлой арга хэмжээ, нааданууд.

Үдэшэ. 19.00-20.00 саг. Үдэшын хоол. Үдэшын эдээнэй һүүлээр. Багашуудай бүлэгүүдэй уулзалга. Дуун, шүлэг, хурса, шог, оньһон үгэ, зүжэгэй г.м. үгэнүүдэе дабталта. Үдэр бүри шэнэ дуун, шүлэг, оньһон, шог үгэнүүд. 21.00-21.30 саг. Хоёрдохи үдэшын хоол (тараг). Үдэшын түүдэг. Үдэрэй дүнгүүдэе гаргаха. Үдэшын ариун сэбэр. 22.00-23.00 саг. Амарха саг, нойр.

Энэ түлэбөөр хүүгэдэй амаралтын зуһалан энэ дороо эмхидхэхэ арга үгы ха. Юундэб гэхэдэ, үбэлһөө эхилжэ, түлэб хамгаалхын ябуулга гаргаха хэрэгтэй байгаа. Харин хэн мүнөө иимэ хэмжээ ябуулга эмхидхэхэ аргатайб, хэндэб даа, ямар багшад, али хүмүүжүүлэгшэдэ энэ хуряангы түлэб хэрэгтэй, туһатай болоноб, арга соогоо хэрэглэжэ, өөрын түсэбтэ нэмэжэ, дуран соогоо хэрэглэхэдэнтэй болохо.

Баира БАЛЬБУРОВА.

ТҮЛЭБ (ПРОЕКТ)
Буряад хэлэнэй зунай амаралтын зуһалан.

Үхибүүдые буряад хэлэндэ хургаха, буряад хэлэ ойлгохо, дуугаржа шаддаг болгохын түлөө буряадаар дуугардаг хүнүүдэй оршон соо буряад ажабын байдалда оруулжа, танилсуулха хэрэгтэй. Буряад хэлэн, уран зохёол, арадай соёл, нангин хургаалнуудтай хүүгэдэе зунай амаралтын үедэ хайнаар танилсуулмаар байна. Ухаан бодолыень хүгжөөхын тусхай хүтэлбэри (программа) зохёогоод, бүхы талаһаа нэбтэрүүлхэ хэрэгтэй. Ондоо хэлэ бэшэгэй оршондоо түрэл хэлээ ойлгохо, дуугарха, уншаха хүнэй ханаан тэгшэ, сэдхэл амар, таатай байха юм.

Һуралсалай ба амаралтын, хүгжөөлгын зорилго: үхибүүндэ буряад хэлэ шудалха һонирхолыень хүгжөөхэ. Буряад хэлэндэ дуратай болгохын хажуугаар буряад хэлээ өөрынгөө хайн дурар шудалха боломжо олгохо. Буряад арадай жэнхэни хургаалнуудтай

танилсуулжа, Эхэ орондоо, оршон газар дайдадаа, аха захатандаа энхэргэн хүндэтэй хандахые хургаха. Зүбөөр буряадаар дуугарха. Буряад уран зохёолтой, аман зохёолой дээжэ болон дуунуудтай танилсуулха.

ҺУРАЛСАЛАЙ ХҮТЭЛБЭРИ
Буряад хэлэнэй зуһалан (лагерь) зохёон байгуулхын түлөө тусхай хүтэлбэри бэлдэхэгдэн.

Буряад хэлэ муу ойлгодог үхибүүдые буряад хэлэндэ хургаха гэжэ шухала зорилготой ушарһаа һуралсалай хүтэлбэридэ олон аргануудые нэбтэрүүлхые түлэблэхэ хэрэгтэй. Зарим үхибүүд буряад хэлэ огто ойлгодоггүй ушарһаа тэдэнэртэ хайнаар оршуулжа, ойлгуулжа үгэхэ шухала.

ҺУРАЛСАЛАЙ ХҮТЭЛБЭРИЙН ЭГЭЭН ШУХАЛА БҮЛЭГҮҮД
Эхэ орон. Үхибүүдые Эхэ орой түүхэтэй танилсуулхын хажуугаар Эхэ ороноо аршалжа,

энхэрэн, үргэн байхань шухала гэжэ ойлгуулха.

Ариун булаг. Экологиин ажал.

Тоо. “Тоо тооложо, томо болохо”. Тоо бодолго - ойлгосонууд, бизнес нааданууд, ухаагаа гүйлгэхэ нааданууд.

Уран бэлиг. Буряад уран, аман зохёолтой танилсуулха. Дуун, шүлэг, уран зураг, урлал.

Тамир. Үхибүүд үдэр бүри бээе хорихо. Бээ тамирай мүрысөөнүүд. Өөрыгөө хамгаалжа шадха аргада хургаха шухала.

Буряад заншал. Буряад арадай шухала ойлгосонуудтай танилсуулха. «Сээр-запрет», «Нангин-святое», «Гамнал-сбережение», «Аха-уважительное отношение к старшим» гэхэ мэтэ.

Дипломат. Бээ бээе ойлголсохо, харилсаха, хэлсэ хэхэ (вести переговоры), ойлгоогүй хүндэ ойлгуулха, өөртөө татаха, зорихон зүйлөө бээлүүлжэ шадха, хуули ёһоной талаар мэдэсэтэй байха, уран баян хэлээр элдхэхэ аргада хүүгэдэе хургаха шухала.

«Хүхюу буряад» республиканска конкурсын «Рассказ» номинацида

ЗУУН ТҮХЭРИГ

Дамдин уунхайшаг, үшөөл ууха дуратайшаг. Дуратайшые һаа, мүнэггүй хэн тула гэр тээшээ гэхэлжэ ябатараа, танил Тарбадаа оробо. Тэрэнэ зуһалан гэр соһоо гаража ябаба. Тарба уунхайшаг, баһал ууха дуратайхан байба.

- Нэгэ хахадые абажа ууя, зуун түхэригтэйб, нэмээрэй, - гээд хармаанаа Тарба һуулижа оробо.

Дамдинай аниргүй хаража байтар, Тарба табан зуе гаргажархиба. Дамдин тэрэниинь хам шүүрээд:

- Яагаа һаймши, бишни энэ дороо магазин гүйдэлөөрөө ошоод ерэнүү, - гээд ябаган үүдээр шуумайн гарашаба.

Тарба панхаруутаһандаа тархья шаагаад, зууша бэлдэхээ зуһалан гэртээ ороо хэн.

ДУУШАН

Дуулаха дуратай нэгэ хүн байһан. Тэрэ найр наадандашые, хурим түрэдэшые намһаа урид хэн нэгэн дуулажархи-

на аа гү гэхэндэл, дуулажа эхилдэг хэн. Тээд хоолойнь боро юрын лэ байгаа. Хүнүүд тэрэндэ энээн тухайн хэлэжэ ядаад, хяраг саашаа гэлдэжэ, тоохоёо болёо хэн.

Нэгэтэ айлшан ерэбэ. Айлшанаа хүндэлэлгэ дээрэ баһа уридлан дуулажа эхилбэ. Харан гэхээн, айлшан нүдөө уһатуулжа һууба.

Хүндэ ямбын һүүлээр дуушан айлшанһаа һурбаба:

- Гоёор дуулана гүб даа? Танай нүдөө уһатуулхада, сэдхэлээ хүдэлгэһыетнай ойлгооб.

- Танай дуулахада, яһалашы сэдхэлни уяраа, дуратай ямаагаа ханажархёоб. Тээсгэн тэрэм шонодо барюулхадаа, тандал адляар шашхаа хэн, - гэжэ айлшан харюусаа хэн.

ТЭНЭГ СТОЛ

Юрын нэгэ үйлэдбэрийн дарга үглөөгүүр һамгантаяа түртар гэлдээд, абарияа муудаба. Тэрэ ажалдаа ерэмсээрээ, зэмэтэй нэгые оложо дуудаха гэхэн захиралта үгэбэ. Хүлэежэ ядан, тэрэ столоо тоншоно. Абарияа муудахадаа, тэрэ столоо тоншоодог зантай хэн. Удангүй зэмэтэй ажалшан орожо, холо һууба. Даргашые даргадажа, хэлээе хараалаар үзүүлэжэ, һамгандаа хорлохон хороёо гаргажа эхилбэ.

- Энэ ши, яндуул газари, һая хэдэн минутаар ажалдаа гээгдэнэн байнаш. Саг мэдэхгүй, ухаагүй тэнэг юм гүш, эгээ энэ минии тэнэг стол-

дол, - гэн, столоо тоншохонь түргэдэбэ.

- Хэмнай столдо адли хаб, хаража үзэмөөр. Ухаагүй тэнэг столы саана һууһан эзэниинь ямар байгаа хаб? - гэжэ хэлээд, ажалшан гарашоо хэн.

ШАГААБАРИЯА НЭЭХЭДЭШ

Эртэ үглөөгүүр үйлсэдэ үрөөл нүдэтэ бүхэтэр нюргата хоёр ушарба.

- Ши энэ яагаа ехэ үргэбшэтэй иимэ эртэ хайшаа бүгтылгэбэш? - гэжэ үрөөл нүдэтэ бүхэтэртэ хандаба.

- Эртэлээ нэм, үшөө шинии ганса онигор шагаабариин хаалтатай байхада. Үргэбшэ соохиим харахаа ханаа һааш, нүгөө шагаабарияа нээхэдэш харуулхаб, - гэжэ бүхэтэр нюргата тулаа хэн гэхэ.

ХАШАН МОРИН

Нэгэ захиргаанай дарга «Волгынгоо» зөөлэн ара һуурида налайнхай, хүдөө гаража ябаба. Харгыдань мори тэргэтэй хүн дайралдаба. Ашаатай тэргэнэ харгын захын хобол уруу ороод, мориниинь даажэ ядажа байба. Тэрэ хүн мориёо ташуурдана, боожороо нэһэнэ. Дарга машинаһаа буугаад, моритой хүндэ хандаба:

- Ши мориёо яатар сохинош, хайрлахаа яанаш. Морин хэр уһаа хүнэй хани гүүлэдэг ха юм.

- Би таниме иимэ хашан тулюур ханитай юм гэжэ мэдээгүйлби, - гэжэрхёо хэн моритой хүн.

ҺУУЖА БАЙ

- Сайн байна!
- Сайн. Яагаа унинэй ябаагүйбши? һуужа бай, би сай шанажархиһуу.

- Зай.
- Үе, уһан үгы байнал, уһанда ошоод ерэнүү, һуужа бай.

- Зай, тиигыш даа.
Уһаншы асарагдаба, гүсэшые бусалба.

- Үү, үйхэ сайм дууһашоол, магазин гүйжэ ошоод ерэнүү, һуужа бай.

- Тиигэхэл болоо гүбши.

Үйхэ сайшые асарагдаба.

- Юуныше гэхэн юумэ гээшэб даа, сай абаад, хилээмэ абахаяа мартажархёолби. һуужа бай, хилээмэндэ ошоод ерэнүү.

- Тиигэ, тиигэ, би ябахам. Ши өөрөөл һуужа амара. Зай, һуужа бай. Баяртай.

НОХОЙ - ХҮНЭЙ ХАНИ

Минии түрэхэдэ, манайда «Бүүбэй» гэжэ нохой байһан гэхэ. Минии ухаа орожо дуугархада, «Ухаашха» гэжэ нохойтой болообди. хургуулида ороходом, «Номшо» гэжэ нохойтой байгаабди. Тэрэмнай хургуулиа дүүргэхэдэм, үхэшэн юм. Институдта ороходом, «Эрдэмтэ» гэжэ нохой тэжээгээбди. Институдда дүүргэхэдэм, тэрэмнай усалда орошоо хэн. Тиигээд ажалда ороходом, «Алдарша» гэжэ нохойтой болообди. Мүнөө тэрэмнай хүгшэрөө. Тэрэнэйнгээ

үхэшөө һаа, би ажалгүй болошохо гээшэ гүб?..

ҮГЫН ХҮСЭН

Хүн ябажа ябаба. Тэрэ хүнэй һамганай һамгатай хүнтэй хөөрэлдэжэ байхые хараба. Хүн саашаа ябажа ябатараа, нэгэ хүнтэй ушарба. Тиигээд хүнэй һамганай һамгатай хүнтэй уриханаар хөөрэлдэжэ байхые хэлэбэ.

Тэрэ хүниинь саашаа ябаһаар, үшөө нэгэ хүнтэй ушарба. Хүнэй һамганай һамгатай хүнтэй уриханаар хөөрэлдэн, тэбэрилдэжэ байхые хөөрэбэ.

Үшөө нэгэ хүниинь нүгөөдэтэй золгоходоо, хүнэй һамганай һамгатай хүнтэй тэбэрилдэжэ, таалалдажа байхые хөөрэбэ.

Үшөө нүгөөдэнэ саашалба... Тии тииһээр хүнэй һамганай һамгатай хүнтэй һэбхирдэг, гүйдэдэг тухай хураг суу һууринаар дүүрэн тарашоо хэн.

АЖАЛГҮЙШҮҮЛ

Ажалай үдэр эхилбэ. Хоёр хүн үйлсэдэ ушарба.

- Ябаһан хүн яһа зууха гээд ябанаб. Яһанһаа байха хилээмэний мүнгэ олохо гар үзүүрэйшые ажал олдonoгүй. Тюу маа! Хэбтэнэн хүн хээли алдаха гэдэгшые һаань, гэртээ ошожо, хэбтэжэ гэжэ ябанаб, - гэбэ нэгэниинь.

- Бү хэлээ. Хэбтэнэн хүн хээли алдаха гээд хэбтэнээр, нээрэнһээ хада гэртээ харихаар болохом гэшэ гү гээд, ябаһан хүн яһа зууха гээд, энэ гараад ябанаб, - гэжэ нүгөөдэнэ гараа урагшань һунгаба.

Эрдэни ДУГАРОВ.

БУРХАНАЙ ОРОН – ХҮГТЭЙ-ХААН

(Түгэсхэл. Эхинийн урдахи дугаарта).

Хүгтэй-Хаан гэдэг манай нютагай нангин уулын уянгата найхан нэрэ балшар бага наһанһаамни минии ой ухаанда бүхэ гэгшээр шэнгэсэнхэй юм.

XX зуунай хорёод онуудай эхиндэхи һамуун сагта манһаа холо бэшэ Жиндөөхэнэй (мүнөө Забайкалийн хизаарай Улаан-Сүхын районой Джиндокон һуурин) буряадууд нютагтаа хашуулхандаа, манай иишэ нүүжэ ерэнэн байна. Тэдэнэр манайхинтай адли ашабагад угай хадаа манай эндэ бэлэнээр нютагжаа юм.

Хүгтэй Арьяа-Баалын хормойдо хэд нютагжааб гэжэ сээжээр тоолоһууб: Аюшеевууд, Бундаевууд, Доржиевууд, Дархановууд, Галдановууд, Очировууд, Рантавовууд, Санжиевууд, Василевууд, Тугутовууд, Гомбоевууд, Аранжуровууд, Чагдуровууд, Мункуевууд. Эдэнэй үри саданар гартаа буу барижа, Эсэгэ ороноо хамгаалһан, габшагай ажалаараа гүрэн түрынгөө һүр хүсье батадхана, ажабайдалай элдэб һалбаринуудта амжалта туйлаһан габьяатай. Мөөрөөшэ, Хилганһаа Сүхэ үгсэжэ ерэнэн соңгоол угай Рампиловууд, Найдановууд, Цоктоевууд мэтын бүлэнүүдэй Алтайн ашабагадай түүхэдэ горитой нүлөө үзүүлһэниинь лаб. Минии хүгшэн эжы угаараа Рампиловтанай байһан юм. Аха дүүнэрэйн нэгэниинь Сагаан-Шулуутай шадар Нарин-Хүндыдэ (Заяа Хамбын тоонто) тогтоһон гэжэ хэлсэдэг. Хүдэри-Сомоной Улаан Доржиевич Рампилов тэдэнэртэй түрэлэй нэльбээтэй байжа магад.

1930-аад онуудай мүрдэлгэ хашалганһаа зугадажа, Забайкалийн хизаарай Улаан-Сүхын районой Бүрсомоной харанууд угай буряадууд манай нютагта буужа һуурижаа һэн. Юрэдөөл, Хүгтэй Арьяа-Баалын үбэр хойморой үрэгжэл амидаралта үнэр дайдын үлзы хотогын, буян эхшэрын саглашагүй юм лэ. Дайнай һүүлэрхи түрүүшын жэлнүүдтэ хатуу ган гасуурай хойшолонгоор манай хүршэ Забайкалийн хизаарай Үрлэг, Жиндөө, Усть-Үрлэг ород һууринуудай зон үлэсхэлэнһөө туража, хабдажа, олонийн хосороо һэн. Имагтал Хүгтэй-Хаан уулын хойморто хүршэ ерэгшэдые манай зон үмэгшэлэн абажа, өөһэдөө хэр ядаруу байбашье, эдэе хоолоо хубаалдажа, хосоролгоһоо абараа юм.

Дайнай болон тэрэнэй һүүлэрхишье хубхай хоһон жэлнүүдтэ манай эндэхи хэдэн бүлэ Бэшүүрэй аймаг зөөжэ ошоһон байгаа. Харин тэрэ саһаа бүри 60 гаран жэл үнгэрһэн хойно, мэнэ һаяын үедэ, Хүгтэй Хаамнай тэдэ зөөжэ ошоһон зоной үри саданарые бэе тээшэ дуудаба гэшэ. Тэдэнэр үбгэ эсэгэнэрэйнгээ нютагта зорижо ерэнэнэй урманда анханайнгаа уула обоодо мүргэжэ, һанаагаа тэгшэлээд, шэнэ нютагаа амгалан сэдхэлтэй бусахадаа, хамаг юмэниинь наашалжа, заһаржа, зол жаргалтай ажаһуудаг гэжэ дуулагшабди.

ЭЗЭН ЧИНГИСЭЙ АБА ХАЙДАГ

МАНАЙ эндэһээ холо бэшэхэнэ, Сүхын нүгөө эрьедэ, Монголой дэбисхэр дээрэ Эзэн Чингисэй харгы бии юм. Манай нютагайхидай хэлэгшээр, эртэ урда сагта Чингис хаанай үй түмэн сэрэгүүд энэ харгыгаар хобоо гаратар дабхижа үнгэрһэн юм ха. Теэд мүнөө сагай түүхэ эрдэмтэдэй шэнжэлгын баримтануудаар болобол энэмнай харгы бэшэ, харин тад ондоо зорилготой түхээрлэг байгаа.

Ушарын гэгбэл, Эзэн Чингисэй үргөөнь манай Алтайһаа зүүн-урагшаа, зуун модонһоо тээ үлүүтэй газарта, Хэнтэйн шэлэдэ байһан түүхэтэй. Богдо Хаан манай иишэ агнаха абалхаяа гарадаг байгаа. Олон зоной хабадалгатай аба хайдаг (үргөөл) эмхидхэжэ, тойронхи хадануудһаа туруута ангуудые тусгаар малтажа гарһан хобоо уруу оруулжа намнаад, адагтань хашажархидаг байгаа. Тэрэ шадар нюугдаад хүлээжэ байһан Эзэн Богдо Хаан, тэрэнэй дүтын хэшэгтэн, туһамаршад урдаһаань сэхэ гаража ерэнэн ангуудые номо һуршаараа харбажа мэдэдэг һэн. Сүхын саада эрьедэ олон мянган богоолнуудай хүсөөр газар малтажа түхээрһэн хобоо хонхосог тухай манай нютагһаа гарбалтай, манайхинай түрэл болодог Гурын Эрдэнжаб бэшэһэн байдаг. Энэ хүмнай Монголын Эрдэм ухаанай академиин сурбалжалагша гэшүүн,

хоёр удаа эрдэмэй доктор, профессор, Оросын Географин бүлгэмэй бодото гэшүүн, США-гай Географин Үндэһэнэй бүлгэмэй хариин ороной гэшүүн гэхэ зэргын үндэр соло тушаалнуудтай юм.

Тиимэһээ Агууехэ Эзэн Богдын манай нютагаар ябаһаниинь яһалашье үндэһэтэй аад, энэ ушарые зарим газарай нэрэнүүд дабхар гэршэлдэг байха юм. Жэшээн, хамаг монголшуудые нэгэ улас болгожо нэгдүүлһэн Эзэн Хаан сэдхэлдэнь тон ехээр таалагдадаг шаазан аягаяа Шаазагай гэжэ газарта тэһэ алдажархидан домогтой. Баһал манай эндэхи Хабчуу гэжэ нэрэтэй хоёр хадын хоорондохой уйтан хабшуу хүнды худар Чингис Богдо нэгэ үнэгэ намнажа хашаад, эндэ олзолһон юм гэдэг. Мүн лэ энэ шадар Монголын агуу хаанай амаржа һууһан шулуун бии. Чингис хаантай холбоотой ушарһаа домогуудта ороһон иимэ газар нютагууд Буряад орондомнай олохон лэ байха. Чингисын бодото намтар ябадалтай эдэ газарнууд сохом холбоотой юм гү, бэшэ гү гэжэ арсалдаад ялай даа: нютагай зоной эдэ мэтэ домогуудта гүн сэдхэлһээ этигэдэгынь хамагһаа шухала.

АШАБАГАД АЙМАГАЙ ЭХИН ХААНАҺААБ?

МАНАЙ ашабагадууд Байгал далайн хойто бөһөз гарбалтай, Барга баатарһаа, Гүр-Буряад гэжэ тэрэнэй хүбүүнһээ угай һабалгатай, манай угсаагай эхи табигша Ашабагад бол Булгадай дүрбэдэхи хүбүүн байһан гэхэ мэтэ зүйлнүүдые урда тээншые мэдэхэ һаабзаб. Зүйтэйл шэнги байгша һэн. Харин тиимэшье үни болоогүй, Хитадай монголшо эрдэмтэн Шашиялай шэнжэлхы хүдэлмэритэй танилсабаб. Тэрэнэй бэшэһэнэй ёһоор, Чингисэй зонхилһон үе сагта тэрэнэй ударидадаг изагүр монголшуудай дунда гүрбан һалаа боложо хубаардаг "особагадууд" гэнэн томохон аймаг угсаа байһан болоно. Эдэнһээл манай ашабагадууд угайнгаа нэльбээе татаһан байжа магад гэжэ мүнөө баталмаар үндэһэн олдобо хэбэртэй.

Түүхын эгсэ эрьюулгэнүүдтэ хэр нэшүүлэгдэбэшье, холо ойрын элдэб хизаар нютагуудаар хэр зэргэ төөрин түгэншэлхэ баатай болобошье, манай ашаба-

гад угсаатан ёһо заншал, соёл хэлээ бүрин бүтэн сахижа, буряад арадайнгаа бүридэлдэ нэрэтэй түрэтэйгөөр багтажа ябадаг байха юм.

Нангин манай уулын суранзан татаса олондо мэдээжэ. Алтайда түрэнэн аад, олон жэлдэ нютагаа эрьежэ ерээгүй зарим хүнүүд гасалан зоболондо хүртэжэ, гансаардалгын тама амасадаг. Нэгэ эхэнэр хүршэ областин (мүнөө Забайкалийн хизаар) дүтэхэн һууринда хадамда гараһан аад, юүндэшьеб хэдэн жэлдэ нютагаа ерэнгүй, Хүгтэй Хаандаа мүргэжэ шадангүй, сүлөө таһаран байгаа һэн ха. Тиигэжэ байтарнь, нютагайн уула обоо басагайа өөр тээшэ дуудажа, зүүдэндэнь эрхэ бэшэ ородог болобо ха. Имагтал Хаан ууладаа эрьен ерэгжэ, обоодо мүргэнэйн сасуу энэ эхэнэрей досоонь уужаран нээгдэжэ, сэдхэлхын амарба гэжэ тэрэ өөрөө хөөрөө һэн.

Бүри һаяшаг адлирхуу ушар тохёолдоо. Манай нютагай басаган Улаан-Үдын нэгэ һайн айлда үгтэжэ, үргэһэн эхэ, эсэгэтээ дүшэн жэлдэ амгалан ажаһууба гэшэ. Тиигэжэ байтараа, дасан ошохо ушар гараба. Ламбагайда ороходонь, нютагайтай обоо дуудажа байна, тэндэ түрэнэн эхэтнай хүлээжэ байдаг юм байна гэжэ абарал бууба. Одоол дүшэн жэлэй удаа эхэ басаган хоёр уулзажа, тэбэрилдэжэ, нэгэ ёһондоо, баярлан бахадан, нүгөө ёһондоо, уйлан хайлан һуугаа бэлэй. Обоодо мүргэжэ, Хүгтэй Хаандаа зальбаржа ошоһоной удаа энэ эхэнэрэй һуудал байдалын улам һайжаржа, сэдхэлхын түбшэн тэниглэн болоһон байха гэжэ этигэдэгби.

Пётр ОЧИРОВ.

Хягтын аймагай Дунгын-Адаг һуурин.

Бүгэдэ буряадай "АЛТАРГАНА" наадание угтуулан

МОНГОЛ ТУУРГАТА АРАДУУДАЙ ТААБАРИНУУД

ХҮН ТУХАЙ

Үглөө дүрбэн хүлтэй, үдэр хоёр хүлтэй, үдэшэ гурбан хүлтэй (хүн).

Добо тойроод, долоон нүхэд (хүнэй толгой: хоёр нюдэн, хоёр шэхэн, хамарай хоёр нүхэн, аман).

Хии толгойн адууе хиибэн хүхөөр хурааба, булуу толгойн адууе булад хүхөөр хуряаба (үһэ абаха).

Үй түмэн хонидые түмэр ташуураар суглуулна (үһэ абалга). Хужарлиг газарта унаган гүйнэ (үһэ абалга).

Хадын оройдо саһан ороод, хайлахань бэрхэ, хасаг тэргын эбдэрхэдэ, заһахада хүшэр (үһэнэй сайха, шүдэнэй муудаха).

Хан уулын оройдо ороһон саһанай хайлахадань бэрхэ, хаһаг тэргын эбдэрһэн хойно заһахань хүндэ (үһэнэй сайха, шүдэнэй унаха).

Тайга соо унаһан саһа арилгахань хүндэ, хэлтыд гэнэн Алтан Гадаһые сэхэ болгохонь бэрхэ (үһэнэй сайха, нюрганай дүгдыхэ).

Уулын саана туулайн хэбтэшэ (шэлын хонхор).

Зэргэлээ хуһанай саана зээрдэ морин уяатай (хэлэн).

Хуһан сагаан хорёотой хулаша гүүн бульгина (хэлэн).

Хула морин хуһан хүрээ хаалтатай (хэлэн).

Хорин сагаан хонин соо хотогор зээрдэ уяатай (хэлэн, шүдэн).

Хорин хонин хоорондоо хол-

боотой, хотогор зээрдэ арадань уяатай (шүдэнүүд, хэлэн).

Хадын саана зээрдэ морин заһаанда уяатай (хэлэн).

Улаан буруу яһан хорёотой (хэлэн, шүдэнүүд).

Яһан хорёоһоо улаан тугал уяатай (хэлэн, шүдэнүүд).

Хүн-хүн хүрээлээ, хүрин азарга жороолоо (хэлэн).

Сагаахан сабшаад, саашань хаяа, хулганань худхаад, худагтань хаяа (шүдэн, хэлэн, юүмэ эдихэ).

Сагаан морид сабшаад, сааша, наашань түлхилээ, зээрдэ морин эдхээн худхаад, худаг руу түлхилээ (юүмэ эдихэ).

Ута сагаан могой уулын хүтэлье дабаад, Мүнхэ һарьдагта торошобо (нугарһан).

Сагаан, ута худаһатай нохой гушан эрье ахин дабшаба (нугарһанай уураг тархи).

Далай соо дааган ороод, даганиинь зобоогүй - далайн зобоо (шүдэндэ богой оролго).

Далай руу дааган унаба, зүгөөр тэрэ зобонгүй, далайн зобобо (шүдэндэ богой оролго).

Далай руу тэмээн унаба, тэмэениинь бэшэ, харин далайн зобобо (шүдэндэ богой оролго).

Аяга соо алаг булаг (шүдэн).

Аягаар дүүрэн эрөөн мяхан (шүдэн).

Адхахада, адха дүүрэхгүй аад, табихада, тала дүүрэдэг (шүдэн).

Нюдаргаяа бажуухада, нюдаргаяа соо багтана. Нюдаргаяа табихада, тала соо багтанагүй (шүдэн).

Бурханаа бургааһаар шэрбээ (шүдээ сабшаха).

Хилгааһан хорёо соо хилгэһэн алаг морин (шүдэн).

Алаг буруу хилгааһан хорёотой (шүдэн).

Тэнгэриин наран тэрелбэ - түмэр хилгааһан ниилбэ, огторгойн наран оробо - олон хилгааһан ниилбэ (шүдээ ашин унтаха, һорьмоһон).

Орой болоходо, олон хилгааһан ниилбэ, хабхар болоходо, хара хилгааһан ниилбэ (һорьмоһон).

Наранай ороходо, бүхы набшаһанууд ниилбэ (һорьмоһон).

Наранай ороходо, бүхы набшаһанууд ниилбэ (һорьмоһон).

Туяна САМБЯЛОВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

Агуу Илалтын хүндэлэлдэ

УКРАИНА СҮЛӨӨЛЭГШЭДЭЙ НЭГЭН ҺЭН

Эсэгэ ороноо хамгаал-гын Агуухэ дайнда уужам Совет ороной нютаг бүриһөө эрэшүүл булта мордоһон байгаа гэшэ. Буряад оронһоо зугаад мянган хүнүүд энэ дайнда хабаадаа. Хориин аймагай Булам нютагай тэбэд эрэшүүл фашист булимтарагшадые гартаа буу барижа угтаһан юм.

Тэдэнэй нэгэн – Цыбенов Жамбал Намсараевич байгаа. Энэ хүн тэбхэр 110 жэлэй саана түрөө һэн. Аяар арбан үхибүүдэй нэгэн байһан юм. Залуу ябахадань, шэнэ байдал тогтоод, ажабайдал хайн тээшээ эрид хубилаа бэлэй. Тиигэжэ тэрэ хамтын ажал хамсыгаа шаман хэжэ эхилбэ. Хүшэр хүндэ байдалда түрүүшын колхозуудай хүгжэжэ эхилһэн тухай хамаг зон хайн мэдэхэ гэшэ. Ж.Н. Цыбенов морин анзаһаар тунга газар хахалһан, звеное, хожомынь бригадые дагшаар ажаллаһан юм. Дайнай эхилхэдэ, сэрэгтэ татагдаад, түрүүшгээр оронойнгоо зүүн зүгтэ алба гараа. Тэндээ пулемётчигой мэргэжэлтэй болоһон юм. Тиигээд 1942 оной июль нара соо Ж.Н.Цыбеновэй алба гаража байһан дивизи баруулжаа ябуулагдаад, Воронежско фронтын бүридэлдэ оруулагдажа, дайшалхы замаа эхи-

лээ. Тэрэ үедэ хаа-хаанагүй айхабтар шанга тулалдаанууд боложо байгаа. Улаан Арми хамаг хүсөө элсүүлээд, шуһата дайсаңда эсэргүүсэжэ байба. Фашистнарай дабшалтые зогсоогоод, манай сэрэгшэд өөһэдөө добтолгодо бэлдэжэ байгаа һэн.

Нэгэ үдэр дайсан эртэ үглөөнһөө добтолго эмхидхэбэ. Фашист сэрэгшэд олоороо зэргэлжэ зогсоод, манай сэрэгшэдэй бээ нюһан окопууд тээшэ дабшаа һэн. Түрүүшын зэргын наяд алхамай зайда дүтэлхэдэ, командир буудаха гэхэн захиралта үгэжэ, пулеметчик Цыбенов дайсаңдые хиргажа оробо. Урда ябаһан солдадуудай нэрбэгдэн унажа байбашье, хойноһоонь ябаашад урагшаа зүдхэнэн заандаа һэн. Дайсан хэдэн зуугаад зоноо орхижо, сухариха батай болоо бэлэй. Эңээнэй удаа үнишье болонгүйгөөр, нэгэ шанга байлдаанай үедэ тэрэ шархатаад, дүрбэн нара соо госпитальдо аргалуулба. Тэндэнээ табигдахад, 15-дахи тусхай батальондо эльгээгдээд, ашаанай машинын жолоошон болоһон байна. Машинаараа үхэр буунуудай томо снарядуудые хөөдүг һэн. Нэгэ машинын хажууда дайсанай буудаһан снаряд тэһэрээд, сэрэгшэ Цыбенов шархатаһан юм. Госпиталь-

до аргаламжада хэбтэхэдэнэ, эрэлхэг сэрэгшэдэ "Шэн зоригой түлөө" гэхэн медаль барюулагдаба. 1943 оной намар буряад сэрэгшэ 1-дэхи Украинска фронт дээрэ байлдажа ябаа. Запорожье хото шадар болоһон үсэд нэтэрүү тулалдаанай үедэ тэрэ хүлөө хүндөөр шархатаа һэн. Тиигээд зургаан нара соо аргалуулаһанайнгаа һүүлээр хоёрдохи бүлэгэй инвалид болоод, нютагаа табигдаһан юм. 1-дэхи Украинска фронтые ударидажа ябаһан армин генерал Н.Ф.Ватутин 1944 оной хабар бандеровцуудэй гарһаа наһа бараа бэлэй.

Дайнай газарһаа бусаад, фронтовик Цыбенов хүндэ шархануудһаа үлбэртэһэн

бээ гамнангүй, түрэл колхозойнгоо ажал хүдэлмэридэ эршэтэйгээр хабаадалсажа эхилээ һэн. Тиигээд элдэб тээ ажаллаһан байдаг. Табан жэлэй туршада нютагайнгаа магазинай наймаалагшаар хүдэлбэ. Удаань МТФ-е даагшаар ажаллаа һэн. Тэрэнэй хүтэлбэри доро фермын хаалишад ажалдаа үндэр дүнгүүдые туйлажа, аймаг соогоо түрүүшүүлэй зэргэдэ оролсодог байгаа. Эрхим ажалайнгаа түлөө Ж.Н. Цыбенов аймагай хүтэлбэрилэгшэдтэ магтуулжа, Хүн-дэлэлэй грамотануудаар хэдэн удаа шагнагдаһан байдаг. Харин даажа ябаһан фермын хаалишад дамжуулгын Улаан тугта хүртэдэг һэн. Наһанайнгаа амаралтада гараһан хойноо үшөө долоон жэл соо тэрэ техник-осементораар совхоздо ажаллаһан байна. Агуу Илалтын 40 жэлэй ойн баярай үедэ дайнай ветеран Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай орденоор шагнагдаһан юм. Гүрэн түрынгөө үшөө нэгэ үндэр хайрада хүртэжэ, түлөөһүгэй "Запорожец" машина абаа һэн.

Цыбенов Жамбал Намсараевич 85 наһа хүрэн юм. Үнгэрһэн ехэ дайнай ветеранай хүбүүд эсэргынгээ нэрье дээрэ үргэжэ ябадаг. Ехэ хүбүүниинь – Жамбалов Агван Цыбенович бүхы

наһаараа сэрэгэй албанда ябаад, полковник зэргэтэй боложо, наһанайнгаа амаралтада гаранхай. Харин бага хүбүүниинь – Цыбенов Николай Жамболович Совет Армида алба гарахад, «В.И.Ленинэй түрэнһөөр 100 жэлэй ойн хүндэлэлдэ шэн габьяата ажалай түлөө» гэхэн медалээр шагнагдаа һэн. Дайнай ветеранай ашанар – эхир хүбүүд Александр ба Алексей Цыбеновүүд сэрэгэй албанда мүн лэ эрхим найнаар ябажа бусаһан юм.

Фашист булимтарагшадһаа Украинын уужам газар дайдые сүлөөлһэн совет сэрэгшэдэй дунда Буряад ороной хүбүүд олон байһан юм. Мүнөө тэндэ боложо байһан хуули буса үйлэ хэрэгүүд дайнай ветерануудай, тэдэнэй үри хадаһадайнь ханаа сэдхэл ехэтэ хүлгүүлээд байна гэхэ ёһотойбди. Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай нуларшагүй гүнзэги удха шанарай үндэһөөрөө хазагайруулагдаһанай, совет арадта дайсад байһан Бандера, Мельник, Шухевич гэгшэдэй хориг нэрэнүүдые магтан үргэһэнэй үрэ дүнгүүд гаража байна гэжэ ойлгонобди.

Уужам ороноо, бүхы Европые фашизмһаа сүлөөлһэн совет сэрэгшэдэй алдар соло хэтэ мүнхэ бшуу.

Доржо ДАМБАЕВ.

Дайнай ара талын ажалай ийбинэртэ, дайнай үеын үхибүүдтэ зорюулнаб

БУСАЛГА

Үбэлэй хүйтэн жабар
Үнгэрэн бууран ошоо.
Хабарай хүшэр ажал
Хатуухан жолоогоо табяа.
Хүбшэ тайга хабарлан,
Хайлан саһан горхолоо.
Хада жалгаар харьялан,
Хүдөө талаа ундалаа.
Дархаша уран байгаали
Байса хадын оройдо
Дайнһаа бусаагүй хүбүүдээ
Бүргэд болгон һиилээ.
Бодоһоор үрэй толоноор
Бүргэд хадаа шэртэнэб.
Бүргэдэй элихые обёорһоор,
Баатар хүбүү дурсанаб.
Дайнай жэлнүүд холодоо,
Наһанай дабаан дабагдаа.
Дайнһаа бусаагүй хүбүүгээ
Ийбиин зүрхэн хүлээгээ.
Дайнай сагай хүндые
Даажа гараһан ийбиинэр,
Даашагүй байдалай ашаае

Дабажа гараһан үринэр.
Хэдышье эсэһэнээ мэдүүлээгүй,
Хүдөө ажал хэгдээ лэ.
Гэрэй ажал дууһагдагүй.
Гажарһаар хүни ерэгдээ лэ.
Орой болоо, хүниин тэн...
Орон дайда нойрсоо.
Нойр сэлмээ, майн юһэн...
Нойргүй сэрэгшэ жагсаалдаа.
Он жэл мартуулһаар,
Ошон үнгэрөө гэхэдэ,
Ороод ерэхэнээ һануулһаар,
Ошоһон дайнай зоболонгууд.
Бүхы энэ наһандань
Бодол, һанал зобоһон
Энэ хабарай нара.
Энэ һарын үдэр.
Гашуудал дүүрэн саарһа
Гартаа бажуун абагдаа.
Гэнтэ дүлөөр соробхилон,
Ийбиин зүрхэ шархатуулаа.
Хэмжээгүй зоболон гашуудал
Ийбиин зүрхэн даагаа.

Хүшэр наһанай ядарал
Хатуу шанга гаталаа,
Нангин сэбэр талмайда
Нютагай баатар сэрэгшэдэй
Мүнхэ дурасхаал хүшөөдэ
Мүнөө нэгэл үбгэн зогсонхой.
Сэхын одоо хэлээ һаа,
Сэрэгшын дүрсые наһаа
Сэлезн дүүрэн зонһоо
Сохом нэгэ-хоёр хүгшэд ха.
Орой болоо, орой дээрэм
Ори ганса золтой одон
Ониб-анибгэһэндэл (ооголһондол),
Ойротон ойром дүтэлэн.
Жабхаланта Илалтын жагсаалда
Оройтоһон һарын хүни.
Жэгтэй таамаг нюуса
Ийбиин урда һүгдэнэ.
Сэрэгшын хүнһэн аяһаа
Гэрэй сонходо тогтоо гү?
һарьдаг жалгын һалхинһаа
Гэрэй сонхо нэшгдээ гү?
Зүрхэ сэдхэл жэгнэһэн

Зулгы дураа бэдэрээ гү?
Түрлөө бэдэрһэн хүбүүн
Түрэл дайдаа бусаа гү?
һэрээн, һэргээн нялха абяан
Шэхэнэй шиир таһалаа.
Һүниин таамаг нюуса
Ийбиин ханаа хүлгүүлээ.
Тоонто нютагай алин зүгтэ?
Хангай Баабайн алин айлда?
Хонгёо дуугаар хүни сошоон,
Ийбиин хүбүүн түрөө бэ?
Дэлхэй дээрэ түрэхэ,
Дэмы үдэр бэшэ лэ.
Иймэ һайхан дайдада
Угаа золгон түрөө лэ.
Баатар хүбүүнэй түрэхэдэ,
Байгал дайда дуняараа.
Баабайн урагууд ерэхэ,
Баярлан булта хүхилдөө.

**Магдалина
БУЛГУТОВА.**

НАГАСАНАРАА ТҮШЭНЭМ

ЭЖЫМ АЛТАН ДҮҮ
«А» үзэг танюулһан
Алтан нагасамни,
Аба эжынгээ гуламтада
Аба эжын нэрье нэрлүүлхэ
Аха хүбүүн түрөө бэлэйт.

Аха ехэ зиндаатай,
Алдар соло нэрэтэй
Амгалан тайбан һуухын түлөө
Ами наһая гамнангүй
Агуухэ дайнда ябаа бэлэйт.

Ухаан бодол сэдхэлээрээ
Урагшаа дабшан хүдэлөө юм.
Замби дэлхэйн Юртэмсэдэ
Заяа һүлдмйнай бадараһан
Эжым алтан дүү болохо

Наран мэтэ нагасамни.
Үри хүүгэдээ угаа һайнаар
хүмүүжүүлжэ һургагша бэлэйт.
Хүүгэдтнай мүнөө үнэр баян,
үндэр зиндаатай
Аша зээнэрээ хайн хайханаар
харалсажа һуунад.

ГАЛҺАА ЕХЭ БУРХАН УГЫ
Галһаа ехэ бурхан угы,
Галдаа шүтэнэм.
Нагасаһаа ехэ түрэл угы,
Нагасаяа түшэлтэй.
Эрдэни хэшэгтэй үгын эрдэни
юунһээш сэнтэй,

Үлзы түшэгтэй.
Галдаа түшэн мүргэдэг ёһо -
Галабай эхинһээ.

Нара ногоо татама нагасанар -
Наранһаа эхитэй.

Галһаа ехэ бурхан угы -
Гуламтадаа шүтэнэм.
Нагасаһаа үндэр түрэл угы -
Нагасанараа түшэнэм.

Ошон утаан хоёртнай
Огторгойдо тулажа байг,
Ордон сагаан гэр соотнай
Олон айлшад орожо байг!
Түлижэ байһан галтнай
Түмэн жэлдэ бадараг!
Түлиһэн галайнгаа утааень гаргажа,
Түрэнэн үринүүдэй жаргалынъ
хаража ябагты!
Үтэлхэ сагай ерэхэдэ,

**БАДМАЕВ Сэнгэ Тасарунович нагасымни
мүнхэ дурасхаалда зорюулагдана**

Үлгы тоонтомни наһагдана.
Уян зурхыем уяруулмаар
Үдэхэн нютагни наһагдана.
Нангин тоонтынгоо мэндые
Наһатай зондоо дамжуулнам.

Үтэлхэн сагай ойртоходо,
Өөрын нютаг наһагдана.
Ууган бэеымни долгисуулмаар,
Угайм нүхэдүүд наһагдана.
Найдамтай таанад нүхэдтөө
Нангин мэндээ дамжуулнам.

**Эдэ шүлэгүүдэй автор
Захаамнай дунда һургуулийн
багшаар бүхэли наһандаа
хүдэлһэн, багшын ажалдай
ветеран ЦЫДЕНОВА
Мария Дугаровна мүн.**

Понедельник, 26

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 «Д/Ф «БОЛЬШОЙ АФРИКАНСКИЙ РАЗЛОМ»»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

12.50, 15.50 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.30 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»

ТНТ

07.00 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (16+), ПОГОДА
07.30 «М/Ф «ЛОСЕНОК»»
07.45 «ДО И ПОСЛЕ». ПОГОДА
08.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ». ПОГОДА

20.30 Т/С «В МОСКВЕ ВСЕГДА СОЛНЕЧНО» (16+)
21.00 «Х/Ф «МАЛЬЧИШНИК В ВЕГАСЕ»»
23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+), ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК». ЗУРХАЙ (0+)
07.00, 10.00 «В ТЕМЕ» (16+), ЗУРХАЙ

00.00 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ». ЗУРХАЙ (16+)
02.00 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/С «ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДЕННИЙ» (6+)
06.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ» (6+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.40 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»

14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
15.35 Т/С «ДЕЛО ВРАЧЕЙ» (16+)
16.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»

ДТВ

06.00 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (0+)
08.00, 11.20 «АНЕКДОТЫ» (16+)
08.30, 19.00, 03.25 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

Вторник, 27

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 «Д/Ф «АЛЬТА» ПРОТИВ РЕЙХА»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
15.30 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»

ТНТ

09.05 «ДОМ-2. ЛІТЕ» (16+)
07.00 «ТЭЦ-3» (6+), ПОГОДА
07.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+), ПОГОДА
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+), ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)

СТС

06.00 М/С «ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДЕННИЙ» (6+)
06.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ» (6+)
06.55 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО» (6+)

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
09.40 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»

17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)

ДТВ

06.00 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (0+)
08.00, 11.10 «АНЕКДОТЫ» (16+)
08.30, 19.00, 03.25 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

Среда, 28

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «БИТВА ЗА СОЛЬ. ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

01.00 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
01.10 «ПОЛИТИКА» (16+)
02.15 Х/Ф «ИГРУШКИ»

ТНТ

06.00 «УТРО РОССИИ»
10.00 Д/Ф «БИТВА ЗА СОЛЬ. ВСЕМИРНАЯ ИСТОРИЯ»
10.55 «О САМОМ ГЛАВНОМ»

20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ» (16+)
21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
22.00 Т/С «МАЙОР ПОЛИЦИИ» (12+)

ТНТ

07.00 «ТЭЦ-3» (6+), ПОГОДА
07.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
08.00 «ТЭЦ-3» (6+), ПОГОДА

20.00 Т/С «ИНТЕРНЫ» (16+)
20.30 Т/С «В МОСКВЕ ВСЕГДА СОЛНЕЧНО» (16+)
21.00 «Х/Ф «ВСЕГДА ГОВОРИ «ДА»»

ТИВИКОМ

06.00, 07.30 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)

10.30, 21.00 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
11.05 Т/С «БЫВШАЯ» (16+)
12.05 Т/С «ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ» (16+)

«Буряадай түрүү хүнүүд» конкурсын «Аламжа Мэргэн Арюун Гоохон хоёр» гэнэн номинацида

“АЛТАН ТУЯАГАЙ” ГЭРЭЛ ЗҮРХЭНДЭНЬ ЗУЛААР БАДАРНА

«АЛТАН ТУЯА» гэжэ уран найханай жэшээтэ хатарай коллектив байгуулагдаһаар 20 жэлэйнгээ ой байгша оной майн 16-да тэмдэглэбэ. Байр, Евгения Жамсоевтон хори гаран жэлдэ арад түмэндөө абьяас бэлигэйнгээ дээжэ ургэжэ, уран урлагай алтан туяа үхибүүн бүхэнэй зулай дээрэ түдүүлжэ, хүгжэмдэ, гоё найханда дуратайгаар хүүгэдые хүмүүжүүлжэ, харюусалгатайшые, хүндэтэйшые ажал хэжэ ябана гээшэ. Гурбан ондо ондоо наһанай үхибүүд тайзан дээрэ гаража, бэлиг шадабарияа харуулба. Арбагар жааханууд эдир хатаршад оролдосотойгоор, ордоһотойгоор, хүгжэм доро хүнгэхэнөөр хатаршадань, хөөршөөнгүй байхын аргагүй байгаа. Иимэ жаахан хүнүүдые яагаад нургадаг юм ааб даа гэжэ гайхамаршые, омогорхооморшые байгаа һэн.

–Үхибүүн бүхэн талаан бэлигтэй байдаг юм. Тэрэ бэлигыень саг соохоно элирүүлээд, һэрээгээд, заагаад үгэбэл, тэдэнэр юушые хэжэ шадаха. Аргадаха сагтань аргадаад, эрилтэ табиха сагта шанганаар хөөрэлдөөд, ойлгуулжа дүмүүхэнээр хандахадаш, үхибүүд бүхы юумэ бултын ойлгоод, бултые шадаад, бүри бэрхээр, бүри нугархайгаар хатардаг болодог. Тэдэнэйш нюдэдын бүри ялалжа байха даа! – гээд “Алтан туяа” хатарай коллективэй уран найханай хүтэлбэрилэгшэ Евгения Буянтуевна Жамсоева хөөрэнэ.

Шабинарайнгаа найдал дүүрэн нюдэдые харахадаа, Евгения Буянтуевна өөрынгөө бага наһаяа наһаандаа оруулдаг. Хатаржа нураха эгээн ехэ хүсэлтэй байгаа. Зүүдэн соогоо хатаржа байна гэжэ зүүдэлдэг байгаа. Долоотой байхадань, Улаан-Үдын хатарай нургуулида абаха гэжэ комисси шэлэжэ абаа бэлэй, тездэ аба эжы хоёрын басага аяар холо эльгээхэе зүрхэ алдаад, дан жаахан байна гэжэ хайрлаад табяагүй һэн. нургуулида хатарай кружогто хатарай түрүүшын алхам хэһэн, Зүүн-Сибирийн соёлой

институдта нуралсажа дүүргээд, Ленинградта нуралсалаа үргэлжлүүлһэн байна. Санкт-Петербургын тэнгери доро Байр Цыденбалович наһанайнгаа хани нүхэртэй уулзаха хуби заяатай байгаа. Агууехэ хатарта дурлал тэдэ хоёрые нэгдүүлжэ, тэрэ гэнээр суг хамта хоюулан уран бэлигэй үндэр орьёл өөдэ дабшажал, дабшажал ябана...

“Алтан туяа” 1994 ондо Хурамхаанай лицей-интернадай (мүнөө нэгдэхи дунда нургуули) дэргэдэ байгуулагдаа һэн. Эхилхэдээ заахан коллектив байһан һаа, мүнөө ансамбляда 85 гаран эдир хатаршад нуралсана. Эдир хатаршад хатардаг зуу гаран бүтээлнүүд буряад ёохорһоо эхилээд, ород хатарнууд, дэлхэйн олон арадуудай хатарнууд тус-тусгаа ондо ондоонууд байдаг. Жамсоевтон хатар бүхэниие урлан зохёожо, хүгжэм тааруулжа, хубсаһа, шэмэглэл өөһэдөө оёжо, мүлүн урлажа табига гуримтай юм. 1996 ондо “Алтан туяа” ансамбль “Уран найханай жэшээтэ коллектив” гэжэ хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртөө һэн. Эдэ жэлнүүдтэ ансамбль элдэб олон конкурсуудта илалта туйлажа, республика соогоо суутай болоо бэлэй.

Байр Цыденбалович Ага нютаг тоонтотой, тигэбэшые Хурамхаан нютагта инаг нүхэртээ дуратай ажалда суг хүдэлжэ, жаргалаа олооб гээд хэлэдэг юм. Хурамхаанай арад зон тэрэниие хүндэлдэг, хүбүүд, басагад багшадаа угаа дуратай юм. Жамсоевтон шэнэ хатар зохёожо байхадаа, хаа-яа уран урлагай талаар арасалдаан болон алдадаг, гэбэшые ехэнхидээ нэгэ һаналтай, зохёохы нэгэ ажалтай байхадаа, хатарай шэнэ алхаданһаада гү, али шэнэ бодомжоёо сог залитай хатараар шабинартаа харуулхадань, тэдэнэ эльгэ

зүрхөөрөө дэмжэжэ, хүхилдэжэ байдаг лэ.

Байр Жамсоев “Баргажан Түхэм” гэжэ хубсаһанай модын театр байгуулаад, “Чингис хаанай үри наһаад” гэнэн коллекцийн Олон улсын “Алтаргана” нааданда, “Монгол туургатанай хубсаһан” гэнэн хамтаралай тусхай шагналда хүртэһэн байна. “Арюухан далай, алдарт Байгалдаа мүргэнэб” гэнэн коллекциень ойн баярта ерэнэн айлшад хужарлан хараба. Хубсаһанай коллекци харахадаа, ямар нарин нягтаар, онсогой ондоохоноор, уран

гоёр бүтээгдэһэн гээшэб гэжэ зохидшоон, найхашаан, гоёшоо хараабди.

Буряад Республикын соёлой габьяата ажалшад Байр, Евгения Жамсоевтон үхибүүдые уран гоёдо дуратайгаар хүмүүжүүлжэ, хүнэй сээжэ сэдхэлдэ сэсэг тарижа, үрэ зүрхэндэнь зула бадааража, соёл гэгээрэлэй буянтай ажал бүтээжэ ябанад. “Алтан туяа” туяагаа толоруулжа, аза талаантай, амжалта түгэс байхань болтогой!

Намжилма
БАЛЬЖИНИМАЕВА.

ҮЛГЫН ДУУНАЙ ШЭМЭ ШЭНГЭЭНЭН ҮНДЭНЭН ХЭЛЭМНАЙ

Буряад хэлэнэй
хуби заяан

Түрэл хэлэмнай зүрхэндэмнай адли
Туби дэлхэйдэ ганса юм даа,
Түрэлхи хэлэмнай – угаймнай захяа
Түүхымнай урасхалай долгин
ха юм даа.

Дулгар ДОРЖИЕВА.

Дэлхэйн арад бүхэндэ түрэл хэлэмнай һанал бодолоо андалдаха түшэг тулгууринь, сэдхэлэйн байдал харуулжа сэнэг баялигынь боложо үгэхэ зэргэтэй. Түрэл буряад хэлэн... Буряад арадаймнай абари зан, бодол, ухаанай гүйсэ, ёһо заншал, түүхэ, хэр угһаа эрхилжэ ябаһан ажалыень, тиин анхаралтайгаар обёорон адаглахада, ажабайдалай алишые гэхээр бүхы талыень харуулжа шадаха эдитэй эрдэни зэндэмэни буряад хэлэмнай!

Гүнзэгыгөөр бодомжолон хараад үзэхэдэ, буряад арадай байгаа саһаа эхилжэ, нюдэнэй сүсэги мэтэ мээхэйгээр элинсэг хулинсагуудаймнай хэдэн зуун жэлнүүдые һэтэ дабан манда дамжуулан манай угсаата арадай ухаан сэдхэлэй баялиг – буряад хэлые оройдоо нэгэ хэдыхэн жэлэй туршада гэхэ гү, али нэгэ хэдыхэн үеын хугасаада

алдажа, үгы хэжэрхихэ болоо наамнай, аргагүй ехээр халагламаар хохидол, алдуу болохо гэжэ мэдэрхээр. Хэлээ мэдэхгүй арад – арад бэшэ гэнэн шангахан эрилтын баримтаар бодомжолбол, үндэһэтэ хэлэн амагүй болобол, нюур шарайгүй, онсо шэнжгүй хүрэг зон мэтэ болохолди!

Мүнөө сагай байдалаар буряад хэлэн дээрэ олон зоной хөөрэлдэдэгшыегүй һаа, түрэлхи хэлэмнай мандаа дүтэ, мандаа хайратай. Байгалай уһандал арюун тунгалаг түрэл хэлэн тухаймнай буряад уран шүлэгшэд, зохёолшод үгын найханаар, үнгын шэмэгээр хэдэн үе соо магтан дуулаһан, ерээдүйд дуулахашые. Сэсэн ухаатай, мэргэн, гүнзэги бодолтой шүлэг, зохёолнуудайн үлхөө мурнууд, арадаймнай аман зохёол, ёһо заншалнууднай буряад хэлээ хүгжөөн дэлгэрүүлжэ буянта хэрэгтэмнай абьяас шунал түрүүлдэгынь дамжаггүй. Буряад найхан үгын үгүүлбэри, абьяан бүхэн соо элинсэг хулинсагаймнай энхэрэл, хайрын хубита олдод лэ байхал даа.

Саг – засаг... Үе сагай хазаарлагдаагүй хурдан хүлэг мэтэ бусалтагүйгөөр ниидэн ошохо бүри ажабайдалнай хубилжа, мүн лэ хэлэн хүгжэлтын шэнэ замда гараха табисууртай. Энэ ушар сагайнгаа байдалда таарама шэнэ эрилтэнүүдые табина.

Буряад хэлэ шудалалгын аргаар сэдхэл эльгэнэй энхэрэл залуу уетэндэ зүбөөр дамжуулан ойлгуулжа, үхибүүдые нурган хүмүүжүүлжэ хэрэгтэ гэр бүлын нургаал заабол шухала нуурида табигдаха ёһотой. Гадна түрэл хэлэнэй эрхим баялиг, хэлэнэй байгуулалгын удха, оршон тойронхи байдалай шэнжэ ерээдүйн үедэ дамжуулжа гэнэн багшын үүргэ тон ехэ. Буряад хэлэ заалгада шэнэ онол аргуудые хэрэглэжэ, ургажа ябаһан хүбүүд, басагадай ухаан сэдхэлдэ эрдэм мэдэсын эрид гүнзэгыгөөр шэнгэхын түлөө нэн түрүүн багша хүн өөрөө ажалаа сэгнэдэг, мэдэсээ саг үргэлжэ дээшлүүлжэ ябадаг, һонирхол татама хүн байхаяа оролдодог. Уян налгай буряад хэлэндэ аша үрэтэй онол аргуудад үхибүүдые нургаханаа гадна болгоомжотойгоор хүмүүжүүлжэ баһал шухала.

Буряад хэлэнэй бүрин байлгын болон хүгжэлтын орёо шухала асуудал ганса гэр бүлөө, багшанарһаа бэшэ, харин оршон тойронхи байдалһаа, гүрэн түрын хүтэлбэрилэгшэдһөө мүн лэ нүлөөтэй. Тиин эхымнай хүнтэй хамта үлгын дуунай шэмэ шэнгээһэн энээхэн хэлээ олондо тунхаглаха, хүгжөөхэ хэрэгнай гол түлэб өөһэдһөөмнай, буряад арадһаа дулдыдана.

Буряадай арадай поэт Д.Доржиевагай шүлэгэй мурнүүдээр дүүргэхэм:

Түрэлхи хэлэмнай – сахиха гэрэлнай,
Хүн бэемнай нангин уялга.
Гүн холоһоо шэнхинэһэн аялга.
Эжымнай мандаа энжэ болгоожо,
Эльгэнэй шуһаар дамжуулһан хэлэн.
Абымнай мандаа эзбэсэг олгоожо,
Аянай жаргалые юрөөһэн хэлэн.

Гэрэлма ВАНЗАТОВА,
32-дохи нургуулиин буряад хэлэнэй багша.

Буряад литературын үндэһэ һуури табигша Хоца НАМСАРАЕВАЙ түрэнһөөр 125 жэлэй ойдо

ТҮРЭЛ ХЭЛЭНЭЙМНАЙ ТҮШЭГ ТУЛГУУРИ, АЛТАН ХҮБШЭРГЭЙ

“Алтан хүбшэргэй” гэжэ нэрлэгдэн литературно-хүгжэмтэ үдэшэ Үндэһэн номой сангай уулзалгын шэнэ зал соо үнгэргэгдэжэ, элитэ уран зохёолшо, буряад литературын үндэһэ һуури табигша, СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн, СССР-эй Верховно Соедэй 2-5 зарлалнуудай депутат ябаһан Хоца Намсараевич Намсараевай түрэнһөөр 125 жэлэй ойдо зорюулагдаһан байна.

Угтамжын дуу бэлэглэнэн “Аза хүсэл” гэнэн фольклорно ансамблин (хүтэлбэрилэгшэнь Валерия Бабкинова) гэшүүд Хоца Намсараевай үгэнүүд дээрэ бэшэгдэнэн “Манай нютаг” (хүгжэмынь Ж. Батуевай), “Баянхан Хэжэнгэ” (хүгжэмынь Б. Ямпиловай) гэнэн дуунууды зохидоор дуулаба. “Буряад арадай алдар солото хүн тухай Х. Намсараевай нэрэмжэтэ театрайхид” гэнэн темэдэ зориулһан ехэ һонин хөөрөөгөө Россиин габьяата артистнууд Олег Бабуев, Дарима Сангажапова, тус театрай музейе дагша, культурологийн эрдэмэй кандидат, Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Валентина Бабуева гэгшэд түрэл театртань табигдаһан суута “Тайшаагай ташуур” гэхэнээ эхилээд, бусад анханайн зүжэгүүдтэ зориулжа, тэдэ зүжэгүүд тухай харуулһан олон тоото фото-зурагууды экранууд дээрэ харуулжа, эндэ сугларагшадай халуун

анхарал татаба. Түрэл театраа холуур суурхуулһан алдарт артистнууды - Дагба Дондуков, Петр Николаев, Сэндэма Гончикова, Буда Вампилов, Содном Будожанов, Цыден-Дамба Пурбуев, Буянто Аюшин, Сундэб Рабсалов, Владимир Кондратьев, Михаил Елбонов, Марта Зориктуева, Дарима Сангажапова, Должин Тангатова, бусад артистнуудай “Тайшаагай ташуурта” наадажа байһыень хаража, хужарлажа, булта баясабабди. “Хоца Намсараевай зүжэгүүд табигдажал байха, мандаа ерэжэ байгты” гэжэ һонин хөөрөө дэлгэнэн артистнууд, музейе дагша эндэ сугларагшады урыалба. Хоца Намсараевай түрэнһэн Эдэрмэг тоонтотой Россиин габьяата артистка Дарима Дугданова “Гоёхоноороо” гэнэн дуугаа бэлэг болгон бариба.

“Хоца Намсараевай үйлсэ манда бии, 100 жэлэйнэй ойдо ехэ гоё музей хэгдээ, таанадые бултыетнай Эдэрмэг нютагаа уринабди” гэжэ Дээдэ-Хэжэнгын сомонной дарга Цырен Цыденжапов хэлээд, баярай бэшэг энэ литературно-хүгжэмтэ үдэшые хүтэлжэ байһан мэдээжэ соёлшон Гүнзэн-Норбо Гунзыновта тээмэндэ болоһон юбилейгээрнь дамжуулһан, амаршалһан байна. Хэжэнгын түбэй библиотекеын директор Агафья Танхаева, секторые дагша Сэсэгма Дамбаева, “Долина Кижинги” газетын редактор ябаһан Вера Аюшева, бусад нютагаархидынь алдарт уран зохёолшо тухай найханаар дурсаба, олон республиканска конкурсуудай лауреат Эдуард Ванзатов Хэжэнгэ тухай найхан дуугаа зориулба.

Элитэ уран зохёолшын гэрэлтэ дурасхаалые Х. Намсараевай аша хүбүүн, бүхы дэлхэйгээр суута эрдэмтэ байһан Улзыто Базароной хани нүхэр, БГУ-гай доцент Клара Базарон, ном хэблэгшэ Батор Тумунов, БГТРК-гай ветеран, мэдээжэ диктор байһан Валентина Жалсараева, Гүнзэн-Норбо Гунзынов гэгшэд мүнхэлбэ, ехэ зохидоор хөөрэбэ. “Һэбхезн уула” гэнэн шүлэгөө поэт, РФ-гэй габьяата артист Чингис Гурьев уншаһан байна. Мэдээжэ поэдэй шүлэгүүдые Улаан-Үдын 1-дэхи лицей-интернадай нурагшад уншаба. “Һургуулида нураха үедөө бэлигтэй багша Сампил Базарович Цыреновэй ударидалга доройтоод байхада, хэлэнэйнгэ таһагай дарганар юндэ ерээгүй байнаб?! Тиигээдшые буряад хэлэ үзэлгын доройтоод байхада, хэлэнэйнгэ түлөө тэмсэхэ хэрэгтэй бшуу?! Энэ шухала асуудал дээдын зургаануудта шангаар табиha хэрэгтэй, Буряад ороноймнай хүтэлбэридэ тэмсэхэ, ябуулга хэхэ хүн үгы хэбэртэй гэжэ бодоноб. Үбгэн

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Хусынгаа һайндэртэ булта ерэхэ ёһотой байгаа гүб даа” гэнэн голхоролоо мэдээжэ уран зохёолшо Цыдып Цырендоржиев мэдүүлбэ.

Үндэһэн номой сангай хүдэлмэрилэгшэ, поэт Евгения Фахуртдинова элитэ поэдэй шүлэгүүдыень ород хэлэн дээрэ уншаба. Хоца Намсараевта зориулагдаһан номуудайнь выставкэ энэ үдэшыень шэмэглэбэ. Энэ литературно-хүгжэмтэ үдэшынь модера-

тор – Хэжэнгэһээ гарбалтай, Үндэһэн номой сангай бэрхэ библиотекарь, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Рыгзема Батомункуева. Элитэ поэдээмнай уран бэрхээр Хэжэнгэ тухай хэлэһэн зон үсөөн хаш даа:

Хэбэд номхон Хэжэнгэм Хэзээш минии зүрхэн соо...

Бэлигма ОРБОДОВА.

NEW CONCERT

23 МАЯ 2014 ДК «ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНИК» В 18.00 ЧАСОВ

БУЛАТ БАДМАЕВ

БИЛЕТЫ ПО ТЕЛ.: 560-122, 575-005

ГРУППЫ «ИМБЕАТС», «АЗИЗАЛ», «РОЗА ВОСТОКА» И СТУДИЯ ВОСТОЧНОГО ТАНЦА «ИДЖАННИ»

ОБЛАДАТЕЛЬНИЦА ЗОЛОТОЙ МЕДАЛИ КОНКУРСА НАРОДНЫХ ПЕСЕН АЛТАРГАНА 2012 БАЙХ АЛМА БАТУЕВА

Хулсуун болосхо түрэхэдэм

УЛ. ЦИВИЛЕВА, 50

ГЕНЕРАЛЬНЫЙ СПОНСОР АДИС РЕКЛАМНОЕ АГЕНТСТВО

Манай айлшан - "Одон" журнал

ГЭРТЭХИНЭЙ ОЛЗО - «АЛТАН ТҮЛХЮУР»

Ородоороо «Золотой ключик» гээд олониитэдэ мэдэжэ болоһон Улаан-Үдэ хотын 59-дэхи сэсэрлигтэ үхибүүдэй һонирхохо алибаа ушар гү, али үйлэ шэнэ үдэрэй эхилхэ тума болоод лэ орхидог. Нэгэ үдэр Бурядай элитэ хүгжэм найруулагша ерээд, дуунуудаа гүйсэдхэхэ. Нүгөө үдэр хүүхэлдэйн театрта хүдэлдэг артистнууд ерээжэ, үльгэр онтохоной шэдитэ орон руу уриха. Гэртэхинэй хэшээлнүүдтэ хабаадахада, энээдэ-зугаатай, аялга дуутай зохёохы үдэшэнүүд яһала олон болдог.

«Суг хэхэдэ аятай» гэнэн үглөөнэй зарядкада

Сэсэрлигыёе даагша Елена Терещенко

УЛААН-ҮДЭ ХОТЫН ТҮҮХЭ

Эндэ хүдэлдэг хүмүүжүүлэгшэд мүнөө үеын оньһон техникэ, оршон сагтаа таараһан онол аргуудыёе ажалдаа хэрэглэдэг гүримтай. Жэшээлхэдэ, хотын бусад сэсэрлигүүдхээ урид эгээл эндэ хүдэлдэг мэргэжэлтэн Улаан-Үдэ хотын музейнүүдтэй нягта харилсаа байгуулжа, хамтын проектнүүдыёе бээлүүлдэг болонхой.

Һургуулида орохо хүүгэдтэ эндэ амяараа анхарал хандуулагдана. Тэдэнэй хэшээлнүүд сэсэрлигхээ гадуур гарана. Жэшээлхэдэ, Байгалай саада бэсын арадуудай этнографическа музей тэдэ ошодог байна. Хүүгэдэй сэсэрлигэй хүмүүжэмэлнүүдэй хабаадаха хамтын аяар 2 проект мүнөө дээрээ зохёогдонхой. Нэгэниинь, «Улаан-Үдэ хотын түүхэ», нүгөөдэнь, «Байгалай саада бэсын нютагууд» гэнэн ниитэ гаршагтай.

Ород, буряад, хамниган арадуудай түүхэ, урданай ажаһуудал, элинсэг хулинсагуудаймнай бага ябаханда наададаг нааданууд ямар байһан бэ гэжэ Улаан-Үдэ хотын бусад сэсэрлигүүдэй хүүгэдтэ зурагуудыёе харуулжа байгаад, магад, хөөрэдэг хаань, эндэ ябадаг үхибүүд орын эбэртэ аргамжа шэдэжэ һурангаа, наадажа байгаад, тэрэ түүхыёе амин бэээрээ хадуужа абана.

Шэмээшэгүүд хадаа хэд гээшэб? Урданай хүпээсүүд ямар эд хогшолтой байһан бэ? – гэнэн асуудалнууд тухай эдэ хүүгэд урдань бодомжолдогшьегүй һаа, хурса хэлэтэй гид хүнэй хөөрэхын хажуугаар, таба-зургаан зуун жэлэй саана баригдаһан модон гэртэ оруулангаа, тэрэ үеын зэр зэмсэг барюулжа байгаад хөөрэхэдэнь, үхибүүдэй зүрхэн хөөрэнгүй яхаб даа. Бишыхан Регина Самбуева урданай унтари мүнөөнэйхидэ орходоо, хатуу, дархашуулай баридаг байһан зэмсэг һураггүй хүдэр байһан байна гээд тэмдэглэжэ абаа.

Табатайхан София Наумова баян буряад хүнэй урданай байдал һайшаагдаа. Уужам һаруул модон гэрыень өөрынгөө эжын байшан гэртэй басаган сасуулба. Хажуудань байгааша һэзы гэрые ехэ анхаралтайгаар һонирхожо харабаб гэжэ басаган хөөрэхэ зуураа, "Хорёо

Манайда орожо хайрлагты

Хүүгэдтэ театр айлшалаа

Сэрэгшэдыёе дурсанабди

хотонь ямар томо гээшэб? – гэжэ гайхажэ үрдинэ.

Үхибүүн бүхэн хадаа амитадта мээхэй байдаг бэшэ гү. Эгээл тиимэхэ энэл музейн дэргэдэ хүдэлдэг амиды буланда амидардаг тайгын эзэн бартахы баабгайһаа эхилээд,

хурдан гүйдэлтэй гүрөөһэшье, илангаяа анха удаа харахада, бэээ хүсэһэншье зондо зохид байдаг ха юм.

БААТАР СЭРЭГШЭДТЭ БАГЛАА СЭСЭГҮҮД

Майн эхиндэ Агуу Илал-

Юмэ улаан гараараа хэхэдэ урматай даа

тын 69 жэлэй ойн гүйсэжэ байха үеэр эндэхи эдиршүүл хүмүүжүүлэгшэдэйнгээ мэргэн хүтэлбэри доро Афган болон Чечен дайнүүдта унаһан баатар сэрэгшэдэй хүшөөдэ ошожо, хэнэй, юунэй тулада иимэ хүшөө Улаан-Үдэдэ байгуулагдаһан гээшэб гэнэн удха түгэлдэр хөөрөө шагнаба. Баглаа сэсэгүүдыёе балшар бага хүүгэд гэртэхэнь асаржа, хүшөөдэ табиha зуураа, фото-зурагуудаа буулгуулаа.

«Дурасхаалай (сэсэрлиг) сквер» анхандаа Афган дайнда ошоод, нютагаа бусаха заяагүй байһан сэрэгшэдтэ байгуулагдаһан. «Дайнда мордоһон сасуутанда» гэжэ нэрэтэй хүшөө арадай дунда «Хара зула сэсэг» гээд мэдээжэ болоһон. Тэрэниие Б.Бадмацыренов гэжэ хүн зохёһон юм. Дайнда үгы 59 хүбүүдэй дурасхаал мүнхэлһэн хүшөө гээшэ гээд хүмүүжүүлэгшынгээ хөөрэхэ агшанда үхибүүд шиидшье гэжэ абья гарангүй шагнажа абаба.

БАЙГААЛИ - ХҮҮГЭДТЭ

Буряад һайхан ороноймнай газар дайдын саһан хүнжэлһөө сүлөөржэ, сэсэг намаагаа дэлгэжэ байһан үе сагта «Золотой ключик» гэдэг саадта орожо ерэхэдэ, одоошье урматай даа. Энэ сэсэрлигыёе тойроод үнгын ургамалнууд ургадаг. Тэрэ тоодо манай нютагта дайралдадагшьегүй зарим тэды зүйлнүүд бии. Дурдаха болоо һаа, һүүдэрлиг ойхон, сэсэг намаата шугыхан, огород, саадшье хүрэтэрөө

бишыхан хүүгэдхээшье болохо ехэ зоной гоёшоомо түсхай талмайханууд байдаг. Саадта ябадаг ехэ, багашье хүүгэд үдынгөө зали абаад, газаа гарахада, хүн болон оршон тойроод байһан байгаали тухай шухала мэдээнүүдыёе хүмүүжүүлэгшэдэйнгээ хөөрөөд үгэхэ зуура, нюдөөрөө хаража, гараараа шэншэлжэ байхадаа, нэгэ наһандаа мартахагүйгөөр хадуужа абадаг байна.

ҮЛЬГЭР ОНТОХОНОЙ ОРОН

Энэ сэсэрлигтэ ябадаг хүүгэдтэ хүмүүжүүлэгшэнь дэлхэйн олон арадай, тэрэ тоодо буряадшье онтохонуудыёе уншажа үгэдэг. Гадна Бурядай ниислэл Улаан-Үдэдэ хүдэлдэг театрнуудта ошожо, артистнуудыёе урижа байгаад, зүжэг харалган болдог.

Тээ горитой болоходоо, үхибүүд өөһэдөө хүмүүжүүлэгшынгээ зааһан соо ород болон буряад арадай онтохонуудыёе гэртэхинэйнгээ анхаралда дурадхан харуулдаг байха юм. Зүжэгшэндэ хэрэгтэй зүйл заал һаа, гэртээ эжы, абадаа хүүлээд асарха бэшэ, харин өөрөө зуража, саарһа хайшалжа, улаан гараараа бүтээгээд, удаань бишыханшье һаа, тайзан дээрэ гараха ехэл дуратай байдаг.

МЭРГЭН ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ

Улаан-Үдын 59-дэхи «Золотой ключик» гэжэ сэсэрлигыёе мүнөө Елена Терещенко даажэ ябана. Һургуули һударнуудта буряад хэлэ үзэхэмнай гээшэ гү, болихоннай гээшэ гү гэнэн асуудал тобойн гаража байдаг хаань, «Золотой ключиктэ» ород, буряадгүй, бултанда буряад хэлэнэй хэшээлнүүд болоно. Эгээл энэ хүдэлмэрийн ашаар «Баатар-Дангина» болон бусад конкурснуудта балшар бага хүүгэд эдэбхитэйгээр хабаадана. Сэсэрлигтэ олоһон дүй дүршэлын хожомоо һургуулида ошоходонь хэрэгтэй болохо гээд саадай ажал даажэ ябаһан хүтэлбэри һайн ойлгоно хаш.

Баир ЖИГМИТОВ.

Фото-зурагууд Улаан-Үдэ хотын «Золотой ключик» сэсэрлигэй архивһаа.

На конкурс «Лучшие люди Бурятии» в номинации «Сагаан үбгэн»

ЧЕЛОВЕК – ИСТОРИЯ И ЛЕГЕНДА

Козулин Владимир Николаевич родился 6 февраля 1927 года в селе Суво Баргузинского района БМАССР. В 1932 году семья переехала в Баунтовский район Республики Бурятия. С тех пор его жизненная и трудовая биография связана с нашим таежным краем.

В 1944 году, после окончания 8-летней Ципиканской школы, по комсомольскому призыву был мобилизован в ряды Вооруженных Сил и направлен в авиационные части, из которых был демобилизован в 1952 году.

С этого времени работал в комсомольских, партийных органах: заведующим организационным отделом райкома ВЛКСМ, инструктором и секретарем райкома КПСС, заместителем председателя районного Совета народных депутатов, председателем Комитета народного контроля. Имея колоссальный опыт партийной и организационной работы, внес большой и неоценимый вклад в социально-экономическое развитие обширного таежного региона севера Бурятии.

С 1992 года по 2013 год Владимир Николаевич являлся бессменным руководителем единственного в Сибири Музея народов Севера им. Г. Позднякова. В трудные годы перестройки он сумел не только сохранить музей, насчитывавший тогда всего 400 экспонатов, но и обогатить его (сегодня в фонде музея свыше 3000 ценных исторических предметов, многие из которых уникальны), поднять на но-

вый, более высокий авторитетный и престижный уровень.

Именно благодаря кропотливому труду, неугомонному характеру, требовательной настырности, а ещё истинной любви к родному краю Владимира Николаевича, в музее были организованы и созданы филиал геологического музея, эвенкийская площадка, зал истории золотодобычи района. Бережное отношение Владимира Николаевича позволили собрать, сохранить и представить взору посетителей архивные исторические материалы, которые ныне используются учеными Республики Бурятия, Читинской и Иркутской областей, других регионов России, а также США и Канады.

Владимир Николаевич – это ещё и уникальный летописец, который знает об истории Баунта всё или почти всё. По его инициативе и при его непосредственном участии была создана и выпущена в свет художественно-публицистическая серия «Судьба моя, Баунт», представленная книгами «Баунтовские эвенки. След на земле», «Сквозь огонь и стужу мы прошли», «Баунтовцы на фронтах Великой Отечественной», «Всё для фронта. Всё для победы!», «Искатель подземных кладовых» и др. Знаменитая на весь район ежегодная серия «Записки музея» – это ещё одна инициатива и ещё одно литературное поприще нашего героя.

В 2013 году литературную карту Баунта пополнило документально-публицистическое детище Влади-

мира Николаевича – книга «Баунт: прошлое и настоящее», которая, несомненно, имеет историческую ценность не только для района, но и для республики в целом. В 2014 году на основе материалов, собранных Владимиром Николаевичем, издана «Книга памяти», посвященная труженикам тыла Баунта.

Владимир Николаевич Козулин – это удивительный человек, с необузданной энергией, несмотря на свой возраст – 87 лет, он до сих пор не потерял вкус к жизни, сохранил молодость души, всегда подтянут, всегда с улыбкой на лице, с особым чувством добродушного юмора. Он щедро делится своим опытом с нами, своими коллегами, из уст в уста знакомит с историей родной земли подрастающую молодёжь Баунта, которая с большим интересом и искренней радостью ждёт новые встречи с ним. С ним всегда легко и приятно общаться, всех без исключения поражают и удивляют его поистине энциклопедические знания в любой области. Он отличный рассказчик, поэтому беседы с ним всегда увлекательны, интересны.

Имя Владимира Николаевича известно всему району, от мала до велика, нет в Баунте человека, не знающего его и не восхищающегося им. И этот факт не случаен: сама жизнь – это живая, подлинная история, а сам он – настоящая легендарная личность.

Н.Т. ВЫСОТИНА.

Баунтовский эвенкийский район, с. Багдарин.

Награды: орден Отечественной войны II степени, медаль за победу над Японией; медали «За строительство БАМа», «За добросовестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина»; десять правительственных наград, Почетные грамоты Президиума Верховного Совета, ЦК КПСС, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ, Почетная грамота Правительства, Почетная грамота Министерства культуры и массовых коммуникаций Российской Федерации; внесен в список «Лидеры культуры Бурятии – 2008»; почётное звание «Заслуженный работник культуры Республики Бурятия».

На конкурс «Лучшие люди Бурятии» в номинации «Сагаан үбгэн»

СЫН ЗЕМЛИ ЭВЕНКИЙСКОЙ...

Владимир Михайлович Торгонов – коренной житель Баунта, первый председатель районной Ассоциации малочисленных народов Севера Бурятии, журналист, летописец края, знаток и хранитель эвенкийской культуры, потомственный охотник.

Владимир Михайлович принадлежит к знатному древнему эвенкийскому роду – чильчагиры. Родился он 5 июня 1941 года в с. Хойгот, в многодетной семье оленеводов-охотников Татьяны Петровны и Михаила Семеновича Торгоновых. Являясь истинными таежными эвенками, родители Владимира Михайловича с раннего детства приучали его к нелегкому труду оленеводов, учили премудростям охоты и жизни в тайге, приобщали к традициям, обрядам и фольклору эвенкийского народа.

После окончания школы Владимир Михайлович становится студентом филологического факультета Ленинградского пединститута им. А.И. Герцена. После 2-го курса добровольно ушел служить в армию. В эти же годы он оканчивает курсы офицеров-политработников запаса в г. Щелково Московской области. Так сложилось, что после прохождения военной службы Владимиру Михайловичу необходимо было вернуться домой в Баунт и, к сожалению, продолжить учебу в Ленинграде ему не удалось.

По возвращению в родные края, В.М. Торгонов был избран первым секретарем райкома ВЛКСМ, работал заведующим отделом пропаганды и агитации райкома КПСС, заведующим отделом партийной жизни редакции районной газеты «Витимские зори». С 1987 года являлся штатным охотником Багдаринского леспромхоза.

Владимир Михайлович – удивительно талантливый человек, который от природы владеет особым видением

Медали «За доблестный труд», «За доблестный труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В.И. Ленина», «50 лет Победы советского народа в Великой Отечественной войне 1941-1945г.г.»; Почетная грамота Президиума Верховного Совета Бурятской АССР, Почетная грамота Правительства Республики Бурятия; почётное звание «Заслуженный работник культуры Республики Бурятия».

окружающий красоты, впитавший с молоком матери любовь к родной земле, он всей душой болеет за свой древний и самобытный народ. Именно он стоит у истоков создания эвенкийского ансамбля песни и танца «Осикта», ныне известного во всей республике и далеко за её пределами. Владимир Михайлович – первый организатор этого знаменитого коллектива, в котором выступали он сам и члены его семьи.

В 1990 году Владимир Михайлович

был избран председателем новой общественной организации – районной Ассоциации малочисленных народов Севера Бурятии и назначен заведующим отделом по народам Севера в исполкоме районного Совета народных депутатов.

Под его руководством, и, несомненно, благодаря его самозабвенному труду, работе, что называется «на разрыв», было сделано немало для улучшения жизни эвенкийского народа: в районной газете «Витимские зори» была открыта эвенкийская страница «Дуннэв миннги» («Моя земля»), были официально определены села компактного проживания эвенков Баунта, двум сельским Советам придан статус эвенкийских, и как результат, в 1992 году район получил статус национального.

Безусловная и неоценимая заслуга Владимира Михайловича и в том, что в районе было создано 14 заповедных природных зон, организовано 7 семейно-родовых общин, безвозмездно закреплены территории охотугодий за оленеводческо-промысловым хозяйством «Юктэ», была приостановлена вырубка леса в «зоне спокойствия» Кыджимит, в рамках Федеральной жилищной программы в районе построено 120 квартир для эвенков.

Занимая должность специалиста по этнокультуре в районном отделе культуры, Владимир Михайлович неистово работал по поиску, изучению и сбору материалов о самобытной эвенкийской культуре: был осуществлен проект по записи легенд, обрядов, обычаев эвенков Баунта, проведен сбор уникального песенно-танцевального, фольклорного материала.

Владимир Михайлович, обладая ценными этноисторическими знаниями, вошел в редакционную коллегию по изданию серии книг о нашем

районе «Судьба моя, Баунт». В 2011 году в свет вышел многолетний труд Владимира Михайловича – «Эвенкийско-русский тематический иллюстрированный словарь», сыскавший признание многих этнографов и лингвистов.

Владимир Михайлович – человек с большой душой, с «живым, пульсирующим» сердцем, вся жизнь которого посвящена эвенкийскому народу. Он удивительно скромный, от природы интеллигентный, миролюбивый и радушный человек, который по сей день трудится на благо района, республики.

А ещё, Владимир Михайлович – знаток тайги, который знает каждый её потаённый уголок, это замечательный рассказчик и летописец, владеющий особым самобытным слогом. Именно поэтому к нему едут со всего мира, и подтверждение этому – совместная экспедиция со швейцарским кинодокументалистом Францем Райхлем, снявшим об этом документальный фильм «Траумцайт» (1992г.), работа с учёной Гейл Фондаал, с этнографом Кембриджского университета – Эвелин Ландер (2012г.).

Владимир Михайлович дружен с учеными, посвятившими свои исследования эвенкам Баунта, Д.Д. Мангатаевой, В.В. Беликовым, А.С. Шубиным, Е.Ф. Афанасьевой, журналистом Е.Ф. Куренной.

Владимир Михайлович – это исключительная личность (которая и сама бы могла стать объектом изучения как редкий в наши дни носитель разговорного и литературного эвенкийского языка), это знаток этнокультуры своих соотечественников, следопыт северной тайги и истинный сын своей земли.

О.Г. ЖИГМИТОВА,
заведующая отделом краеведения МБУК «Баунтовская МЦБ».

СТС
 07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/С «ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДЕНИЙ» (6+)
 06.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ» (6+)
 06.55 М/С «ПИНГВИНЕНОК ПОРОРО» (6+)
 07.05 М/С «СМЕШАРИКИ»
 07.15 Х/Ф «ГРОМОБОЙ»
 09.00, 13.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
 09.30, 15.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»

11.30, 22.00 Х/Ф «ВЫЖИТЬ ПОСЛЕ»
 14.00, 17.00, 18.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
 19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
 20.00 Т/С «ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА»
 21.00 Т/С «КУХНЯ»
 00.30 Х/Ф «ШКОЛА СТЮАРДЕСС»
 02.20 Х/Ф «ПОБЕГ НА ГОРУ ВЕДЬМЫ» (16+)
 04.05 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
 09.40 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)

11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
 11.55 «ДО СУДА» (16+)
 12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
 14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
 15.35 Т/С «ДЕЛО ВРАЧЕЙ» (16+)
 16.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
 17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
 18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
 19.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»

20.30 Т/С «БЕРЕГОВАЯ ОХРАНА» (16+)
 22.25 Т/С «ДОЗНАВАТЕЛЬ-2» (16+)
 00.35 Т/С «ППС-2» (16+)
 02.30 «ДАЧНЫЙ ОТВЕТ» (0+)
 03.35 «ДИКИЙ МИР» (0+)
 04.05 Т/С «ТОПТУНЫ» (16+)
 06.00 Т/С «МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА» (16+)

ДТВ

06.00 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (0+)
 08.00, 11.20 «АНЕКДОТЫ» (16+)
 08.30, 19.00, 03.20 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)

09.00, 16.20, 18.30, 20.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
 09.30, 01.30 «Х/Ф «ДЕЛАЙ - РАЗ!»
 12.00 Т/С «СОЛДАТЫ-11» (16+)
 15.00, 04.00 «РОЗЫГРЫШ» (16+)
 16.30, 17.00, 17.30, 18.00 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
 22.00 Т/С «СОЛДАТЫ-3» (16+)
 00.00, 03.30 «КОРОЛИ НОКАУТОВ» (16+)
 00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)
 01.00 «УДАЧНАЯ НОЧЬ» (16+)
 05.45 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ-2» (16+)

Четверг, 29

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
 10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
 10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
 11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
 13.10 «ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!»
 13.50 «ДЕЛО ВАШЕ...» (16+)
 14.25 «ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ» (16+)
 15.00 «ДРУГИЕ НОВОСТИ»
 15.25 «Д/С «ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»
 16.15 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)
 17.10 «ОНИ И МЫ» (16+)
 18.00 «НАЕДИНЕ СО ВСЕМИ» (16+)
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
 19.45 «ДАВАЙ ПОЖЕНИМСЯ!» (16+)
 20.50 «ПУСТЬ ГОВОРЯТ» (16+)
 22.00 «ВРЕМЯ»
 22.30 Т/С «БАЛАБОЛ» (16+)
 00.30 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
 01.00 «НОЧНЫЕ НОВОСТИ»
 01.10 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ» (16+)
 02.10 «Х/Ф «КОММАНДО»
 04.05 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)
 05.00 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

12.50, 15.50, 19.05 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
 13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
 14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
 15.30 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
 16.00 Т/С «ДЖАМАЙКА» (12+)
 17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
 18.45 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
 19.15 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
 21.50 «СПОКОЙНОЙ НОЧИ, МАЛЫШИ!»
 22.00 Т/С «МАЙОР ПОЛИЦИИ» (12+)
 00.50 «ЖИВОЙ ЗВУК»

ТНТ

07.00 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
 07.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 08.00 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
 08.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 08.55 «ДОМ-2. ЛІТЕ». ИНСТРУКЦИЯ (16+)
 10.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
 11.30 «Х/Ф «ВСЕГДА ГОВОРИ «ДА»
 13.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
 14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
 14.15 «АФИША» (16+)
 14.30 Т/С «РЕАЛЬНЫЕ ПАЦАНЫ» (16+)
 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
 19.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 20.00 Т/С «ИНТЕРНЫ» (16+)
 20.30 Т/С «В МОСКВЕ ВСЕГДА СОЛНЕЧНО» (16+)
 21.00 «Х/Ф «ЗОЛОТО ДУРАКОВ»
 23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)

23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 01.00 «Х/Ф «В ЛЮБВИ И ВОЙНЕ»

ТИВИКОМ

06.00, 07.30, 09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
 06.30, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 21.30, 23.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
 07.00 «В ТЕМЕ». ЗУРХАЙ (16+)
 08.00, 01.00 «НОВОСТИ ДНЯ». ЗУРХАЙ (16+)
 08.30 «ЕСТЬ РАЗГОВОР» (16+)
 09.25, 22.55 «АБИТУРИЕНТ» (12+)
 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
 10.30, 21.00 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
 11.05 Т/С «БЫВШАЯ» (16+)
 12.05 Т/С «ПРИЗРАК ЭЛЕНА» (16+)
 13.05 Х/Ф «ЧУЖОЕ ИМЯ» (16+)
 14.50 «МУЛЬТФИЛЬМ» (6+)
 15.05 «ФИЛИАЛ». ЗУРХАЙ (16+)
 17.05 «РОКОВАЯ ЛЮБОВЬ САВВЫ МОРОЗОВА». ЗУРХАЙ (16+)
 18.05 «ПРОЕКТ «ПОДИУМ». РЕАЛИТИ ШОУ О ВЫСОКОЙ МОДЕ. ЗУРХАЙ (16+)
 19.00 «РАДАР-СПОРТ». ЗУРХАЙ (6+)
 20.00 «УГОЛ ЗРЕНИЯ» (16+)
 20.05 Т/С «ЗОННЕНТАУ» (16+)
 22.00 Т/С «КРАДУЩИЙСЯ В НОЧИ» (16+)
 23.30 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ». ЗУРХАЙ (16+)
 01.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/С «ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДЕНИЙ» (6+)
 06.30 М/С «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ВУДИ И ЕГО ДРУЗЕЙ» (6+)
 07.15 М/С «СМЕШАРИКИ»
 07.20 Х/Ф «АФЕРИСТЫ. ДИК И ДЖЕЙН РАЗВЛЕКАЮТСЯ»
 09.00, 13.30, 00.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
 09.30, 15.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
 11.30, 22.00 Х/Ф «ВЫЖИТЬ ПОСЛЕ»
 14.00, 17.00, 18.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
 19.00, 19.30 Т/С «КУХНЯ». «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ»
 20.00 Т/С «ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА»
 21.00 Т/С «КУХНЯ»
 00.30 Х/Ф «КИБОРГ»
 02.05 Х/Ф «ПОЛИЦЕЙСКИЙ И МАЛЫШ»
 03.50 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
 09.35 «СПАСАТЕЛИ» (16+)
 10.05 «МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ» (16+)
 10.40 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
 11.00, 14.00, 17.00, 20.00, 00.15 «СЕГОДНЯ»
 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
 11.55 «ДО СУДА» (16+)
 12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
 14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)
 15.35 Т/С «ДЕЛО ВРАЧЕЙ» (16+)

16.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
 17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
 18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
 19.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
 20.30 Т/С «БЕРЕГОВАЯ ОХРАНА» (16+)
 22.25 Т/С «ДОЗНАВАТЕЛЬ-2» (16+)
 00.35 Т/С «ППС-2» (16+)
 02.30 «Д/С «ДЕЛО ТЕМНОЕ»
 03.30 «ДИКИЙ МИР» (0+)
 04.05 Т/С «ТОПТУНЫ» (16+)
 06.00 Т/С «МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА» (16+)

ДТВ

06.00 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (0+)
 08.00, 11.30 «АНЕКДОТЫ» (16+)
 08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
 09.00, 16.20, 18.30, 20.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
 09.30, 01.30 «Х/Ф «КРЫСЫ, ИЛИ НОЧНАЯ МАФИЯ»
 12.00 Т/С «СОЛДАТЫ-11» (16+)
 15.00, 04.00 «РОЗЫГРЫШ» (16+)
 16.30, 17.00, 17.30, 18.00 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
 22.00 Т/С «СОЛДАТЫ-3» (16+)
 00.00, 03.30 «КОРОЛИ НОКАУТОВ» (16+)
 00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)
 01.00 «УДАЧНАЯ НОЧЬ» (16+)
 05.40 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ-2» (16+)

Пятница, 30

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

06.00 «ДОБРОЕ УТРО»
 10.00, 13.00, 16.00 НОВОСТИ
 10.10 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»
 10.45 «ЖИТЬ ЗДОРОВО!» (12+)
 11.55 «МОДНЫЙ ПРИГОВОР»
 13.10 «ВРЕМЯ ОБЕДАТЬ!»
 13.50 «ДЕЛО ВАШЕ...» (16+)
 14.25 «ИСТИНА ГДЕ-ТО РЯДОМ» (16+)
 15.00 «ДРУГИЕ НОВОСТИ»
 15.25 «Д/С «ПОНЯТЬ. ПРОСТИТЬ»
 16.15 «В НАШЕ ВРЕМЯ» (12+)
 17.10 «ОНИ И МЫ» (16+)
 18.00 ЖДИ МЕНЯ
 19.00 ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
 19.45 «ЧЕЛОВЕК И ЗАКОН» (16+)
 20.50 «ПОЛЕ ЧУДЕС»
 22.00 «ВРЕМЯ»
 22.30 «ДОСТОЯНИЕ РЕСПУБЛИКИ: ЛЕОНИД ДЕРБЕНЕВ»
 00.30 «ВЕЧЕРНИЙ УРГАНТ» (16+)
 01.25 «Х/Ф «МАЛЕНЬКАЯ МИСС СЧАСТЬЕ»
 03.20 «Х/Ф «ГОЛУБОЙ МАКС»
 06.15 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

12.50, 15.50, 19.05 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
 13.00 Т/С «ТАЙНЫ СЛЕДСТВИЯ» (12+)
 14.00 «ОСОБЫЙ СЛУЧАЙ» (12+)
 15.30 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
 16.00 Т/С «ДЖАМАЙКА» (12+)
 17.00 Т/С «ПОКА СТАНИЦА СПИТ» (12+)
 18.45 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
 19.15 «ПРЯМОЙ ЭФИР» (12+)
 20.35 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
 22.00 Т/С «МАЙОР ПОЛИЦИИ» (12+)
 23.50 «ПОЕДИНОК». ПРОГРАММА ВЛАДИМИРА СОЛОВЬЕВА (12+)
 01.40 Д/Ф «АЛЕКСЕЙ ЛЕОНОВ. ПРЫЖОК В КОСМОС»
 02.35 «Х/Ф «ПРИГОВОР»

ТНТ

07.00 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
 07.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 08.00 «ТЭЦ-3» (6+). ПОГОДА
 08.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 08.55 «ДОМ-2. ЛІТЕ». ИНСТРУКЦИЯ (16+)
 10.30 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
 11.30 «Х/Ф «ЗОЛОТО ДУРАКОВ»
 14.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». «МИРОВЫЕ НОВОСТИ» (16+)
 14.15 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
 14.30 Т/С «УНИВЕР» (16+)
 19.00 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
 19.15 «ДО И ПОСЛЕ» (16+)
 19.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 20.00 COMEDY WOMEN
 21.00 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)

22.00 «КОМЕДИ БАТТЛ» (18+)
 23.00 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
 23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+)
 00.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+)
 01.00 «НЕ СПАТЬ!»
 02.00 «Х/Ф «ПРИСТАНИЩЕ»

ТИВИКОМ

06.00, 07.30, 09.00 «УТРО С «ТИВИКОМОМ» (6+)
 06.30, 08.00, 09.30, 11.00, 12.00, 13.00, 14.00, 15.00, 16.00, 17.00, 19.30, 22.00, 00.40 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
 07.00 «В ТЕМЕ». ЗУРХАЙ (16+)
 08.30 «УГОЛ ЗРЕНИЯ». ЗУРХАЙ (16+)
 08.35 «РАДАР-СПОРТ» (6+)
 09.25, 22.30 «АБИТУРИЕНТ» (12+)
 10.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
 10.30 Т/С «ОДНАЖДЫ В МИЛИЦИИ» (16+)
 11.05 Т/С «БЫВШАЯ» (16+)
 12.05 Т/С «ПРИЗРАК ЭЛЕНА» (16+)
 13.05 Х/Ф «ЛЮБИМАЯ» (16+)
 14.40 «МУЛЬТФИЛЬМ» (6+)
 15.05 Т/С «КОНТРОЛЬНАЯ ПО СПЕЦИАЛЬНОСТИ» (16+)
 16.30 «ЗАТЕРЯННЫЙ МИР» (6+)
 17.05 «РОКОВАЯ ЛЮБОВЬ САВВЫ МОРОЗОВА». ЗУРХАЙ (16+)
 18.05 «ПРОЕКТ «ПОДИУМ». РЕАЛИТИ ШОУ О ВЫСОКОЙ МОДЕ. ЗУРХАЙ (16+)
 19.00 «ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ». ЗУРХАЙ (12+)
 20.05 Х/Ф «МЕРЗЛАЯ ЗЕМЛЯ» (16+)
 22.35 Х/Ф «ОДЕРЖИМОСТЬ» (16+)
 01.10 «ТОП-МОДЕЛЬ ПО-АМЕРИКАНСКИ». ЗУРХАЙ (16+)
 02.40 «НОВОСТИ ДНЯ». ЗУРХАЙ (16+)
 03.10 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

07.00, 09.20, 11.05, 13.30, 16.30, 18.55, 21.55, 23.25, 00.05, 00.50, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
 06.00 М/С «ПАКМАН В МИРЕ ПРИВИДЕНИЙ» (6+)
 07.00 Х/Ф «ДВОЙНОЕ НАКАЗАНИЕ»
 09.00, 13.30, 18.30 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
 09.30, 15.00 Т/С «МОЛОДЕЖКА»
 11.30 Х/Ф «ВЫЖИТЬ ПОСЛЕ»
 14.00, 17.00 Т/С «ВОРОНИНЫ»
 19.00 Т/С «ДВА ОТЦА И ДВА СЫНА»
 21.00 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ГРАЧИ ПРОЛЕТЕЛИ» (16+)
 23.00 «БОЛЬШОЙ ВОПРОС». РАЗВЛЕКАТЕЛЬНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ШОУ (16+)
 23.35 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ЗЭ БЭД-2. НЕВОШЕДШЕЕ» (16+)
 00.35 «ЛЕНИНГРАДСКИЙ STAND UP КЛУБ». ЮМОРИСТИЧЕСКОЕ ШОУ (18+)
 01.35 Х/Ф «ШАЛУН»
 03.25 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 «НТВ УТРОМ»
 09.40 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
 11.20 Т/С «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА» (16+)
 11.55 «ДО СУДА» (16+)
 12.55 «СУД ПРИСЯЖНЫХ» (16+)
 14.25 «СУД ПРИСЯЖНЫХ. ОКОНЧАТЕЛЬНЫЙ ВЕРДИКТ» (16+)

15.35 Т/С «ДЕЛО ВРАЧЕЙ» (16+)
 16.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
 17.25 «ПРОКУРОРСКАЯ ПРОВЕРКА» (16+)
 18.40 «ГОВОРИМ И ПОКАЗЫВАЕМ» С ЛЕОНИДОМ ЗАКОШАНСКИМ (16+)
 19.35 «ОБЗОР. ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ»
 20.30 Т/С «ДОЗНАВАТЕЛЬ-2» (16+)
 01.20 Т/С «ППС-2» (16+)
 03.20 «СПАСАТЕЛИ» (16+)
 03.50 Т/С «ЗВЕРБОЙ» (16+)
 05.40 Т/С «МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА» (16+)

ДТВ

06.00 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (0+)
 08.00 «АНЕКДОТЫ» (16+)
 08.30, 19.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
 09.00, 16.00, 18.30 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
 09.30, 01.30 «Х/Ф «ВСЕ ДОЛЖНЫ УМЕРЕТЬ»
 12.10 Т/С «СОЛДАТЫ-11» (16+)
 14.00, 04.10 «РОЗЫГРЫШ» (16+)
 16.30, 17.00, 17.30, 18.00 «ВНЕ ЗАКОНА» (16+)
 20.00 Т/С «СОЛДАТЫ-3» (16+)
 22.00 Т/С «СОЛДАТЫ-4» (16+)
 00.00 «КОРОЛИ НОКАУТОВ» (16+)
 00.30 Т/С «ДНЕВНИКИ «КРАСНОЙ ТУФЕЛЬКИ» (18+)
 01.00 «УДАЧНАЯ НОЧЬ» (16+)
 05.45 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ-2» (16+)

Суббота, 31

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 «Х/Ф «ПРОЕКТ «АЛЬФА»
09.00 ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ!
09.50 М/С «СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ»
10.00 «УМНИЦЫ И УМНИКИ» (12+)

«РОССИЯ 1»

06.00 Х/Ф «ЗАБЛУДШИЙ»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»
08.05 ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ

12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ (12+)
12.55 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ» (16+)
13.25 «Х/Ф «ДОМОПРАВИТЕЛЬ»
15.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
15.30 ШОУ «ДЕСЯТЬ МИЛЛИОНОВ» С МАКСИМОМ ГАЛКИНЫМ

ТНТ

07.30 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС» (16+). ПОГОДА
08.00 М/Ф «НАХОДЧИВЫЙ ЛЯГУШОНОК»
08.10 Х/Ф «ПАСТУХ ЯНКО» 1 С.
09.15 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА

ТИВИКОМ

06.00, 10.00 «ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ». ЗУРХАЙ (12+)
06.30, 09.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00, 09.00 «В ТЕМЕ». ЗУРХАЙ (16+)
07.30 «ФАЗЕНДА» (16+)

08.00, 11.00 «НОВОСТИ ДНЯ». ЗУРХАЙ (16+)
08.30 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (6+)
09.25, 21.50 «АБИТУРИЕНТ» (12+)
10.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)
11.30 «УТУМАТА» (16+)
12.00 Х/Ф «СОБЛАЗН» (16+)

СТС

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ХОМЫ», «СТРАШНАЯ ИСТОРИЯ», «РАЗ - ГОРОХ, ДВА - ГОРОХ...», «КОМАРОВ» (0+)

23.30 Х/Ф «КАРАТЕЛЬ»
01.50 Х/Ф «БЫСТРЫЙ И МЕРТВЫЙ»
03.55 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.35 Т/С «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ» (16+) (16+)
08.25 СМОТР (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ» (0+)
09.45 «ИХ НРАВЫ» (0+)

ДТВ

06.00, 05.30 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ-2» (16+)
07.20 «Х/Ф «БОЛЬШАЯ ПЕРЕМЕНА»
13.00, 22.30 «ГОТОВИТ ГОТОВЦЕВ» (16+)
13.30, 14.30 «БУДУЩЕЕ» (16+)
15.30, 01.55 «Х/Ф «ТАНГО НАД ПРОПАСТЬЮ»

Басаа Валера

Гансал шимни угтахугуйш
Урдахи майлын ногоорходо,
Ургын бултайжа эхилхэдэ,
Урса гэртээ ерэхэлби,
Үүдээ нээжэ орохолби.
Гансал шимни байхагуйш,
Гаража намайгаа угтахугуйш.

Нажарай дулаан байхада,
Ногоо набшын найханда
Баясан нютагаа бусахалби,
Байшан гэртээ орохолби,
Гансал шимни байхагуйш,
Гаража намайгаа угтахугуйш.

Алтаң намарай ерэхэдэ,
Аянай шубуудай эрхэхэдэ,
Холын газаргаа ерэхэлби,
Хуһан сэргэдээ буухалби.
Гансал шимни байхагуйш,
Гаража намайгаа угтахугуйш.

Хүйтэн үбэлэй буухада,
Хүнгэрэг саһанай булахада,
Дулаахан гэртээ бусахалби,
Дурлаһан шамдаа ерэхэлби.
Гансал шимни байхагуйш,
Гаража намайгаа угтахугуйш.

Мянган жэлэй үнгэрхэдэ,
Мухарюу дэлхэйн
үлбэрдэхэдэ,
Жаргаһан гэртээ бусахалби,
Жэбэрхэй суургаа нээхэлби.
Гансал шимни байхагуйш,
Гаража намайгаа угтахугуйш.

00.00, 05.00 «КОРОЛИ ЭКСТРИМА. ДАЙ ДОРОГУ!» (16+)
00.40 «КИБЕРДЕВОЧКИ» (18+)
00.55 Т/С «НАСЛАЖДЕНИЕ-3» (18+)

Воскресенье, 1

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 «Х/Ф «ЗАВТРА БЫЛА ВОЙНА»
09.10 «АРМЕЙСКИЙ МАГАЗИН» (16+)
09.45 М/С «СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД»
09.55 «ЗДОРОВЬЕ» (16+)

«РОССИЯ 1»

06.40 Х/Ф «НЕИСПРАВИМЫЙ ЛГУН»
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»
08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»
09.20 «СМЕХОПАНОРАМА»
09.50 «УТРЕННЯЯ ПОЧТА»
10.30 «СТО К ОДНОМУ»
11.20 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ». «СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ»
12.00, 15.00 ВЕСТИ
12.10 СМЕЯТСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ
13.25 К МЕЖДУНАРОДНОМУ ДНЮ ЗАЩИТЫ ДЕТЕЙ. ФЕСТИВАЛЬ ДЕТСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ГИМНАСТИКИ «АЛИНА»

15.25 МЕСТНОЕ ВРЕМЯ. «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
15.35 «Х/Ф «ПРОДАЕТСЯ КОШКА»
18.00 «ОДИН В ОДИН»
21.00 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
23.00 «ВОСКРЕСНЫЙ ВЕЧЕР С ВЛАДИМИРОМ СОЛОВЬЕВЫМ» (12+)
00.50 «Х/Ф «ЧЕРТОВО КОЛЕСО»

ТНТ

07.30 «УЛАН-УДЭ: ИНСТРУКЦИЯ». «НОВОСТИ ШОПИНГА И РАЗВЛЕЧЕНИЙ» (16+). ПОГОДА
07.45 М/Ф «ДОМ ДЛЯ КУЗИ»
08.00 Х/Ф «ПАСТУХ ЯНКО» 2 С.
09.10 «МУНГЭН СЭРГЭ»
09.30 «ФЕСТИВАЛЬ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ». «СРЕДНИЕ КЛАССЫ». ФИНАЛ
09.45 «ДО И ПОСЛЕ». ПОГОДА
10.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ». ПОГОДА
11.00 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
11.30 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ»
11.50 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ»
12.00 «ВЕЛИКОЛЕПНАЯ ПЯТЕРКА». ФИНАЛ
13.00 «КОМЕДИ БАТТЛ» (18+)
14.00 STAND UP (16+)
15.00 Х/Ф «ОХОТНИКИ НА ГАНГСТЕРОВ» (16+)
17.10 Х/Ф «ВОЗВРАЩЕНИЕ ГЕРОЯ» (16+)
19.30 «ВСЯ БУРЯТИЯ». ПОГОДА
20.00 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ»
21.00 «ХОЛОСТЯК» (16+)
22.30 STAND UP (16+)
23.30 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.30 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
01.00 «Х/Ф «ВТОРЖЕНИЕ»

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф «НИКОЛАЙ РАСТОРГУЕВ. ДАВАЙ ЗА ЖИЗНЬ» (16+)
07.00 «РАДАР-СПОРТ». ЗУРХАЙ (6+)
07.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)

08.00 «ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ». ЗУРХАЙ (12+)
08.30 «ФАЗЕНДА» (12+)
09.00 «ЗАТЕРЯННЫЙ МИР». ЗУРХАЙ (12+)
09.25, 21.30 «АБИТУРИЕНТ» (12+)
09.30 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (6+)
10.30 «СТИЛИСТИКА» (16+)
11.00 «ШКОЛЬНОЕ ТВ» (6+)
11.30 Т/С «ЗОННЕНТАУ» (16+)
14.45 «ПОПУЛЯРНАЯ ПРАВДА» (16+)
15.15 «РАДАР-СПОРТ» (6+)
15.40 «ВАШЕ ПРАВО» (16+)
16.00 «ФИЛИПП КИРКОРОВ. Я СЕБЕ ПРИДУМАЛ ЭТУ ЖИЗНЬ». ЗУРХАЙ (16+)
17.15 М/С «САЛАДИН» (12+)
17.45 «ЗАТЕРЯННЫЙ МИР» (6+)
18.15 «ПРОЕКТ «ПОДИУМ». РЕАЛИТИ ШОУ О ВЫСОКОЙ МОДЕ. ЗУРХАЙ (16+)
19.00 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК». ЗУРХАЙ (0+)
19.30 «ЕВРОМАКС». «ОКНО В ЕВРОПУ» (16+)
20.00 МУЛЬТФИЛЬМ «БАЛБЕСЫ». ЗУРХАЙ (12+)
21.40 Х/Ф «ЧЕЛОВЕК ГОДА» (16+)
23.50 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «ДУДОЧКА И КУВШИНЧИК»
06.15 М/С «ПИНГВИНЕНКО ПОРОРО» (6+)
06.30 М/С «МИА И Я» (6+)
08.00 М/С «МАКС СТИЛ»
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 М/С «МАКС. ДИНОТЕРРА» (6+)
09.35 «М/Ф «СКУБИ ДУ И ПРИЗРАК ВЕДЬМЫ» (6+)
10.50 М/С «ТОМ И ДЖЕРРИ» (6+)
11.00 «СНИМИТЕ ЭТО НЕМЕДЛЕННО» (16+)
12.00 «УСПЕТЬ ЗА 24 ЧАСА». РЕАЛИТИ-ШОУ (16+)

13.00 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «БОРОДА ИЗМЯТА» (16+)
15.50, 16.30 «6 КАДРОВ» (16+)
17.00 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ГРАЧИ ПРОЛЕТЕЛИ» (16+)
19.00 Х/Ф «РИДДИК»
21.15 Х/Ф «ГЛАДИАТОР»
00.10 «ЛЕНИНГРАДСКИЙ STAND UP КЛУБ». ЮМОРИСТИЧЕСКОЕ ШОУ (18+)
01.10 «БОЛЬШОЙ ВОПРОС». РАЗВЛЕКАТЕЛЬНО-ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ ШОУ (16+)
01.45 Х/Ф «ГОДЗИЛЛА»
04.20 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.00 Т/С «УЛИЦЫ РАЗБИТЫХ ФОНАРЕЙ» (16+) (16+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 «РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС» (0+)
09.45 «ИХ НРАВЫ» (0+)
10.25 «ЕДИМ ДОМА» (0+)
11.20 «ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА» (16+)
11.55 «ЧУДО ТЕХНИКИ» (12+)
12.25 «ПОЕДЕМ, ПОЕДИМ!» (0+)
13.00 «ДАЧНЫЙ ОТВЕТ» (0+)
14.20 «СВОЯ ИГРА» (0+)
15.10 Т/С «ВРЕМЯ СИНДБАДА» (16+)
17.15 Т/С «ВРЕМЯ СИНДБАДА» (16+)
19.20 «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ»
20.50 «Х/Ф «РОЗЫСКНИК»
00.40 «Х/Ф «ОДИН ДЕНЬ»
02.35 «ШКОЛА ЗЛОСЛОВИЯ» (18+)
03.25 «Д/С «ДЕЛО ТЕМНОЕ»
04.10 Т/С «ЗВЕРБОЙ» (16+)
06.00 Т/С «МОСКВА. ТРИ ВОКЗАЛА» (16+)

ДТВ

06.00 «МУЛЬТФИЛЬМЫ» (0+)
07.50, 01.55 «Х/Ф «ЧУЧЕЛО»
10.40 «Х/Ф «БАРЫШНЯ-КРЕСТЬЯНКА»
13.00, 22.30 «ГОТОВИТ ГОТОВЦЕВ» (16+)
13.30 «ЧТО СКРЫВАЮТ ТАКСИСТЫ?» (16+)

1-комнатная, 113 квартал, 30 кв.м., 2/5, новостройка, качественный ремонт, 1 500 тыс.руб.
Тел.:8-924-457-66-23.

Куплю ёмкость водовоза или бензовоза 4 м³.
Тел.: 89021-613-508, 89085-907-804.

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ
В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающей в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:
0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

Дэлгэрэнгыгээр сайт дээрэмнай уншагты: burunen.ru

Аркадий БАТОМУНКУЕВАЙ проект

Данзан Шойсоронович Будаев басагантаяа (баруун тээн) болон нютагаархидтаяа. Түнхэнэй аймаг, Сагаан-Нуур хуурин. 50-яад онууд.

Даша-Нима Сымбелов

Совет Армиин саллигар сэрэгшэ Иван Саможапович Цыбиков ойро зуурада табигдажа, Бэшүүрэй аймагта оршодог түрэл Дунда Харлун нютагтаа амаралгада ерээ. Энэ фото-зураг дээрэ тэрэ Бимба-Даша хүбүүтээ үргэнхэй. Баруун талааа хоёрдохинь – багша, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагша Бадорха Санжиев Валя басагантаяа нууна, хажуудань – Ара Харланы эхин хургуулиин хурагшад.

Монгол орон. 1927 он. Дабан дээрэ амарха үедөө.

Даша-Нима Сымбелов эжытээ

Данзан Шойсоронович Будаев Зуун-Мориной хургуулиин багшанартай

Лапта – совет үесин хүүгэдэй дуратай наадан. Түнхэнэй аймаг, Сагаан-Нуур хуурин, 1961 он

Данзан Шойсоронович Будаев эдир шатаршадый наадахыг анхаралтайгаар адаглана. Зуун-Морин хуурин, 1955 он.

Зуун-Мориной хургуули

АРАДАЙ АМАН ЗОХЁОЛОЙ УДХА

һанамжа

Һайн хүнэй һанаан сэбэр, һаруул тэнгэрийн үнгэ сэбэр.

Өөрөө һайн хүн, һайн нүхэрэйнгөө ухаан бодолые, урагштай ажалые үндэрөөр сэгнэжэ, үлэгүй сэлмэг тэнгэритэй жэшээлжэ, һанал бодолойноого гүнзгы оёрто шэнгээнхэй абажа ябадаг байха юм.

Хэн нэгэнтэй үулзахадаа, мартангүй һанажа хөөрэхэдөө, ухаанайнгаа оёорые уудалжа, һайн хүнэй хэһэн ажалые, хэлэһэн үгэ, зугаагын дурсажа хөөрэдэг гээшэ.

Ойн модод утатай,

богонитой

Олон зон һайтай муутай - эдээхэн мэргэн үгэнүүд, үсөөхэншые һаа, хэды ехэ удха шанартай байһыень мэдэрхгүй хүнүүд үсөөн юм: ойдо ошоогүй, олониие хараагүй хүн үгы юм гэбэл, худал бэшэ.

Һайн хүн ходо хэрэгтэй болодог. Өөрөөшые нүхэрөө хэрэглэжэ ябахандаа, ойдо ошобол, утые бэдэрдэг, олон сооһоо һайниие шэлэдэг.

"Сагай хубилхада, садхалан нохой зуудаг, зоной хубилхада, зольбо нохой зуудаг" - эдэ үгэнүүдые һайнаар ойлгожо, удха шанарыень даб гэнэн үедэ мэдэрхэ хүнүүд үсөөн юм. Яахадааб гэбэл, арадаймнай аман зохёол нюур харадаггүй, ноёншые, нохойшые байг илгадаггүй, һаймһардаггүй, гүнзгы, мэргэнээр зохёогдоһон байхадаа, нэгэл дахин шагнахадаа, хүнэй ухаанда бүхөөр хадуусатай байдаг гээшэ.

Сагай, зоной хубилһан тухай

би өөр дээрээ тохоод хэлэхэдэмни, иимэ юм. Эдэ олон садхалан нохойнуудта баһуулааб, сохюулааб, хардуулааб. Наһанай үндэртэ гарашоод ябаһан уншагшадни түрэхэн саһаа абан, ямар "нохойнуудаар" ушараагүйб даа.

"Нүгөөдэ", зольбо "нохойнууд" юу хэнгүйб даа. һайнаар бодомжолжо зоболтогүй, хамар, нюдэн доромнай эдэнэрһээ өөрыгөө, олон зүйлэй хэрэгсэлнүүдһээ аршалан хамгаалхын тула үнэн сэхэ зондо хэрэгтэй хүнүүд хорёо хашаагаа, гэр байраа бүхэлжэ зобохо гээшэмнай үлүү зоболон болоно бшуу.

1940 ондо Хуртага нютагта Бургалтайһаа арбаад үхибүүд һургуулида ябажа, 4-дэхи класс дүүргэхэдээ, айлда ошоожо хүрэнгэ, тараг уудаг һэмди. Гэрэй эзэд, хүршэ айлнуудтаа хэрэгтэй ошоходоо, гэрэйнгээ үүдэнүүдые суургалхые мэдэдэггүй, модон зомгоолоор шангаһанаар хабшуулаад орхидог байгаа. Эдэниие мэдэхэ болоһон бидэ, үхибүүд, гэрэй эзэнэй үгы байбал, өөһэдөө орожо, ундаалаад ошодог һэмди.

Харин мүнөөнэй зольбо "нохойнуудай" олошорходо, ямар үүдэнүүдые үзэнэбиди, хүдөө нютагта ажаһуубашые, 2010 оной эхээр Ториин нугада ямар зольбо "нохойнууд" ушарааб? Энээн тухай бүхы Буряад ороной ажаһуугшадта дуулдаһан юм. **"Муу хүн модо бариха, муу нохой малда хусаха"** гэжэ сэхэ хэлэгдэһэн үгэнүүдые дуулаагүй буряад хүн хомор байха. Тезд сагай, зоной хубилхада, тэдэ нохойнууд хүдөө нютагта хусахаһаа

байтагай, хонидые бариха эдидэг болонхой. Зунай халуун, гандуу үдэрнүүдтэ Баруун Бургалтайн үбгэд, хүгшэд үулзахадаа, мэндээ хэлсэһэнэй удаа: "Нохойн гангинама, ноёдой һүүдэрлэмэ халуун үдэрнүүд боложо байна. Хэзээ энэ гандуу саг табигдаха гээшэб?" - гэлсэдэг байһан юм.

Колхозой түрүүлэгшэдэ гү, али бригадирта зэмэдэ бидэнэй ороходо, **"Нохойтой үһэлдэбэл, хормой үгы, ноётой үһэлдэбэл, толгой үгы"** гэжэ дуулгаад, нютагай ударидагшадтай үгөөр ябахые һургадаг байгаа.

Минии үетэнэй таагүйхэн үгэ гаргабал, маанадһаа ахамад үетэн, хэн нэгэнэй нюур тушаа долёобор хургаа шодойлгоод, **"залуу хүн эдирхүү, гүлгэн нохой шүдэрхүү"** - гэжэ дуулаа һэн гүш гэжэ эшээдэг һэн.

1951 оной зун үбһэ хуряалгын үе саг түлэг дундаа ябажа байгаа. Жамсаранов Цырен Доржо бидэ хоёр нэгэ үдэшлэн отогһоо гэртэ хүрөөд, тэрэл үдэшдөө отогтоо бусахаар түсэбтэй эжы, абадаа хүрөөд, һөөргөө ерүүжэбди, сабшаламнай үшөөл ехэ байна гэлсэжэ ябатарнай, Жугдуров Сэрэн маанадаар үулзахадаа, **"манайдаа ороод гарыт!"** - гэбэ.

Гэртэ орон гэнэмнай, үндэр наһатай болоһоһон таабайнар карта наадажа шууяатай һуубад. Гарасын 20 мүнэгтэ "буур" гэдэг наадан тэрэ үедэ нютагтамнай дэлгэрэнги байгаа. Цырен Доржо бидэ хоёр тэдэнээр аза талаангаа туршабабди. Тиһээршые орой боложо, зунай богони һүни, үдэртөө эсэшэһэн хадамнай зөөлэн бүхэ

эзэн бологшо һэн. Өөһэдынгөө гэртэ хүрэнгүй, харгыдаа ондоо айлда хоноод, үглөөгүүр отогтоо ошоходомнай, барандаа сабшаландаа гарашаһан отогнай хооһон байгаа һэн. Хүйтэн сай, зүһэм хилээмэ яаралтайгаар амталаад, нүхэдтөө ошоходомной, зэмэлжэ ороо бэлэй.

Эгээл тэрэ үедэ Цырен Доржомни **"Нойр ноёнһоо айхагүй, нохой хулганаанһаа айхагүй"** гэдэгы үтэлтэрөө мэдэхгүй аад, яана гэшэбта гэжэ 9 нүхэдөө номгоруулаа һэн, үдэрэй хоол барилган болотор 11 үбһэшэд дуугайхан ажаллаа һэмди. Тэрэ үдэртөө отогтоо үлэхэн 9 нүхэдэймнай хэншые бидэ хоёрой ойр зуура хойнотоһон тухай мартаа һэн. Дахин хүжэрөө һаань, **"Үтэлтэрөө ухаа ороогүй, үлтэртэрөө шүлэ гараагүй"** ябана гүт даа гэжэ харюусахаар бэлэн ябаа һэм. Таанадай үдэрэй хоол бариха үедэтай хошоод мүр сабшахада, үглөөнэй шүүдэртэй сабшалан зөөлэн ха юм.

Һайн хүндэ нүхэр олон, һайн мориндо эзэн олон. Муу хүндэ зэмэ олон, Муу мориндо ташуур олон.

Эдэ мэргэн үгэнүүдые хэн зохёогооб? Арадаймнай аман зохёолой авторнууд хэд байгаа гээшэб? Иимэ асуудалда харюусаха хүн олдохо гү?

Иигэжэ өөрөө өөртөө асуудалтай хэн ажалланаб гэхэ мэтээр һанахадаа, бидэ, буряадууд, ямар түрэлтэ арадһаа дутуу гэзэшибиди?

Бага арад бэшэ, үсөөн тоото

байһандаа гү? Би алтан дэлхэй дээрэ түрөөб гэхэдэмни, ород нүхэднай "Я родился на грешной земле", минии алтан дэлхэй гэхэдэмни, "безумный мир" гэхэдэнь гү? Сагбар, сабдуур, самбар г.м. зэмсэг юун гээшэб - гэжэ мэдэхгүй таабай, төөбиинэрэй би и болоһондо гү?

Би түрэхэн нютагаа эгээл ехэ тоонто, эгээл ехэ Эхэ оромни Баруун Бургалтай (бурма-галтай) гэхэдэм, ородоор "Твоя малая родина" гэхэдэнь гү? Баранда мэдээжэ ород, буряад хэлээ хэнһээшые үлүү һайнаар шудалһан дикторнүүд, эрдэмтэд, багшанар радио, теле-дамжуулгануудта ородоор хөөрэхэдөө, Дондоог (Дондог), Гооншог (Гоншог), Бадмаа (Бадма), Далай ламаа (лама), Буряад ороон (орон) - иигэжэ ород дамжуулгада үлүү үзэг нэмэжэ хөөрэдэг байха юм. Гансахан үзэг нэмэнгүй, буряадаар нэрлэдэг ёһоороо ородоор хэлэхэдэнь, ямаршые гарзагүй - орон гэхын орондо (орон) болгоходо, гоё бэшэ.

Энэ минии һанамжа тухай юун гэжэ һананат, хүндэтэ уншагшад?

Эрэ хүнэй намтар баян, Эмээлтэ мориной домог баян.

Яарахада, морин тухатай, Ядархада, нүхэр тухатай. Тухаараа өөрыгөө

магтааша Туулган хүндэ ашаан. Туһа хүргэхөө забдааша, Тулиһан сагта аршаан.

Цыбикжап НАЙДАНОВ. Захамин.

Угсаатанаймнай угай заншал

ГАНСА СУСАЛ ГАЛ БОЛОХОГҮЙ

Байгаалин жама ёһоор, уг гарбалайнаа журам гуриммаар хүн гээшэ газарай габанаа гараа бэшэ, гэр бүлын нангин ёһоор, эхэтэй, эсэгэтэй байдаг ха юм. Урдын түүхэтэ данса, номуудые шэнжэлэн харахада, буряад арад зон заабол гэр бүлэтэй болохо гэнэн захяа заршам нангин сахижа, угаараа нягта дамжуулагдадаг байгаа бшуу. Урдын зон соо нүхэргүй, үри хүүгэдгүй хүн тон үсөөхэн байһан ха. Тезд мүнөө сагта үрөөһэн, ганса ябаһан зон тон олон, наһанайнгаа нүхэрһөө һалаһан зон олон болоһонхой. Үбгэнгүйгөөр үри хүүгэдыешые мүндэлэн түрөөд, тэдэнэ хэнһээшые өөрэгүй хүн болгожо, хүлыень дүрөөдэ, гарыень ганзагада хүргүүлһэн

эхэнэрнүүд олон ха юм. Урдын буряадууд иимэ ушар ехэтэ буруушаадаг байһан.

Эрэгтэй хүн эхэ, эсэгынгээ угыень залгажа, гал гуламтыень һүнөөхгүй, унтараахагүй гэнэн заяатай байгаа. Тиимэһээ үхибүүгүй хүн үхибүү үргэжэ абадаг һайхан заншал мүнөөшые сагта дамжуулагданхай. **Залуу гэр бүлэдэ "Унтаршагүй гуламтатай, унашагүй сэргэтэй ябаарай"** гэжэ үрээдэг байгаа. **Арадай аман зохёолой баялиг соо хэдэй олон оньһон удхатай үгэнүүд бии гээшэб! Жэшэнь, "Ганса сусал гал болохогүй, ганса хүн айл болохогүй"** гэнэн үгэ мүнөөшые болотор хэлсэжэ, удхыень сахихые арад зон оролдодог ха юм.

ХАДАМГҮЙ БАСАГАН ГЭРЭЙ ДАРАМТА...

ХАБТАГАР түлээн галай дарамта, хадамгүй басаган гэрэй дарамта гэнэн үгэ манай үетэн хара баһаһаа дуулаһан, ходол шагнажа үндыһэн байна гээшэ. Энэ үгэ ямар бэ даа, эшхэбтэр шэнгээр һанагдадаг байгаа. Хадамгүй үлэшөө һаа, үнэн дээрэ тиимэл һаа эшхэбтэр юумэн бэшэ гэжэ мүнөө үсын зон үнинэй ойлгонхой ха юм даа. Тезд хэсүүхэн сагай эрилтэ доро ажаһууһан урдын элинсэгүүднай иигэжэл хэлсэдэг байгаа ха юм.

Хадамда ошонгүй, гэртээ хүгшэрһэн эхэнэрнүүд олоншые бэшэ һаа, үшөөл дайралдадаг бэлэй. Иимэ эхэнэрнүүд хүндэгүйшэг байгаа. Хадамда ошоһон аад, һалажа бусаһан басагад баһал хүндэгүй һэн ха. Басаганайнгаа гэртээ хүгшэрхэдэ, эхэ эсэгэнь "үнгыень хубилгаха" гээд, найман гүрлөө үһыень задлажа, һамган янзаар хоёр болгоод, туйба зүүлгэдэг, һамган дэгэл, уужа үмдэхүүлдэг байгаа. Тиихэ-

дээ үбгэгүй һамгад болобо бшуу. Хорон хэлэтэйшүүл иимэ һамгад тухай "баханын" һамган гэлсэдэг байгаа. Гэртээ хүгшэрхэдөө, үһээ хохалһан иимэ эхэнэрнүүд аханар дүүнэрэйнгээ үхибүүе үргэн абажа, үтэлхэ наһандаа үргүүлхэ үритэй болодог һэн.

БУРЯАД ЛЭ НАА, ТҮРЭЛ БАЙШАДАГ

МИНИИ оюутан байхадамни, Буряад ороной зарим аймагуудай суг һурадаг үетэмни намһаа гайхан: "Ши ямар олон түрэлтэй гээшэбши?" - гэжэ һурадаг һэн. Тезд һүүлдэнь бодоод үзэхэдэмни, агынхид нэгэл аха, эгшэ хүниие ахай, абгай, та гэдэг заншалтай хадаа, бүхы зониие "таа-шалжа" ябахадамни, нүхэдни намай олон түрэлтэй гэжэ һанадаг байгаа гэжэ энеэдэһэмни хүрэдэг. Нютагайнхидиал ахай, абгай гэдэг һаабзабди. Гэбэшые холын, дүтэ түрэл гэжэ байхагүй, бултыень лэ тоожо, түрэл гаралаа мэдэжэ ябадаг угай захяа бэшэ гү?

Урдын гэршэ номууд соо 1800-гаад он хүрэтэр өөһэдынгөө угай (отогой) басагаар һамга хэхэ ёһогүй байһан аад, тэрэ үедэ хори буряадай аха захата болон түшмэлнүүд суглаан дээрэ хэлсэжэ, 11 үеһөө хойшонхи залуушуул бие бээ абалсахада болохо гэнэн шиидхэбэри гаргаһан байна.

"Нэгэ угай зон хоорондоо шуһаяа холингүй, ондо ондоо угайхидтай ниилэжэ гэрлээ һаа, үри хүүгэдэйнь бэе махабад, оюун бэлиг үлүү һайн байха" гэжэ Фридрих Энгельс хэлэһэн байгаа бшуу.

11 үеһөө гэрлэхэ ёһо тогтоһон аад, хэдэн арбан жэлэй үнгэрөөд байхада, 9 үеһөө болгоһон байгаа. Эдэ үенүүдые иигэжэ тоолодог байһан юм: эрхы - нэгэ, долёобор - хоёр, дунда хурган - гурба, нэрэгүй хурган - дүрбэ, шэгшы - таба, тиигэжэ һөөргөө нэрэгүй хурган - зургаа, дунда хурган - долоо, долёобор - найма. Эрхы - юһэ, арба гэхэдэ, хурган үгы, тиимэ хадаа гэрлэхэдэ болохо.

1900-гаад онһоо хойшо долоодохи үеһөө гэрлэхэ болохо ёһо гараа һэн. Тиихэдээ угайнгаа үеые хургадаараа тоолодоггүй, харин гарайнгаа үеэр тоолодог болоо. Дала мүр - нэгэ, тохоног - хоёр, сарбуу - гурба, хурганай узуур - дүрбэ, дунда үе - таба, үзүүрэй үе - зургаа, долоо гэхэ үе үгы хадань гэрлэхэ болохо байгаа.

Эсэгын талаархи угай үенүүдые харадаг бэлэй. Зүгөөр эхын талаархи угай (нагасанарай һаань) ойрошогшые һаань, гэрлэхэдэ хорюулгүй гэдэг һэн.

ШУҺА ХОЛИХОГҮЙ ГЭНЭН НАРИН ЁНО САХИДАГ ҺЭН

БУРЯАД угсаатан шуһа холихогүй гэнэн ёһо нарилжа сахидаг байһан юм. Гэбэшые түрэлөө мэдээгүй дээрэһээ хааяа энэ ёһо гуримда эрид харша үзэгдэлнүүд урда сагташые болодог байгаа. Тезд мүнөөшые сагта энэ тэрэ нютагта нюуса үхибүүд байгаал аабза. Минии өөрыншые мэдэхээр, нагаса эжытээ үндыһэн хүбүүн нэгэ басаган хоёр нүхэсөөд, гэр бүлэ болохоёо һанахадань, түрэл гаралынь ехэтэ хориһон юм. Тезд шалтагынь элирүүлээд, тэдэ хоёр залуушуул сошордомо мэдээсэл абажа, ехэ мэгдэһэн юм. Тэдэ хоёрнай нэгэ эсэгэтэй байшоо. Харин эртэ үншэрһэн хадаа юушые мэдэнгүй ябаа бшуу. Харин нагаса эжынь тэдэ хоёрой ехэ алдуу хэхээ байһые болигоо ха юм. Иимэ ушарнууд түрэл гаралаа мэдэхгүй залуушуулай хоорондо баһал боложол байгаа бээ.

ХОЁР НАМГАТАЙ ХҮНҮҮДШЫЕ БАЙГАА БШУУ

ОЛОН һамгатай эрэшүүлые үльгэр онтохондо бэшэгдэдэг ба Зүүн Азиин эрэшүүл тухай хэлсэдэг һааб даа. Тезд урдын буряадууд олон һамгатай байдаг һэн гэжэ хаанашые бэшэгдэдэггүй гү, али би мэдэнгүй гүб? Урдын багша Лодон Линховоиной бэшэһэн "Агын буряадуудай урданай ёһо заншалнууд" гэнэн ном соо ехэ һонин мэдээсэл олобо:

"1900 гаран ондо хоёр һамгатай хүнүүд хаа-яа байгша һэн. Бүри урдань гурбаншые һамгатай хүнүүд байдаг һэн гэгшэ бэлэй. Абаали (түрүүшын) һамганайнгаа үхибүү түрэхэгүйдэ, хоёрдохи һамгаа абадаг һэн. Заримдаа түрүүшын һамганайнгаа эмгэгтэжэ, гэрэйнгээ ажал хэхэ аргагүй болоходонь, хоёрдохи һамга абадаг байгаа. 1920-ёод оной үеэр 40 гаран наһатай дундахан шадалтай нэгэ хүнэй һамганай һохор болоходонь, үбгэниинь залуу һамга абажа, хэдэн үхибүүдтэй болоо бэлэй".

Үхибүүтэй болохын тула хоёрдохи һамга абахадань, түрүүшын һамганиинь гал гуламтынгаа, ажабайдалайнгаа талые хараха зүбшөөлөө үгэдэг байгаа бшуу. Бага һамганиинь ехээ "абгай" гэдэг байгаа. Хоёр һамгад хоорондоо хэрүүл гаргадаггүй һэн ха. Хоёрдохи һамга абахандаа, балай ехэ юумэ үгэдэггүй, түрэшые хэдэггүй һэн ха.

Иимэ һонин ёһо заншалнууд буряад арадтамнай байгаа бшуу.

Цырегма САМПИЛОВА.

Угсаата арадаймнай угай баялиг

ҮЛГЭРНҮҮДЭЭ БҮ МАРТАЯ!

Буряад арадай үлгэрнүүд эхирэд-булагадай, үнгын голлой, хори-буряадай гээд илгардаг гэжэ бэшэ хэмди. Мүнөө сагта эдэ бүлгэмүүд соо хори буряадай үлгэрнүүд эгээл багаар үзэгдэн, найнаар хадагалагдан үлөөгүй гэжэ хэлэхээр.

17-дохи зуун жэлэй һүүл багаар, буряад арадай айл нютагуудаар буддын шажанай нэбтэржэ захалһанай удаа, арадай үлгэрнүүд ехээр газашалуулдаг болоһон байгаа гэжэ эрдэмтэд бэшэ нэ. Эрдэмтэн Александр Соколов ламанарнууд үлгэр түүрээхэн хүнүүдые хашадаг, үлгэр шагнаһан, тэрээгээр һонирходог хүнүүдые ехээр айлгажа, үлгэрэй хүгжэлтэ болон арад соо таралганда ехэ хашалан оруулаа гэжэ бэшэһэн юм.

Хори буряадуудай үлгэр эгээн түрүүн түүхэсэн Вандан Юмсунов 1870 ондо бэшэжэ абаһан юм гэжэ, эрдэмтэн Гуржаб Ринчинов шэнжэлгын ажал соогоо бэшэһэн. "Эрбэд соохор моритой Эреэлдэй Богдо хан" гэжэ В. Юмсуновай найруулһан үлгэрэе 1962 ондо эрдэмтэн Цырен-Анчик Дугар-Нимаев хэблэлдэ бэлдэжэ, "Байгал" сэтгүүлдэ гаргаа.

Хори буряадуудай үлгэр ба онтохонуудаар эрдэмтэн Григорий Потанин ехэ һонирходог, бэшэн абаха гэжэ оролдодог байһан юм. Агын үлгэршэнһээ "Болод хуурай" гэжэ үлгэр бэшэжэ, 19-дэхи зуун жэлэй эсэстэ "Очерки Северо-Западной Монголии" гэхэн сэтгүүл соо ород хэлэн дээрэ гаргаа.

1913-1914 онуудаар эрдэмтэн Андрей Руднев "Хори буряадуудай хэлэн" гэжэ ажаалаараа сууда гараа. Эрдэмтэн хори буряадуудай хэлэ, хэлэнэй аялга шэнжэлдэг байһан юм. "Лодой мэргэн", "Шоролтор мэргэн", "Үбгэн Жибжэн" гэжэ үлгэрнүүдые оршуулаад, шэнжэлгын ном соогоо ород ба буряад хэлэн дээрэ хэблэлдэ табиһан байна. Эрдэмтэн эдэ бусад үлгэрнүүдые, тэдэнэй хажуугаар хорёод гаран буряад онтохонуудые Галан Ниндаков гэжэ 14 наһатай хүбүүнһээ бэшэжэ абаа нэн. Тэрэ ехэ нүбэлгэн, хурса ухаатай, Хэжэнгын баян айл хубууе Санкт-Петербург хото нургуулида нургахаяа хамба лама Агван Доржиев абаашанай байгаа. Галан Ниндаков эрдэмтэн болоод, Монголд хүдэлжэ байхадаа, 1938 оной хамалганда ороод, хосорһон түүхэтэй.

Цыбен Жамсарано, суутай эрдэмтэн, хэнһээше ехээр хори-буряадуудай үлгэр суглуулаа. 1908 ондо жаран дүрбэ наһатай Базар Галдановһаа "Мэньелтэ Мэргэн", "Хэдэр Мэргэн", "Саазуунай хубуун", "Долоолин луугаа басаган", "Намуунай хубуун", "Жибжэлтэ Мэргэн", «Түмэр Болдор», «Хан Хашагта Мэргэн», «Шулуун Болдор» гэжэ үлгэрнүүдые бэшэ. Эдэ үлгэрнүүд бултадаа Санкт-Петербург хотодо Зүүн зүгэй дээдэ нургуулин

Ч.Шонхоров. Абай Гэсэр.

архивта хадагалагдаатай байдаг юм. 1984-1988 онуудта "Мэньелтэ Мэргэн", "Хэдэр Мэргэн" гэжэ үлгэрнүүд хэблэлдэ ороо. Онон голой эрьээр ажаһуудаг хамнигадай үлгэрнүүдые Акша тосхойой Ампрун үлгэршэнһээ бэшэһэн байна. Тэдэниие нэрлэбэл, "Алтаанай эзэн", "Болоодор эзэн", "Бужилту түшэмэл", "Бодхон Харалдай", "Үнчэн ганца хуу", "Цохондой Мэргэн". Эдэ үлгэрнүүдые 1984 ондо эрдэмтэн Дашина Дамдинов ород хэлэндэ оршуулаад, хэблэлдэ бэлдэжэ гаргаа.

Цыбен Жамсараногий шэнжэлгын хори-буряад үлгэрнүүдтэ шуһаар үһөө абалган, засаг буялалдаан ехээр харуулагдаһан байна. Эхирэд-булагадуудай үлгэрнүүд соо тэнгэрийн бурхадһаа хайра, туһа эригдэнэ, харин хори-буряадуудай үлгэрнүүд соо тэнгэрийн бурхадтай тэмсээн харуулагдана. Эхирэд-булагад үлгэрнүүд соо шуһала герой юрын хүнэй наһа наһална, харин хори-буряадуудай үлгэрнүүдэй герой арбаад мянган жэл ажаһууна.

1907, 1914, 1918 онуудаар эрдэмтэн Базар Барадин агын буряадуудай үлгэрнүүдые, тэрэ тоодо Намсарайн Аюрзана үлгэршэнһээ "Хан Хашагта Мэргэн", "Наян юһэтэй Наянтай Мэргэн" гэхэ мэтэ үлгэрнүүдые бэшэжэ абаа. Агууехэ хубисхалай һүүлээр үлгэр түүхэ суглуулгын ажал бүри ехээр хэгдэжэ захалаа. Эрдэмтэдэй хажуугаар уран зохиолшод, нургуулин багшанар арадай аман зохиолой дээжэ суглуулгада ехэ хубитаяа оруулаа. Тэдэниие нэрлэбэл: Х.Н. Намсараев, А.И. Шадаев, К.В. Багинов, К.А. Хадаханэ, С.П. Балдаев, Г.Д. Санжеев.

1924 ондо эрдэмтэн Гарма Санжеев Ахын аймагай хүнүүдһээ "Богдо Хүбшэ Мэргэн", "Эрэ Согто Мэргэн", "Харагүй хаан тухай түүхэ" гээд ехэ һонин үлгэрнүүдые бэшэжэ абаа бэлэй.

1934 ондо ород эрдэмтэн Николай Поппе "Баян Доржын хубуун Баатар Шоно Галдан", "Улаан Нюдэн Буйдан" гэжэ үлгэрнүүдые хэблэлдэ гаргаа. Уран зохиолшон Хоца Намсараев Хелгын районой үлгэршэн Цыбек

Батувһаа "Сагадай Мэргэн ба Ногоодой сэсэн басаган" гэжэ үлгэр бэшэжэ абаа, Хэжэнгын Ц. Зодбоевһоо "Харалтар хаан" үлгэр бэшэжэ абаад, баһал хэблэлдэ гараа нэн.

1937 ондо эрдэмтэн А.Д. Алексеев Хориин, Яруунын аймагуудаар ябажа, үлгэрнүүдые суглуулаа. Эрдэмтэн А.Н. Степанов 40-өөд онуудаар Бэшүүрэй, Сэлэнгын аймагуудаар ябажа, баһал хэдэн үлгэр бэшэһэн юм.

1961 ондо эрдэмтэн Пурбо Балданжапов Галсанжамса Тыхеев гэжэ хүнһээ Ононой саагуур ажаһуудаг буряадуудай үлгэрнүүдые бэшэ.

1938 ондо уран зохиолшон Ц. Дон "Эрэ ганса Жэбжэлтэ" гэжэ үлгэр хэблэлдэ гарһан юм.

Мэдээшэ поэт Г. Дашабылов "Суутайн сагаан хулагшан" гэжэ үлгэр балшар наһандаа үлгэршэн Ц. Зодбоевһоо дууладаг байһан юм. Тиймэһээ хэдэн олон жэл болоод, тэрэниие наһанһаа абажа бэшээд, хэблэлдэ табиһан байна.

Олон жэлэй туршада буряад эрдэмтэд хори-буряадай олохон үлгэрнүүдые бэшэжэ абаа, шэнжэлээ. Тэдэниие нэрлэбэл, Г.О. Туденов, Ц.А. Дугар-Нимаев, В.Ш. Гунгаров, С.С. Бардаханова, Д.Д. Гомбоин, Б.Д. Баяртуев, М.Н. Намжилова болон бусад эрдэмтэд.

1950-онуудаар суутай эрдэмтэн Алексей Уланов буряадуудай үлгэрнүүдые шудалжа, хори-буряадуудай, баруун буряадуудай үлгэрнүүдые бүхэ талаарнь зэргэсүүлэн, эрдэм шүүмжэлгын ажал ехээр ябуулаа. Хори буряадай үлгэрнүүд соо мал ажал эрхилжэ захалһан үе саг һайн харуулһан гэжэ тэмдэглээ.

Мэдээжэ эрдэмтэн Надежда Шаракшинова баһал зэргэсүүлгын ажал ехээр ябуулаад, хори-буряадуудай үлгэрнүүдтэ феодальна Монголой, буддын шажанай нүлөө ехээр ороһон байна гэжэ тэмдэглээ.

Үлгэрнүүд дээрэһээ түүхэтэ ушарнууд гаража ерэдэг. Жэшэнь, эрдэмтэн Дашинама Дугаров сартуул яһанай А.Н. Степановһаа "Үнчэн Жагар Богдо хан", "Ренчин богдо Джангаргай хан" гэжэ ехэ

һонирхолтой үлгэрнүүдые бэшэн шэнжэлээ. Эрдэмтэнэй тэмдэглэлээр, эдэ үлгэрнүүд монгол улашаа һалан хэлтэрээд, баруун зүг руу нүүһэн ойрод-хальмагуудай Джангар үлгэртэй дүтэ түрэл болоно.

Үлгэрнүүд соо эхэнэр геройнууд ямар байнаб, ямар һуури эзэлнэб гэжэ эрдэмтэн Е.Н. Кузьмина үзэһэн байна. «Женские образы в героическом эпосе бурятского народа» гэжэ ном соогоо эрдэмтэн хори-буряадай хоёр үлгэрэй удха шэнжэлээд, баатарлиг үлгэрнүүдэй байн байтараа онтохон тээшээ хубилан, бага боложо байһые тэмдэглээ.

ШЭДИТЭ ТҮҮРЭЭЛГЭ

Буряад үлгэрнүүдэй аялга эрдэмтэн Дашинама Дугаров шэнжэлһэн байна. Г.Е. Спасскийн, А.Д. Рудневай, Ц. Жамсараногий, Г.О. Туденовэй суглуулбаринууд соо хори-буряадуудай, баруун буряадуудай үлгэрэй аялга зэргэсүүлһэн байна. Буряад үлгэрэй үзэсхэлэнтэй, эгээн гайхамшагтай хуби хадаа – түүрээлгэ гэжэ эрдэмтэн тэмдэглэһэн байна. Түүрээлгэ миин гоё үгүүлэл бэшэ, харин урда сагай бөө шажанай дурдалгаһаа ерэһэн гэжэ тэрэ тэмдэглээ. Үнэхөөрөө, үлгэршэн миин байжа байтараа үлгэр түүрээжэ захалдаг бэшэ, зориута тааруу саг оложо, хүлгөөтэ үдэрэй дүүрэһэн хойно, үдэшэндөө, һүниндөө хөөрэдэг бэлэй.

Урайхани,

**урайхани орхиһоноо
Уриһанда тоотой болоё,
Урайханһаа**

**асарһан үлгэрөө
Хэлэнһэндэ тоотой**

**болоё!
Урда байһан мүшэдэй
Унтарсарнь хэлэхэдэ**

**яалай,
Ойро һуһан нүхэдэй
Унтасарнь хэлэхэдэ**

яалай! –
гээд, буряад арадай агуу-ехэ үлгэр "Абай-Гэсэр хаан" захална.

Эрдэмтэн Цыбен Жамсарано түүхэшэ, үлгэршэ хүнүүд ехэнхидэ ороо зантай, түбһэн хүндэ үлгэрөө хөөрөжэ үгэдэггүй хүнүүд байһан юм гэжэ өөрынгөө һанамжанууд соо бэшэһэн байна. Үлгэр хөөрэхэдөө,

ондоо, нарин байдалда ороод, дурдажа, шэбшэжэ, уйлажа, магтажа, баатарнуудаа үрөөн байжа, дайсадын хараан байжа, эршэмтэй аймшагтайгаар хөөрэдэг байһан юм.

**Шагаабартай,
шагаабартай**

**турада бэлэй.
Шагнахаар, шагнахаар**

**үлигэри татха бэлэй.
Шагнажа һуһан**

**нүхишандаа
Дуурялсарин хэлэхү**

**яалай!
Абдар юе неэжи-даа**

**Арбан эзбэйе нэргээхү
яалай!**

**Арбан хаанай бэлэй лэ,
Ажалха дээжын хэлэхү**

яалай! –

гээд "Аламжа Мэргэн" үлгэрэй эхин уншаһаар байхадаа, эзэлүүдгүй үгын хүгжэмдэ шагнаархан, саашаа юун болохонь ааб, ямар үлгэрэй дайдын үүдэн нэгдэхэнь ааб гэжэ һанажа һуухаар лэ.

Эрдэмтэн М.Н. Намжилова "Хориин үлгэрнүүд" гэжэ ажал соогоо үлгэрэй түүрээлгэ хадаа анхандаа баатарлиг героинуудай гайхамшагтай ябадал магтажа түүрээхэн байгаад, ошон ошон, үлгэрэй бүхэ персонажуудай үгэдэ орожо, гоёолтын удхатай болоно гэжэ тэмдэглээ.

Алтанжоо нэхинжоо!

**Алтан дээрээ нэхинжоо!
һай хаража ерээ һаань,
Алтан дээрээ нэхинжоо!
Зөөлэн бороо орохо,
Алтан дээрээ**

**нэхинжоо!
Сагаан үүлэн дэлгэрхэ,
Алтанжоо нэхинжоо!**

**Муу һанажа ерээ һаань,
Алтан дээрээ нэхинжоо!
Шэрүүн бороо орохо,
Алтан дээрээ**

**нэхинжоо!
Хара үүлэн гараха,
Алтан дээрээ нэхинжоо!**

**Харбайлдажа
монсогойрхо,
Алтан дээрээ**

**нэхинжоо!
Буудал залин бууха,
Алтан дээрээ**

нэхинжоо! –

гээд "Хэдэр Мэргэн" үлгэрэй ганса эхиндэ бэшэ, харин бүхэ хубидань ороод байна. Тиймэһээ нэгэ талаар, удхыень ойлгохонь хүндэшгээд, нүгөө талаар эзэлүүдгүй үгын шэдидэ абтан, дуунай хүгжэмдэ ороһон мэтэ дурдалсан, дабтан байхаар юм.

Түрэл арадаймнай гайхамшагта үлгэрнүүд архивууд соо дараатай байха бэшэ, хэзээ нэгэтэ бултадаа хэблэлдэ гаража, һонирхохо, шэнжэлхэ, ойлгохо олон уншагшадтай болоһой даа гэжэ үнэн зүрхэнһөө һанахаар.

**Үлгэрнүүд соомнай
арадаймнай гол һанаан,
нангин хүнэһэнэй хүсэн.
Буряад хэлээ хэзээдэ-
үшэ мартангүй, залуу
үгэтэмнай хэзээ нэгэтэ
арадайнгаа аман үгын
дээжэдэ хүртэхэ аргатай
байһай даа гэжэ зальбаран
мүргэжэ байхаар байна даа.**

Баира БАЛЪБУРОВА.

Шираб-Сэнгэ БАДЛУЕВАЙ түрэнхөөр 90 жэлэй ойдо

“ШАМҢАА ЁУРГААЛ АБАНАБ, ТАЛЫН ГОРХОН”...

Дээдэ үеын буряад уран зохёолшодой нэгэн Шираб-Сэнгэ Бадлуевич БАДЛУЕВ Агын Буряадай автономито тойрогой Зугаалайн Баруун-Шэбьеэ нютагта түрэнх юм. Агын дунда хургуули дүүргэнээр, Улаан Армида татагдаад, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай зүүн зүгэй фронтдо болоһон байлдаануудта хабадалсаһан габьяатай.

Ерээдүй уран зохёолшо дайнай хүүлээр шахтёроор, модо отологшоор, эхин классуудай багшаар хүдэлөө, ажабайдалай бодото хургуули гараа бшуу.

Ш-С.Б.Бадлуевай намтарта “Буряад үнэндэ” хүдэлхэн хуудаһан онсо һуури эзэлдэг. 1956 ондо редакцида хүдэлжэ эхилээд, журналистын, уран зохёолшын бэлигээ мүлин, хүсэл зоригоо шангадхан, томожон ургаа. 1960 ондо “Жаргалтай хүн” гэжэ расказуудай түрүүшынгээ номые нара харуулаа. Гэбэшье 1961 ондо онсо үйлэ ушар болоһон юм. Энэ ушар тухай БГУ-гай профессор, педагогикын эрдэмэй доктор Д.Д.Ошоров «Багшын нэрэ мүнхэ» гэжэ ном соогоо иигэжэ дурсана:

...“Буряад үнэн” газетын литературна сотруднигаар хүдэлжэ байха үедэм (1961 он), Лениней нэрэмжэтэ үйлсэдэ оршодог нэгэ дабхар модон байшангыемнай “газарай хүдэлхэндэл” доһолгожо, “бомбодол” тээрбэ. Ямар тиимэ аймшагтай юмэн болоо нэм? Баян дүй дүршэлтэй, хурдан ухаатай журналист Шираб-Сэнгэ Бадлуев бүхы аймагуудаар ябахандаа, уншагдай ханамжа, дурадхалнуудые суглуулжа, тэдэнэй үндэнээр, КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь Н.С.Хрущёвто аяр зугаад хуудаһан дээрэ тусхай хандалга гомдолго бэшэһэн байгаа.

Шираб-Сэнгэ Бадлуевичтай эрдэм хуралсалай болон соёлой таһагта хамта ажаллажа байхадаа, уран зохёолшо Ким Ильинтэй унаган нүхэд болоһон байгаабуди. Тиимэ ушарһаа нүхэрнай тэрэ бэшэгээ бидэ хоёрто

уншуулһан юм. Бидэ бүхы дурадхалнуудые нь зубшөөгөөд, бэшэгтэнэ гараа табилсаха дуратай байһанаа хэлэбэбди. Нүхэрнай иигэжэ харюусаа нэн:

- Энэ бэшэгни Хрущевой гарта заяандаашье орохогүй, гэдэргээ обкомой ноёдто бусаагдаха. Минии ханамжанууд найшаагдахагүй бшуу, намайетнай олиггүй шангаар зэмэлжэ, ажалһаамни гаргаад, сүлэлгэдэ ябуулха гү, али түрмэдэ нуулгахадаа болохо. Таа намһаа залуу байнат, харгыетнай хаажа болохогүй. Гараа бү табигыт!

Бэшэгээ почтоор ябуулангүй, Москвада ошоһон найдалтай нэгэ нүхэрөө ЦК-да оруулжа үгэхыень гуйһан байна. Үнөөхи бэшэгынь Буряадай обкомдо удангүй ерээжэ, “Буряад үнэндэмнай” обкомой секретарь Д.Д.Лубсановой хүтэлбэри доро нээмэл партийна суглаан болобо. Суглаанай баталан абаһан хэрзэгы хатуу тогтоол иимэ нэн:

“Журналист Бадлуев Ш-С.Б. Коммунист партиин национальна политике үндэнхөөрнэ буруушаһан ябадал гаргаа;

Журналистын нэрэ бузарлуулһан хүн КПСС-эй Буряадай обкомой орган – “Буряад үнэндэ” нэгэшье үдэр ажаллаха эрхэгүй, тиимэнэ Бадлуевые мүнөөдэртэнэ ажалһаа гаргаха;

Ш-С.Бадлуевые Улаан-Үдэдэ ямаршье ажалда хүдэлхэ эрхэгүй болгохо...” Шираб-Сэнгэ Бадлуев бэшэг соогоо редакциин байдалые, республикынсье ажабайдалые гүнзэгыгөөр шүүмжэлжэ үзөөд, иимэ дурадхалнуудые оруулһан байгаа:

“Буряад үнэн” газетые партиин обкомой мэдэлһээ болуулаад, соёлой министрствын гү, али Уран зохёолшодой холбооной орган болгохо. Партиин обкомой цензура доро байгаа газетэдэ хүнүүд ханал бодолоо дуран соогоо бэшэхээ зүрхэлнэгүй, коммунистуудыше маргадаг.

“Үнэнэй” дүрбэн хуудаһанай хоёрыень ород хэлэнхээ оршуулһан материалнууд сохом эзэлдэг. Хүдөө бу-

ряад нютагуудта эдэ материалнуудые хэншье уншадаггүй, тэдэниие хэблэхые болуулха.

Зүүн зүгэй арадууд (тэдэнэй тоодо буряадууд) мянгаад гаран жэл соо Сагаалгание хайндэрлэдэг заншалтай байгаа. Сагаалгание бурхан шажанай хайндэр гэжэ 1930-аад онуудта нэрлээд, хорюултай болгоһон. Монголой болон манай эрдэмтэдэй шэнжэлгэнүүд Сагаалгание ёһотой арадай хайндэр гэжэ гэршэлһэн байдаг. Ушар тиимэнэ Сагаалгание буряад зондо бусааха шухала!

Буряад дасануудта революциин урда тээ хэдэн мянган ламанар шажан мүргэлэй алба хэдэг байһан. Дасанууд хаагдаад, лама хубарагууд хаагдаһан гү, али сүлэлгэдэ ябуулагдаһан юм. 1943 ондо Ивалга хууринда дуган баригдажа, хүзэгтэйшүүл мүргэл хэдэг болоһон байгаа. 500-600 модо холо оршодог аймагуудһаа үбгэд, хүгшэд зобохо, тулижа байгаад, Ивалгын дасанда хүрээг ерээдэг. Холын аймагуудай хүн зоной нютаг дээрээ дасан барюулха асуудал табихадань, республикын хүтэлбэри анхарнагүй. Хүндэтэ Никита Сергеевич, аймаг бүхэндэ дасан бии болгохо тухай арад зоной гуйлтада анхаралаа табижа, туһаламжа хүргыт гэжэ гуйнаб. Хубарагуудые бэлдэхэ, Буддын шажанай хургуулинуудые эмхидхэхэ асуудал баһа гарана”.

Буряад хэлэ хүгжөөхэ амин шухала удхатай, мүн хүзэгтэйшүүлэй эрхэ хамгаалха талаар, арадай хайндэр Сагаалгание бусааха тухай тон хэрэгтэй асуудалнуудые аяр 50 гаран жэлэй саана табиһан журналист, уран зохёолшо Шираб-Сэнгэ Бадлуев (1924-1985) түрэл арадынгаа түүхэдэ хайхан мүр сараа үлөөгөө. “Сэбэр ба сагад” (1963), “Түрэнхэн үдэр” (1965), “Сагаан тала”, “Жаргалтайш даа, Сэдэлмаа” (1970) гэжэ туужануудай суглуулбаринуудай, мүн “Хүнэй шарай”, “Түхэрэн жэл” гэнэн романуудай автор юм. Ш-С.Бадлуев шог ёгто расказуудые бэшэдэг байгаа. “Сад дүрөө” (1980) гэжэ номынь, мүн “Хан-

дамаа”, “Ярууна”, “Намар” дуунуудынь хайнаар угтагдаа, зоной дунда мэдэжэ болоо нэн. Дүрбэн мүртэй, тодо хурса удхатай шүлэгүүдынь анхарал татана. Ажабайдалай, байгаалиин эгээлэй юрын үзэгдэлнүүд зохёолшын гуурһан доро тон гүнзэги удхатай образ болон тодорхо юм. Жэшэнь, “Үүлэн” гэнэн шүлэг:

ҮҮЛЭН

Залхуу, зайгуулш хаань,

үүлэндэ

Задараагүй зали бии, мэдэ:

Ангаһан дайдые абархын

тулада

Аадарлан дуһалхаһаань

айдаггүй юрэдөө.

Хүнүүдэй хоорондохы харилсаануудые хүүргэтэй жэшэнэ:

ХҮҮРГЭНҮҮД

Үе наһандаа амархые үзөөгүй

хүүргэнүүд

Үмхирөөдш, үйрээжэ бутаржа

байдаг аал?

Хоёр зүрхэ холбоһон

хүүргэнүүд юундэ теэд

Ходо хандарнаб?

Холбоонь мүнхэ бэшэ хаал?

Зохёолнууд соогоо тэрэ үеын байдалай үргэн ехэ оршоние үнэншэмэ тодорхойгоор, арадай хэлээр харуулжа шадаа. Уян баян хэлэниинь прозаическа зохёолнууд соонь заримдаа шүлэглэмэй маягтай болодог нэн. Уран зохёолшын ажалда ямарар хандадагынь “Талын горхон” гэжэ шүлэг сооһоо элирнэ:

Шамһаа хургаал абанаб,

талын горхон:

Шашаад гүйнгүй,

хөөһэ буурангүй урданаһ,

Хобоо эрьһеһэнь хадуурнагүйш

ондоодо гойрхон,

Холын далайе хододоо

хараад дабшанаһ!

Талын горхондол, дамай нэтэрүүгээр урагшаа дабхижа, буряад баян хэлэнэй оёоргүй уута хэшгһээ уншагшадтаа хүртээжэ, сагаан хайхан сэдхэлэйнгээ халуун ульһые арадтаа зориулһан габьяатай.

Түяна САМБЯЛОВА.

Шираб-Сэнгэ БАДЛУЕВ

УЙДХАР

Эдуард Маргаевай нюдэниинь уб улаан, хоёр зубхынь шал нойтон - хүн зонһоо нюусаханаар уйлаһан янзатай хэдэн үдэр ябаа. «Эхэ, эсэгээ, аха, дүүгээ үхэлэй оршолондо алдаа бэшэ аад, юундэ иитэрээ уйдхар, гасаланда дарагдаа юм?»», «Али нёлбоһо гоожуулдаг нюдэней үбшэндэ хүртөө юм гү?»», «Аяр хорин табатай эрэ хүнһөө юундэ уйлаабы гэжэ асууха гүш?»». Хамта ажалладаг нүхэдынь, наһажаал хүнүүдыше ушар удхыень ойлгожо ядабашье, үлүү үгэ дуугаржа, хүндүүлхэй сэдхэлыень тамалхаяа айгаад, бултадаа дуугай ябадаг байба.

Маргаевай эгээл дүтын нүхэр хадаа уйламхай болоһон ушар шалтагааниинь уудалха хүн би болобоб.

- Эдик, яагаабши? Юундэ ходо уруу дуруу, уйдхартай ябанаһ?

Тиигэжэ асуухатайм адли Эдуардын томо хара нюдэнүүдһээ улаан тобшонууд мухарилдан урилдажа, үргэн сээжынгээ хүбхэлзэтэр хугшаран уйлажа, мантан альганайнгаа араар нюураа нуутайтар аршаад халабагүй.

- Августын арбан табанда нагасамни наһа барашоо. Эхэ, эсэгһээ, аха, дүүһээ үлүүгээр ханадаг нагасамни!

- Яахабши даа, Эдик. Нарта юртэмсын жама ёһо иимэ. Уйлажа, хайлажа, үхэлэй урда орохогүйбди, - гэжэ сэсэрхэбэб. - Ехээр сэдхэлээ бү тамала, мартагдана бээ...

- Үгы даа, үбгэртэрөө мартахагүйб!

- Юундэ «үбгэртэрөө» гэнэш?

- Жара, дала хүрэхэдэм, намда шэнэ моодын ямаршье хубсаһан хэрэггүй болохо лэ!

- Юүгээ хэлэнэш, ойлгоногүйб?

- Нагасамни гадар хубсаһанай баазын директор байгаа юм лэ. Мүнөө хэншье намда джинсовэ костюм, үндэр һуеытэй туфли, булгайр дэгэл үгэхээ болёо лэ! Халаг даа, халагни! Хайран нагасамни, ядахын сагта намдаа үшөө арбан жэлдэ үмдэхэ хубсаһыем үгөөд ошохоёо яагаабши даа! - гээд лэ, Эдуард Маргаев үглуу уруу шургаад, ухаангүй гэмшэлтэйгээр уйлажа, шашхажа мэдэбэ гээшэ.

ТӨӨРИГДЭН ТҮДЭБ

Һүүлэй үедэ Түдэб хамгандаа нилээд даамайгаар гомдодог болоо юм. Олон дабхар гэрнүүдые хабсаргаха мэргэжэлтэй тэрэ барилгашанай яһала бамбагар мүнгэ барюулдаг байхаданьшье, асарһан хара хүлһыень хамганиинь ходо шамарладаг, дутагдал ядарал олоод лэ, ута унжагар гэмэрээ гаргадаг байгаа. Хэды дурая гутабашье, тэсэхые тэсээд лэ ябадаг Түдэб гэртээ ерэхээ болишобо. Сэбэршэг шарайдаа, жэрбэгэр бээдэ найдашаһан хамганиинь: “Намһаа холо хайшаа харайхань нэм!” - гэжэ ханаад, томоотой юмэн хүлээхэдэньшье, Түдэб хахад нара соо үзэгдэбэгүй. Барилгын газартань ошожо, бээдэрхэ гэхэдээ, олоһон олзыень лэ бажуухаһаа ондоо хүсэлгүй тэрэ хамган энэ нүхэрэйнгөө алишье участогта, ямаршье бригадада хүдэлмэри хэдэгыень мэдэхэгүй байхадаа, милицидэ мэдүүлхэ баатай болобо.

- Түдэб Шараров, минии үбгэн үгы болошоо. Оложо үгыт, туһалыт!

Участогай милиционер гайхан татаад:

- Үбгэнэйнгөө үгы болошоһон ушарые эхинһэнь эхилээд, эсэстэнэ хүрэтэр хөөрөжэ үгөөд, һүүлээрнэ мэдүүлгэ бэшэхэ болошоо юм? - гэжэ асууба.

- Арбан таба хоноод байна.

- Юундэ аяр хахад нара үнгэрһэн хойно милицидэ мэдүүлхэ болоо хүмта?

- Мүнөөдэр салингаа абаха үдэрын лэ!

Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ Хэжэнгын дунда хургуулиин 100 жэлэй ойдо

Олон сая хүүгэдэй Оюун ухаа дэгжүүлһэн, Үргэн дэлюун дайдаа эрдэмэй элшээр

нигүүлһэн

Хэжэнгымнай хургуули Хэтэ мүнхэдөө оршотугай.

Зуун жэлэйн баярта Зугаа дэлгэн жаргахал. Азатай эжынэр, баабайнар Айдар наһаяа дурсахал.

Найдал омог хүбүүдэй, Нара татама басагадай Ажалайн үндэр дүршэлһөө

Алдар солынь дуудуулһан. Одо заяата хургуулиимнай Үлзы хутаг оршотугай.

Зуун жэлэйн баярта Зугаа дэлгэн жаргахал. Азатай эжынэр, баабайнар Айдар наһаяа дурсахал.

Түрэл нютагайнгаа түүхэдэ Алтан хубитаяа оруулһан, Золой дурдам харгы руу Зоноо мэргэн залаһан Буян түгэс хургуулимнай Буряад орондоо мандатугай.

Зуун жэлэйн баярта Зугаа дэлгэн жаргахал. Азатай эжынэр, баабайнар Айдар наһаяа дурсахал.

Нина БУДОЖАЛОВА.

Хэжэнгын аймаг, Могсохон.

Хүн ба үе саг

ХЭЗЭЭДЭШЬЕ МАРТАГДАХАГҮЙ

Буда Гатапович МОНТОНТОНОВ нэрэ Баргажанай аймагай Баянгол хууринай түүхэдэ аржагар үзэгүүдээр бэшгэдэнхэй. Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнда хабаадажа ерэнэнэй удаа 30 жэл соо түрэл колхоздоо эсэшэ сусашагүйгөөр ажаллаһан байна: түрүүшээр ветеринарна врачар, колхозой түрүүлэгшын орлогшоор, түрүүлэгшээр ажаллаһан габьяатай.

Буда Гатапович өөрынгөө үнэн сэхэ ажалар хүн зондоо ехэ хүндэтэй болоһон юм. Карл Марксын нэрэмжэтэ колхоз тэрэ үедэ республика соогоо мэдээжэ ажахы байгаа. 30 мянга гаран хонин, хэдэн зуугаад адуун хүрэг, хэдэн зуун толгой үхэр малай тоотой бэлэй. Колхозой эды ехэ амжалта туйлахадань, Б.Г. Монтоновой нургаал заабари, зүбшэл, мэргэжэл ехэ нүлөө үзүүлһэн түүхэтэй. Колхозой үйлдбэришье найнаар хүтэлбэрилэн ударидаһанай түлөө 1959 ондо Ленинэй орденээр шагнагдаһан юм.

Долоон класс дүүргээд, Буряад-Монголой мал ажахын техникум дүүргэбэ. 1939 ондо Буряад-Монголой зооветери-

нарна институтдай ветеринарна факультетдэ хураһан.

ЭРЭЛХЭГ СЭРЭГШЭ

1942 ондо Совет Армида алба хэхээр абтаһан бэлэй. 1942 онһоо Забайкалийн сэрэгэй округой сэрэгшэн байгаа. Баруун-Урда фронтын артиллерийн батареинэ хэлхээ холбоошоноор алба хээ. Тиихэдэ Воронеж, Харьков, Донецк, Днепрпетровск областьнуудые дайсанай эзэмдэлгэнэ сүлөөлэлсэһэн юм. Украина болон Молдави, Венгри сүлөөлхэ дайн сэрэгтэ хабаадаа. Б.П.Монтоновой олон медальнуудаар, Улаан Одоной орденээр шагнагдаһанин дайшалхы замыень гэршэлэн харуулна. 1945 оной декабрь нарада Совет Армиһаа табигдажа ерэнээр, 1946 онһоо Баргажанай аймзамотделэй ахалагша зоотехнигээр томилогдоо хэн.

ХҮДӨӨ НЮТАГАА ҮРГЭН ГАБЬЯАТАЙ

1947 ондо түрэл колхозойнгоо зоотехнигээр ажаллажа эхилээ. Тэрэ үеэр хүдөө ажахын институтда хуража эхилээд, тэрэнэ эрхимээр дүүргээд, хүдөө ажахыда амжалтануудые туйлахын түлөө

бүхы үйлдбэриее эрдэм ухаанай үндэһөөр эрхилхэ гэнэн зорилго урдаа табиһан байгаа. Хүдөө ажахын продукци үйлдбэрилгэ 2-3 дахин ехэ болоһон гээшэ. Олон жэлдэ эрхимээр ажаллаһанайнгаа түлөө "РСФСР-эй габьяата ветеринарна врач" гэнэн нэрэ зэргэдэ хүртөө хэн. Буда Гатапович хүн бүхэндэ хүндэмүүшээр хандадаг, хэнэн ажалаараа найрхандаггүй, номгон даруу зантай, ухамайша байһан хадаа хүн зондоо ехэ хүндэтэй байгаа ха юм. Наһанай нүхэр Елизавета Нанзановнатаяа хамта 8 басагадые хүл дээрнэ табижа, эрдэм судартай болгоһон байна. Олон аша гушанартай, тэдэнэйн дунда багшанар, экономистнууд, врачууд бии.

Б.Г.Монтоев автомашинаар ябатараа, гэнтэ усалда ороод, наһа бараһан юм. Ямаршье сагта тэрэнэй хэнэн, бүтээһэн ажал олон жэлнүүдтэ холын мүшэн шэнгээр ханагдаха, харагдаха байна бшуу.

Буда Гатапович Монтоновой өөрынгөө гараар бэшэһэн нэгэ заахан хэнэг уншагшадай анхаралда дурадхахамнай.

"СССР гүрэндэ гитлерове-

цүүдэй Германи харата муухайгаар добтолон ороһон тухай мэдээсэл 1941 оной июниин 22-то, үдэрэй 2 часта дуулаа һэмди. Би тиихэдэ Буряад-Монголой зооветеринарна институтдай 2-дохи курсда хуража байгаа. Манай Правительство иигэжэ мэдээсээ хэн: "Манай хэрэг зүб, дайсан бута сохигдохо, илалта туйлагдаха!" СССР-эй Правительствын мэдээсэл бидэндэ дамжуулба. Германиин фашизм бута һамна сохихо талаар ехэ хүдэлмэри ябуулагдажа эхилбэ. Бидэ, студентнуудые, удааншье болонгүй, зунай амаралтада табья хэн. Бидэ, 3 хүн (нэгэ агроном, нэгэ ветеринар, нэгэ зоотехник), Буряад-Монголой Республикын Наркомземэй даалгабаряар холын холо байдаг Ахын аймаг эльгээгдэбэди. Ахын аймагай түб Орлик хүрэтэр аяар 10 хоног ябажа хүрөө һэмди.

Ахын аймагта 4 хоног болоһон хойно Улаан-Удын городской военкомат бидэниие ерэхэ гэнэн захиралта телеграфаар дамжуулан үргэбэ. Улаан-Үдэ хүрээг эрэхэдэмнай, бэдэниие Шэтын областиин Укурей гэжэ станци руу ябуулба. Тэндэнэ Завво-гой 704-дэхи авиаци-

онно полк байһан байгаа. Удааншье болонгүй, бидэниие тэндэнэ Баруун фронтын мэдэлдэ эльгээгээ хэн. Би тэндэ ошоод, радиозаводто тудаб. Радиостанцида дежурлажа эхилээбди. Самолёдуудай иишэ – тишээ ниидэхые хинан шалгажа байха уялгатай һэмди. Гэбэшье немецкэ самолёдууд манай «урьхад» ородогшьегүй хэн. Сэрэгэй үеын хуряангы мэдээсэлнүүдые абадаг байгаабди. 1942 оной август нарада сэрэгэй захиралта абтажа, 80 сэрэгшэдые дайнай боложо байһан газарта абаашаха тухай хэлэгдэбэ. Тэдэнэй дунда минишье нэрэ, обог бэшээтэй байгаа хэн... Фронт ошохо сэрэгшэдые Шэтын станци руу буулгаад, «Москва-Владивосток» гэнэн пассажирска поезддо хуулгажа табья бэлэй. Тиихэдэ Улаан-Үдэ станцида хүниин 2 сагта хүрээг ерээ һэмди... Тиигэжэ Эхэ ороноо хамгаалхая дайнда, фронт руу ошоо бэлэйб."

Агууехэ Илалта шэрээлсэһэн эрэлхэг сэрэгшэ Буда Гатапович Монтоновой найн хэрэгүүд нютагай зоной дурасхаалда мүнхэ.

Степан ОЧИРОВ.

Буряадай зохёолшодой шэнэ бүтээлнүүднээ

Владимир СЫРЕНОВ

ЕХЭ УҢАМНАЙ УРДАҢААР ЛЭ

Эхиеэ хаанаһаа абааши, Ехэ Уһан? Эршэ ехэтэй ерэнэлши даа, харахадам. Хадын хабшууе һэтэ татан урдаһаар, Халуун аршаангаа халта дайраад гараналши!

Ниловкээ аршаанда үе мүсээ эмшэлхээ Нилээдгүй олон зон ерээжэл байдагынь мэдээтэй. хорьбоёо тулаад, ядуухан ерэнэн зариман Хожомын хүнгэрөөд, "хүлтэй болообди" гэлсэнэл.

Буланайнь горхон баруун хойноһоон ороод лэ, Уһанайшни нэмэхэдэ, урадхалынь ехээр түргэдөө, Хабсагайн эрмэг шудараад, доошоо буухадашни, Хараһаар байтар, хүрэ ехэтэй болошоно.

Бурхан Баабайнгаа урдуур бурьялһан урадхалыешни шагнаархахада, Хэнгэргэдээл адли, хүнды абья үгэнэлши. Хүрээлжэ тойроод, оршон байгаалимнай гоёл даа: Хэлэхын аргагүй үзэсхэлэн байдал харагдана.

Урданиинь, теэд энээгүүр ябахадаа, «Юундэ урдаал юм ааб даа Ехэ Уһан?» гэжэ ханагша нэм. Хуби заяанайм мүнөө дүтэхэн болоод байхада, Хонохын тэрээгүүр агаарнай нэгэн болошоо гү?

"Ехэ Уһан" гээд лэ, элинсэгүүднай эгтээ нэрлээгүй, Энэ нэрын, нээрээ, эрхлүүлжэ хэлэгдээл.

Сагай үнгэрхэ тума уг гарбалынь тодоор Саарһан дээрэ Хойто-Гол тухай бэшгэдээ.

Үгэ бүхэнөө нарилжа, шүлэг бэшэжэ ябаһан,

Дүнзэнэй Лопсон Дэмшээтэнһээ угтай. Басни бэшэдэг Элбэг Манзаровуудһаа тарһан,

Дээдэ Түнхэнөө алдангүй, дуундаа мэргэнээр оруулаа.

Хойто - Голой зон хэлэхын болобол хадаа Урин үгөөр, зөөлэнөөрөө Түнхэн соогоо илгаатай. Алтан Мундаргынгаа хормойдо Ажана найхан түбхинөөд, Ама гарахада заримдаа, Хэнһээшье дээгүүр болошодог.

Улаан - малаан адуу малаа үдхөөд лэ, хуудал байдалаа хураггүй дээшэн бодхоолта.

Бурхан Баабайгаа урдаа баряад мүргэжэ, Буян хэшгээрээ баян тарган хууналта.

Түргэн горходой далайда хүрэхэгүйе мэдээшье наа, Тэдэнэй нэгэниинь Ехэ Уһан болоод урданалши. Эрхүү мүрэндөө мэнэл хүрэхэ шэнээндээ Эрвээ эльбэн урдаһаар байхадаа гоёлши.

"Ехэ Уһан" гээд мүнөө шүлэгөөр дурдан байхадаа, Бүхы ханаагаа табиһан шэнги болооб даа. Хожом хойшоо баян дайда гүүлэжэ, Дээдэ Түнхэнөө нэрын үргөөд ябыт даа.

Уһанайнь арюунда, урасхалынь сарюунда, Доро дохин урмашан байха Хуби заяатай байнабди. Бурханай табилангаар Урдажа ерэнэн Ехэ Уһамнай, Хэтын хэтэдэ хүгжэм дуутай байгыш даа.

Нюрган дээрээ нилээдгүй ашаа тээгээд лэ, Нахигадшье гэнгүй урдажал байхыш харанабди, Эрхүү мүрэндөө шудхажа ерэхэмни гээд лэ, Хойшоошье харангүй хатаргаһаншни найшаалтай!

Эхиеэ Элшэрһэнь абаалши, Ехэ Уһан, мэдэнэб. Урдаха тумаа шэнэ уһаа шэрэнээрши. Урдань, теэд оройдоо анжараагүй байһанаа мүнөө ханаандаа абажа, хэдэн үгэ холбобоб. Намарай ерэмсээр, модоной намаан шарлашаба. Наһатай хүнэй үһэн үлэ мэдэг сайшаба. Байгаалин найханда дуран ехэ хүдэлшэбэ, Байха бэемни бүтүү саагуураа нэргэшэбэ.

Нютагтаа нэрэтэй Намсарай Балданович Манзаевнай Зээниин боложо, Хойто-Голдоо хүндэтэй нэгэниинь үлөөл даа.

Холошье хаягдангүй, Татьяна Сыреновна Сыренова Жоглойтонһоо гарбалтай Хүндэтэй доктор ябадаг лэ. Мэжэдэй Пүрбэ, Сэнгэ Түнхэндөө хүдөө ажахыдаа

Даргаар ябаһаниинь мэдээтэй. Дурдахада саашань түрүү адуушан Ожорой Сэнгэ ордендо хүртэжэ, Россидеа солотой болоол даа. Аримпалай Данзан, Батлаевай үндэр обогтой, түбшэн зантай, Хойто-Голдоо нэрэтэй юм лэ. Гарма Генинович Паданов Ленинэй ордендо хүртэжэ, Эбэртэ малаа үдхэхын талаар суурхаа. Арһа, шүрбэһэ, һамар, һархяаг бэлдэжэ, Улаан Тугай орден абаһан үндэр нэрэтэй Дармын Доржо Сыреновтэнһээ угтай, бэшэ басагадынь Сожилма, Соли, Янчиб, одхон Галинаниинь Сыреновүүд баһа Туран – Хойто-Голдоо нэрэтэй үлөө. Сымбээтэнһээ Санжай, Дэмшээтэнһээ Чингис Түнхэн соогоо түрүү хүбүүн болоод ябана. Монгол ороной баатар Гэлэг баатар Шохоновуудһаа түрэлбэлтэй Хэды ехэ нэрэдэ хүртөө гээшэлтэйб? Хуу бултынь дурдаха болобол, Түнхэндөө Хойто-Голһоо гэхэдэ, нэгэ номдо багтааар бэшэл. Үшөө саашаа хэлэхэдэ, Самариновые дурдаха болобол, Түнхэнөө дээшэн хүгжөөхэ гэнэн сэдхэлтэй. Доодо үе соо Залуушуул мүртөө шалгаржа, Нилээдгүй саашань хэнэн хэрэгыень дамжуулахынь! Нэрэтэй хүнүүд Хойто-Голһоонь үшөө саашаа Наранай тугатай гаража байханы болтогой! 2014 он.

На конкурс «Лучшие люди Бурятии» в номинации «Гуа-сэсэн хатан»

ТА, ЖЕНЩИНА, ЧЬЁ ИМЯ – МАТЬ

Жигмитова Ханда Данзановна, 1949 г.р. (символично, что датой рождения конкурсантки является – 8 марта, Международный женский день), уроженка села Гонда Еравнинского района.

Судьба так распорядилась, что ее родные родители Бальжир Дымбрылов и Дарижап Бадмаевна рано ушли из жизни, и она воспитывалась в семье Нимаева Данзана Нимаевича и Цыреторовой Мыдыгмы Бадмаевны. После окончания школы Ханда Данзановна поступила в Улан-Удэнский электротехникум связи. Получив профессию почтового работника, некоторое время она проработала в Соново-Озерской сберкассе.

С 1969 года проживает в селе Романовка, куда она приехала молодым специалистом почтовой службы. Здесь она встретила своего будущего мужа – Жигмитова Николая Мерхиновича.

Супруги Жигмитовы вместе прожили 37 лет дружной и счастливой жизни, воспитали и подняли на ноги 11 детей. Каждый ребенок был желанным и любимым, каждому дали образование и сегодня это достойные продолжатели фамилии Жигмитовых.

Всю свою жизнь, несмотря на множество хлопот и забот, связанных с воспитанием детей, ведением домашних дел и хозяйства, Ханда Данзановна неизменно работала: сначала контролером в Энергосбыте, чуть позже в Витимской средней школе.

В 1999 году наша героиня ушла на заслуженный отдых, по праву получив звание «Ветерана труда». Сегодня она с особым удовольствием занимается воспитанием 18 внуков.

Но главное призвание Ханды Данзановны – это быть матерью и самоотверженно дарить свою материнскую любовь, внимание и заботу. По

признанию самой героини, нет ответственности больше, чем рождение и воспитание детей.

Мать – это основа семейного счастья, её стержень. Вершина материнства – это Мать-героиня. Всего со времени учреждения ордена «Мать-героиня», а именно с 1944 по 1991 годы (к сожалению, сегодня этот орден отменён) этой почётной наградой и званием было отмечено около полумиллиона женщин России. В числе них есть и Ханда Данзановна, которая награждена также медалями «Материнства» I, II, III степеней.

Жизнь не особо баловала нашу героиню, было в ней много трудностей, невзгод и трагедий: смерть двоих детей в младенчестве, из-за изнурительной болезни ранний уход из жизни мужа, трагическая гибель самого младшего сына (одхона). Но несмотря на это, Ханда Данзановна сохранила жизнелюбие, любовь к жизни, веру в лучшее, сердце ее не обозлилось, не очерствело, а, наоборот, с ещё большей силой стало дарить тепло, ласку и заботу всем, кто ее окружает.

В районе Ханда Данзановна известна многим. Односельчане, коллеги по работе, друзья, соседи, родные и близкие уважают и любят ее за искреннюю доброту, терпение и отзывчивость, за особый свет и тепло, которым она одаривает окружающих, за веселый и неунывающий характер. Она неизменный участник всех мероприятий: от семейных праздников до общественных встреч, собраний. Дважды Ханда Данзановна выступала делегатом от нашего района и представляла матерей Баунта на встречах с президентами Бурятии – Леонидом Потаповым и Вячеславом Наговицыным.

В большой семье Жигмитовых Ханда Данзановна – это самый неза-

менимый и самый любимый человек. «Она как солнышко притягивает и собирает вокруг себя всех нас, поэтому нам в родительском доме всегда тепло, уютно и радостно. Дом мамы никогда не бывает пуст: в любой день у нее всегда шумно и весело, и всегда в доме мамы звучит детский смех. Поэтому все мы – дети, зятья и невестки, внуки, а всех нас ни мало, ни много – 37 человек, стараемся почаще собираться у нее, чтобы еще раз попасть под мамино крыло, под ее ласковый взгляд, услышать ее доброе слово», – говорят дети нашей героини.

Ханда Данзановна – это необычайно скромный человек, она никогда не была высокомерной, никогда не просила помощи, не требовала к себе особого внимания и почета. Наша героиня всегда с уважением относится к каждому человеку. Двери ее дома открыты для всех, кому нужна ее помощь и забота.

Трудно переоценить роль женщины-матери в истории человечества и сегодня, к сожалению, не всякому удаётся достойно нести её. Жизнь сложна: иногда обстоятельства жестоко распоряжаются судьбой человека, есть матери, которые забывают о своём долге и природном призвании. Жигмитова Ханда Данзановна на личном примере показала и доказала, что какие бы трудности не встречались на пути, в какие бы сложные времена мы не жили, а ведь поднимала она своих детей и в лихие 90-е годы, никогда не надо бояться дарить новую человеческую жизнь и до седых волос нести за неё материнскую ответственность перед собой, людьми, страной.

Л.В. МУРЗАКИНА.

Баунтовский эвенкийский район
с. Багдарин.

Награды: медаль «Материнства» I, II, III степеней, орден «Мать-героиня», почётное звание «Ветеран труда», почётная грамота РОО «Женщины Бурятии», именные часы, подаренные первым президентом Бурятии – Л. Потаповым и многие другие благодарственные письма и грамоты.

**Мать! Великое имя земли.
Нет поэтов таких в целом мире,
Чтобы славу воздать ей могли,
На домбре или звонком хучире.
Я хочу лишь, чтоб древний наказ
Чтил, как клятву священную,
каждый:
Всё вернёшь, всё найдёшь
ты не раз,
Не найти только матери дважды!**

Ц. Дондогой.

На конкурс «Лучшие люди Бурятии» в номинации «Гуа-сэсэн хатан»

ПУТЬ УЧИТЕЛЯ

Нанзатова Эржен Патанхановна - кандидат педагогических наук, доцент БРИОП. Главное научное направление Эржен Патанхановны - теория и методика обучения бурятскому языку русскоговорящих школьников.

Эржен Патанхановна снискала широкую известность и уважение педагогической общественности нашей республики как один из авторов серии учебников бурятского языка «Эрдэни».

Путь Эржен Патанхановны от учителя, соискателя, старшего преподавателя, кандидата педагогических наук и доцента Бурятского государственного университета, заведующей лабораторией бурятского языка и литературы Республиканского института кадров управления и образования - свидетельство ее огромной энергии, целеустремленности, творческого отношения к делу, заинтересованности в судьбе бурятского языка, как учебного предмета, стремление к постоянному профессиональному росту.

Эржен Патанхановна - ав-

тор более 70 научных трудов. Доцент Э.П. Нанзатова принимает активное участие в научно-практических конференциях, форумах, симпозиумах, семинарах различных уровней.

Эржен Патанхановна принимала участие в I Всероссийском форуме «Языки народов Российской Федерации - национальное богатство общества и государства» (г. Москва, 2007г.); Международном летнем лагере повы-

шения квалификации работников образования «Диалог культур как фактор сохранения и развития родных языков в мировой цивилизации» (г. Якутск, Республика Саха Якутия, 2009 г.). В ноябре 2008 года в г. Москве в Федеральном институте развития образования прошел II Всероссийский форум «Языки народов Российской Федерации - национальное богатство общества и государства», в котором принимала участие

Э.П. Нанзатова.

В рамках реализации проекта Министерства образования и науки Российской Федерации «Типовая программа общего и начального образования по государственному языкам республик четырех языковых групп (тюркской, финно-угорской, абхазо-адыгейской, монгольской) доцентом Э.П. Нанзатовой была представлена экспериментальная программа по бурятскому языку для I - IV классов во Всероссийском семинаре 6-7 декабря 2008 г. в г. Элисте (Республика Калмыкия).

Эржен Патанхановна является инициатором и организатором проведения республиканского конкурса учителей бурятского языка и литературы «Эрхим багша».

За 2011-2013 год доцентом Нанзатовой рецензированы более 60 учебно-методических материалов, представленных на конкурсе «Эрхим багша- 2007, 2009, 2011, 2013». Эржен Патанхановна является председателем экспертно-профильной группы по аттестации учителей бурятского языка и литературы. Ею постоянно проводится экспертиза портфо-

лио учителей на первую и высшую квалификационную категорию. Доцентом Э.П. Нанзатовой подготовлен отзыв на автореферат диссертации Орловой Е.С. на тему «Методика формирования регионоведческой компетенции учащихся в элективном курсе профильной школы», представленной на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика обучения и воспитания (иностранные языки). Защита диссертации состоялась 30.06.2011 г. в РАО г. Москва. Эржен Патанхановной подготовлены отзывы ведущей организации на диссертационные исследования соискателей.

Деятельность доцента Нанзатовой Э.П. многогранна, она делится с коллегами методическими находками в обучении различным видам речевой деятельности, аспектам языка, в создании и использовании инновационных учебных, учебно-методических пособий.

**Дарима
ЦЫДЕНЖАПОВА,
заслуженный учитель
Бурятии.**

"ГАНДАН" ДАСАНАЙ ЗУРХАЙ

Майн 26, гарагай 2, монгол литын 28, улаагшан таяа, уулада хуудалтай, 7 улаан мэнгэтэй. Энэ үдэр хуулига хэрэгүүд эрхилхэдэ, амгалан байдал ба баялиг элбэгжээхэ, эм бүтээхэдэ, гэр байра барихада, холын харгыда гарахада хайн. Үнэ абалтагүй.

"Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Майн 27, гарагай 3, монгол литын 29, шара нохой, модондо хуудалтай, 6 сагаан мэнгэтэй. Энэ үдэр "хүшэр" хэрэгүүд бүтээхэдэ, дайсадые номгоруулхада, аралжаа, наймаа эрхилхэдэ, холын харгыда гарахада хайн. Үнэ абалтагүй.

"Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Гомбо, Гонгор, нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Майн 28, гарагай 4, монгол литын 30 шарагшан гахай, хийдэ хуудалтай, 5 шара мэнгэтэй. Энэ үдэр хуулига ба хүшэр хэрэгүүд бүтээхэдэ, эд зүйл үйлдбэрлэхэдэ, одо мүшэдые шудалхада, хүршэтээ нүхэсэхэдэ, наймаа эрхилхэдэ, хубиин хэрэг бүтээхэдэ, холын харгыда гарахада хайн. Үнэ абалтагүй.

"Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Мандал Шива" уншагдаха.

Майн 29, гарагай 5, монгол литын 1, сагаан хулгана, галда хуудалтай. Энэ үдэр бүгэдэндэ туһа асардаг хэрэг үйлдэхэдэ, худаг малтахада, модо тариха, өөрынгөө үмсын газар дээрэ түрүүшын нүхэ малтахада, буянта хэрэг эхилхэдэ, харгыда гарахада хайн. Үнэ абалтагүй.

"Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" уншагдаха.

Майн 30, гарагай 6, монгол литын 2, сагаагшан үхэрэй, шоройдо хуудалтай, 3 хүхэ мэнгэтэй. Энэ үдэр лүн табиахада, тушаалда томилогдоходо, хуули ба сүүдэй заргын зарлиг гаргахда хайн. Үнэ абалтагүй.

"Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "нама, Жамсаран" хуралнууд, үдэрэй 14 сагһаа "ДАМДИН ЖАМСРИН АХАНА УУЛЫН СОЛЧОД" уншагдаха.

Майн 31, гарагай 7, монгол литын 3, хара бар, түмэртэ хуудалтай, 2 хара мэнгэтэй. Энэ үдэр хуулига хэрэгүүд бүтээхэдэ, харгыда гарахада, гэрэй орой дархалхада хайн. Үнэ абал, эд зөөри ба мал элбэгжээхэ. Худаг малтажа болохогүй.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Баян Намсарай", үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хуралнууд уншагдаха.

Июниин 1, гарагай 1, монгол литын 4, харагшан туулай, огторгойдо хуудалтай, 1 сагаан мэнгэтэй. Худалдаа наймаа эрхилхэдэ, модо отолхо, үйлдбэрлэхэ, дархалхада болон бүхы "сагаан" хэрэгүүд эрхилхэдэ хайн. Хүн зонтой хэрэлдэхэдэ, холын харгыда гарахада муу.

Энэ үдэр "Гандан" дасанда үглөөнэй 9 сагһаа "Бурхан Баабай", үдэрэй 14 сагһаа "Табан харюулга" хуралнууд уншагдаха.

"Гандан" дасанай гэгбы Зоригто лама бэлдэбэ.

Уншагшадаймнай бэшэгүүдһээ

ЛАМА БАГШАНАРАЙ ҺАЙХАН ДУРАСХААЛДА

Амар мэндэ! Забайкалин хизаарай Баляга -Хадангар гэжэ багахан хууринһаа ажалай ветеран Бальжинима Ирдынеев бэшэнэ.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай урда, 1920-1930 онуудта манай нютагта олон ламанар байһан юм. Хамалганай эхилхэдэ, эдэ ламанарые түрмэ шоронһоо абархын тула зүблэлтэ засагай номоной түрүүлэгшэ Радна Бальжинов гэжэ хүн ехэ оролдожо, саарһа дансануудыень бүтээжэ үгэһэн юм. Лама багшанарай нэрэнэ гэбэл, Жамьян, Бальжи, Базар, Лубсан, Содбо, Гэлэг, Лусал, Митапдоржо.

Ехэ эрдэмтэй Жамьян лама Сэлэнгын Юрөөгэй дасанда шэрээтын орлогшо байгаа гэжэ хэлсэгшэ.

Ташир, Юрөө нютагаар-

хид, магад, Жамьян ламхай тухай мэдэхэ наа, "Буряад үнэндэ" бэшыт. Олон жэлдэ Хадангар хууринда нэгэ багахан гэртэ байжа, тэндэ наһан болоһон. Хара хубсаһатайгаар абтаһан фото-зурагынь Балягада, айлай гунгарбаа соо байдаг. Жамьян ламын буулгаһан уншалгаар би эдэгэһэн байнаб. 1944 ондо, дайнай үедэ һэн. Санжид Монлам номые дүрбэн ламанар уншаһан юм. Базар-ахай лама манай эндэ хүүдинсэдэ балташаанаар хүдэлдэг байгаа. 1946 ондо Ивалгын дасанай нээгдэхэдэ, тэрэ зурхайшан болохо ошоо бэлэй.

Бальжи ахай, Лубсан ахай ламанар 1960 гаран онууд болотор байгаад, нютагаа бусаһан гээд хэлсэдэг.

Лусал ламхай, манай Баляга нютагай хүн, ехэ номтой, бурхан зурадаг һэн.

Тэрэнэй бүтээһэн Балдан нама, Зүгдэр Намжилма, Отошо бурхад олон айлнуудта байдаг. Үргэмэл ганса хүбүүниин дайнда һэтэ ябаад, амиды мэндэ гэртээ бусаа бэлэй.

Митапдоржо ламхай, Обор Үнгөө нютагай хүн, манай эндэ Кули гэжэ газарта шахтада хүдэлдэг байгаа. Ном, эрдэмээр хайн, Баляга ходо ерэдэг һэн. Дайнай хүүлээр нютагаа ошоод, 1980-яад онуудаар наһан болоһон ха. Болохо юумэ уридшалан хэлэдэг байһан.

Содбо ламхай монгол хүн байһан гэжэ хэлсэгшэ. Эрдэмтэй энэ лама ехэнхидэ Хадангарта ажабайгаа. Лама багшанарай хайхан дурасхаалда зориулжа, энэ дурсалга бэшэбэ.

Ум маани бад мэ хум!

Эрхи татажа, сүхалаа дарая

ЭРХИ ТУХАЙ ТАЙЛБАРИ

Эрхи татахада, ехэ хайн, уур сүхал даб гээд хүдэлхгүй гэдэг. Нээрээшье, эрхи хэнээ татаад хуухадаа, түбшэн даруу, бөөдэ амар гээшэ.

Урдань ганса наһатайшуул эрхи татадаг байгаа. Мүнөө үеын оюутадай, залуушуулай эрхи татадаг, буян хуряадаг болоһониин мэдээжэ. 1910-аад онуудаар эрхигүй хүн гэжэ угы шахуу байдаг һэн. Буян хуряахада, элдэб хии юумэн буян хулуужа абаха, тиимэһээ зангилаа хэжэ уядаг юм — үйлдэһэн буянгыень хаража байха гэһэн үдхатай юм.

Эрхи татажа буян хуряаха гээшэ өөрын онсо журамтай гэхэ гү, али онолтой гэхээр. Арьяа-Баалын зүрхэн тарни уншажа, олонхи зон "Ум маани бад мээ хум" гэжэ мааниин зургаан үзэг уншадаг. Үгышье наа, хүнэй дураараа ямаршье тарниуудые уншажа, буян хуряахада хамаагүй.

Нэгэ монсогор эрхиин шүрэ татахада, нара зүб эрыулдэг, тарниаа уншадаг. Эрхи татахадаа, гурбан дабхар хаалта хэдэг. Жэшэ-элхэдэ, 10 монсогор хаалта

хэдэг. Түргэн хаалта эрхией эхинһэнь татажа, нүгөө таладань гарахадаа, 101 гү, али 108 шүрэ болоно. Тиэхэдэ 1 хаалтаа татадаг. Хаалтаяа дууһахадаа, тэрэл хаалтаяа нэгэ монсогор шүрэ дээгүүр гаргажа ябуулдаг. Энэниие удаан хаалта гэнэ. Саашаа хашан хаалта гээд болоно. Тэрэниие утаһаар томоод, эрхидэ (108x10), (1080x108) эхиндэ хэдэг. (108x1080) — энэмнай нэгэ монсогор эр-

хиймнай 108 мянга болоно. Ламанарта хаалта гээшэ байдаггүй. Эдэмнай үдэр бүхэндэ арад зоной түлөө буян бисалгана ха юм.

Эрхи гээшэ эхитэ гурбан шүрөөр гү, али эрхээрээ хэгдэдэг. Татахадаа, эхин дээгүүрээ "гараараа алхадаггүй" ёһотой гэлсэдэг. Зургаан хабһатай модоор хэгдэхэдэнь, зургадай гэжэ нэрлэдэг.

Энэ мэдээсэл хэдыхэн жэлэй саана бэлдээ бэлэйб. Мүнөө сагта эрхи ходо татадаг болоод байхадаа, өөрын эрхитэй болоод, ёһо гуримаар зохёохо гээд, бурханда шүтэдэг наһатайшууллаа асуухадамни, эрхи хаалташьегүй байхадаа хамаагүй гэжэ мэдүүлээ.

Мүнөө эрхи дасанда арыудхаһан байбал, хамаагүй, нангин хандажа, эрхи татахада болохо хаш.

"Ум маани бадмай хум", "Ом дари дудаари дури суухаа" гэһэн тарни маани ехэ дэлгэрэнгы. Гэбэшье мүнөө сагта юрын зон ехэ олон тарниуудые үйлэ ушар, байдалда таарама уншадаг болонхой.

Цырегма САМПИЛОВА.

Буряад үнэн

Учредители:
Глава Республики Бурятия,
Народный Хурал Республики Бурятия,
Правительство Республики Бурятия

Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ

Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА

ТЕЛЕФОНЫ:

21-54-54 - приемная
21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия"
21-68-08 - редактор
21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь
21-67-81 - выпускающий отдел
21-64-36 - корреспонденты, редакция журнала "Одон"
21-06-25 - редакция журнала «Байгал»
21-55-97 - редакция газеты "Спорт-тамир"
21-62-62 - реклама
21-50-52 - отдел распространения

АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА:
670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАЗУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».

Подписной индекс 50901
Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Республике Бурятия
Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г.
www.burjien.ru e-mail: unen@mail.ru

Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 21.05.2014 в 17.00 - по графику; 21.05.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1563. Тираж - 4200 экз.

Цена свободная.

Редакция принимает печатные рукописи. Рукописи и фото не рецензируются и не возвращаются. Автор несет ответственность за представленные материалы. За содержание объявлений редакция ответственности не несет. Все справки у рекламодателя.

* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54

“Байгал” журналай ээлжээтэ дугаар

БУРЯАД-МОНГОЛ СЭДЬХЭЛ БУРЬЯЛМА ХҮСЭТЭЙ

Сэтгүүлэймнай байгша оной 2-дохи дугаар соо сээжын шэмэг, нюдэнэй хужар боломо гол үзэмжэ зохёол хадаа Дамбинима Цырендашиевой «Сэмүүн саг» гэнэн номһоо хэһэгүүд болоно. “Түүхын-баримтата уран зохёол” гэнэн ниитэ гаршаг доро үгтөө. Агын Шандали хууринда 1923 ондо түрэнэн Дамбинима ахатан бүхэли наһаараа уран бэлигэй талаар ажал ябуулгатай холбоотой ябаа. Агын арадай уран бүтээлэй байшангыг эмхидхэн байгуулһан, алташа, мүнгэшэ дархан, шажан мүргэлэй зүйлнүүдые бүтээгшэ мүн. Урда-Агада түүхын музей байгуулһан габыатай.

Наһатай болоһон хойноо уран бэшлэгдэ абыасаа элирүүлээ юм. 2005 ондо “Хараасгай”, “Гунигтай гурбан уулзалга” рессказуудайн суглуулбари гараа. Гэхэ зуура түүхын-баримтата “Жимбаа хамба” (2008 он), “Сүүгэлэй дасан” (2006), “Сэмүүн саг” (2012) номуудын угаа һонирхолтойгоор бэшэгдэнэн, гаран сасуу зон соо нүдэ аниха зуура тарашоо юм.

Би өөрөө үндэр наһата хизаар нютагаа шэнжэлгшын, зохёолшын үнэтэ үрээлдэнэ хүртэлэндөө һанаандаа олзуурхажа ябадагби.

Дамбинима Цырендашиевой «Сүүгэлэй дасан» гэнэн угаа һонирхолтой ном гараа гэжэ дуулан сасуу 2008 оной хабараар гэртнэ хонходоходом, урилгы зөөлэн хоолойгоор хэлээ бэлэй:

“Гэрым оложо ядахагүйт. Ногоон юбкэтэй гоёмсуу һамгандал гэр байха». Хаягын олоод ошоһом, үнэхөөрөөшье, доогуураа ногоон бүһэлүүртэй табан дабхар байшан байгаа.

Нилээн хөөрэлдэхэдөө, Дамбинима ахатан юрэл түүхэ руугаа түгэншэлдэг бэшэ, харин баримтата байдалаа уран зохёолой шэнжэтэйгээр, удхатай баян хэлээр дамжуулдаг, бэшэлгын талаар өөрын дабтагдашагүй, аятай намдугаар хөөрөжэ байһан маягтай гэжэ ойлгоо һэм.

«Сүүгэлэй дасан» гэнэн ном сооһоон эгээл һонин хэһэгүүдые «Буряад үнэн» - «Дүхэригтөө» толилуулаа һэмди. Илангаяа Алханын нюусанууд тухай, арадай эмнэлгэ тухай, бусадшы олон хэһэгүүд сониниимнай шэмэглэнэн юм.

Дамбинима ахатанай алтан дэлхэйтэй хахасаһанай удаа басагадын - Сэсэгма Дамбиевна, Баирма Дамбиевна «Сэмүүн саг» гэнэн номынь захиһан ёһоорнь «нара харуулаа».

- Буряад хэлээ һайса шудалха гэбэл, Дамбинима Цырендашиевой «Сүүгэлэй дасан», «Сэмүүн саг» гэнэн номууды уншагты, - гэжэ Агын дасанай зурхайша Мүнхэ-Жаргал Базарвай нютаг зондоо хэлэжэ байхыень шагнаа һэмди гэжэ басагадын манда хөөрөө бэлэй.

Иимэ үндэр сэгнэлтэдэ хүртэжэ байһан номуудай хоёрдохи «Сэмүүн саг» гэнэн номһоон хэһэгүүдые уншагшаданга аһаралда толилох гэнэн хүсэлнай иимэл һанамжануудһаа эхитэй юм.

“ХХ зуун жэлэй сэмүүн, мэлуюн халта, хашалган зоболониё бэе дээрэ үзэнэн хүнэй дурсалганууд энэ ном соо оруулагдаа. Манай усынхинэй үзөөгүй юмэн үгы. “Сүүгэлэй дасан”, “Сэмүүн саг” гэнэн номууд соо шажаниё һэргээһэн үбгэн ламанар тухай бэшэгдэжэ байна. Лама бүхэн “Нангин, гэгээнүүд” байгаагүй. Би хэршыё һүзэгтэй һаа, үнэниёнь бэшэхэ баатайб. Агван Доржиев, Ганжарбын

Намнанай багшын субарганай хажуудахи Жараанай нуур

Намжилма ЭРДЫНБЕВАГАЙ зураг

гэгээн, Эмшэ багша, Долгийн гэгээн мэтэ ехэнүүд санваартанайнгаа алтан абаралыё хэрэгсээггүй сагшыё дайралдаа. Энэ орёо сагта бээ зүбөөр абажа, шэнэ хуулида шэртэнэ зоонгүй, бэрхэ сагыё гэтэлһэн Гомбов Жамбалдоржо, Эрдэниин Жимбаа-Жамса ябан ошон хамбанар болоо.

Номой доодо хязаар онһон үгэнүүд, нүгөө хахадтань “Үйлын үр” гээд байха.

Ямаршыё арад хардалгын, мүрдэлгын, хаалтын зоболон дахин бү үзэг лэ, ургажа ябаа залуу зомнай бурхан, буян гэжэ мэдэжэ, нигүүлэхы сэдхэлтэй үндыг лэ гэнэн эрмэлзэлтэй энэ ном бэшэбэ” - гээд, Дамбинима Цырендашиев автор өөрөө 2010 ондо бэшэһэн байна.

“Уран үгын дали жэгүүр” гэнэн ниитэ гаршаг доро уран зохёолшо Михаил Батоинай “Үнгэтэ юртэмсэ” гэнэн романай нэгэдэхи номой түгсэхэл үгтөө.

“Энэ наһанай гурбан ехэ эрьюулгэ - түрэлгэ, наһа эдлэлгэ, үхэл соо арбан хара нүгэл дабажа, ашата буян үйлэдэжэ, сансарын хүрдэнэ зайлан гараха замай утыё хэмжэшгүй. Иигэжэ номнол соомнай байдаг гэшэ. Үе сагай байдал хатуу боложо байна. Үймөөтэй иимэ үедэ тэмсэл шангадаха, хёморол улам үргэдэхэ. Эгэ мүнөө найдалаа алдангүй, зоригоо мүнхгүй, этигэл түгс дабшаха хэрэгтэй гэшэ. Дүтэ гү, али түмэн, сая жэлнүүдэй саана гү, мэдэнгүйб - Тэнгэриин мэргэн бэлигтэ энэ түбидэмнай мүнделжэ, түмэн бодисой дэлгэрхэ саг ерэхэ. Ухаанта һайхан байдал дэлгэрхэ. Самандабадраа бодисадада бээ зорюулбал, тэрэ үлзы дэмбэрэлтэ сагыё дүтэлүүлхэ замда гаража болоно” гэнэн философско мүрнүүдые тус номһоо дурдаха дуран хүрэнэ.

Ородой суута аяншалагша Г.Н. Потанинай наһанайн үнэн нүхэр, Түб Ази руу дүрбэн аяншалгадан хабаадалсаһан Ородой географическа бүлгэмэй түрүүшын эхэнэргэшүүн, “Буряадууд” гэнэн этнографическа эрдэм шэнжэлгын очеркын, «Дорджи, бурятский мальчик» гэнэн рессказуудай автор Александра Викторовна Потанина тухай “Александрина” гэнэн поэмээ Басаа Валера олонийтын аһаралда тунхаглаба. Алдар суута аянша эхэнэрэй дүрэ шарайё уран аргуудыё шадамараар хэрэглэн зураглахадаа, Басаа Валера энэ зохёолоо хани нүхэрэйнгөө нангин дурасхаалда зорюулбаб гэжэ эхин дээрэнэ онсолон тэмдэглээ.

Ази түбиин үльгэр түүхээр һонирхоһон, Абай Гэсэрыё «Илиадын» Одиссейтэй адлишаһан, Арьяа-Баалыё Зевсын

Аполлонтой зэргэсүүлһэн, Үндэр хабсагайда «Мянган Будданарыё» үзэнэн, Омей-шань хадаа «олон нарануудыё» хараһан, Оюун хургаалтай дасан хийдүүдыёнь мэдэрһэн, Ажалша уладайнё ёһо заншалыё аһарһан, Арюун байгааилинь үнгэтэ будагта дурлаһан, Аянгата дуунайнь аялга хугжэмыё һайшаһан - Аяншадай шэнжэлхы ажалайнь үүргэ хэлэшгүй, Александрын баһал оруулһан хубита сэгнэшгүй, -

гээд, автор түүрэнэ. Ород хэлэн дээрэ бэшэгдэнэн “Арбадахи рабжуун”, “Чингисхаан”, “Джамуха”, “Хоры” романуудай автор, Россиин Уран зохоолшодой холбооной гэшүүн Владимир Гармаев “Гушан гурбан шүлэгүүд” гэнэн уянгата-философско дүрбэн бадагта мүрнүүдээ уһан буряадаар гулгуулһан байна. Энэнь ехэ һайшаалтай, уншагшаднай урматыйл угтаа даа. Жэшээ болгон, иимэ мүрнүүдыё дурда:

Дэлхэй дээрэ мүнделбэб - Хүхэ мүнхэ яанашгүй, Дэгнүүл доро булуулбаб - Үлгэн эхэ яанашгүй. Юундэ эндэ түрөөбиб? Юунэй түлөө хосоробиб? Юрын һүлдэм яаха юм? Юуншыё, хэншыё абяагүй.

Хадын хормой түрэлтэй, хүндэ шулуун дарамалтай Соргоо бүтөөд зобожо, шадал ядаад хатанаб... Хүнэй буян хэрэглээд, харгы намда гаргаа һаань, Хүүен шангаар бурьялжа, зоной ундан болохол һэм.

Эмэ онгон галзуураад, шуурган шэнгээр аашалба. Амыём элһээр бүтүүлээд, аяга табак хахалба. Архьяр дүүрэн домбыём адыар доогуур хаяба! Абыт, бурхан Гончигсон. Хэмнай хэнһээ һогтуу хаб?

“Оршуулганууд” гэнэн ниитэ гаршаг доро яхад уран зохоолшо Николай Лугиновой “Кустук” гэнэн рессказыё Россиин Федерациин габыата багша Ц.Б.Бальжинимаева тон шадамараар оршуулан тунхаглаа. Мүнөө үеын Россиин зохоолшод сооһоо эгээл мэдээжэ, бэлигтэй зохёолшодой нэгэн Н.Лугинов Россиин Уран зохоолшодой холбооной түрүүлгшын орлогшо, Яхадай арадай уран зохоолшо

мүн болоно. 2009 ондо Чингисхаан тухай зохоолоорнь “Чингисхаанай нюуса” гэнэн уран һайханай фильм буулгадаа, зүжэг найруулан табигдаа нэн.

«Олимп» гэнэн литературна нэгэдэлыё хүтэлгшэ, олон номуудай автор Светлана Нестеровагай “Сэдхэлэйм угалзанууд” гэнэн бүлэг шүлгыёе поэт Галина Базаржапова-Дашеева оршуулаа.

Абамни энэ хизаар намдаа даадхаа юм. Алдарта далай, ой модо, хадануудыё. Хажар хоолой хажуу тээһээ дуулдана - Хамаг баялиг хайшань оруулха һэдэлгэтэйб, Халуун зүрхэм үһэрин энээндэ дугташана, Хамгаалан абахаяа хоморой шухаг дайдаа. Сагай шэрүүн һалхин, дайнай дүлэн Сасан үрээ түрэл гаралыём, Росси соогуур, Сибирь, гансал Сибирь намда дүтэ Сарюун дуугаа гансал шамдаа зорюулнаб -

гээд, Светлана Нестерова уянгалаа. **“Бүхэдэлхэйн харилсаан: буряад-монголшуудай хуби заяан”** гэнэн ниитэ гаршаг доро Намжилма Бальжинимаевагай “Абарагша маани магтаал” гэнэн бэшэгэй үндэһөөр Галина Базаржапова-Дашеевагай “Хуушан монголоо шудалаа, Лариса Халхаровагай “Алтаргана-2014” һайндэрыё угтуулан “Монголой Хэнтэйн аймагай буряадууд тухай”, Даши-Доржо Болотовой “Дагуурнууд гэжэ хэд бэ?” гэнэн статьянууд толилогдоо.

“Сагай суурьян” гэнэн ниитэ гаршаг доро Ардан Ангархаевай “Лопсон Тапхаевай поэзи тухай” гэнэн шэнжэлхы зураглал, Лопсон Тапхаевай “Шэб шэнэ дэбтэр нээбэб” гэнэн хэһэг шүлэгүүд сэтгүүлэе шэмэглэбэ.

“Жэгтэй ушаралнууд” гэнэн ниитэ гаршагыё Намжилма Бальжинимаевагай “Агшан зуура соо дээрэнэ бууһан “Арсалан сахюусан”, Солбон Аюшеевэй “Бороо зогсоһон Солбон ламахай”, “Харыт! Алло! Нийдэжэ байнал НЛО”, уран зохоолшо Цыдып Цырендоржиевай «Зүүн хотоной хүйхэршүүл”, Лазарь Чимитовэй “Хабхаан таабайн хөөрөөнүүдһээ” гэнэн гайхуулмаар жэгтэй ушар баримтатай хөөрөөнүүд уншагшадай аһаралыё татахал байха.

Хүндэтэ манай уншагшад! Удаадахи дугаарта һонин дээрээ бүри һонин болохобди гээд найдуулаа. Ушар гэбэл, Монголой суута зохоолшон Р.Чойномой “Гүлгэн” гэнэн рессказ уран зохоолшо Чингис Гурьевай оршуулгаар үгтэхэ. Дамбинима Цырендашиевой «Сэмүүн саг» гэнэн номһоо хэһэгүүдыё толилолго үргэлжэлхэ.

Улаанбаатар хотодо монгол туургата уран зохоолшодой эблэлэй сэтгүүл “нара хаража”, түрүүшын дугаарынь гараба. Хэнтэйдэ “Алтарганамнай” сэсэглэхэнь.

Буряад – монгол сэдхэл бүмбэрсэг дэлхэй дээгүүр бурьялма хүсээ, булюу бэлигээ элирхэйлжэл байхань болтогой лэ!

Галина БАЗАРЖАПОВА-ДАШЕЕВА, “Байгал” сэтгүүлэй редактор.